

En aquest Quadern presentem les aportacions fetes a la Jornada *La immigració a Catalunya: els processos d'integració dels infants, adolescents i joves de la «segona generació»*, organitzada per l'associació *Atlàntida*, professionals per la interculturalitat en col·laboració amb la Secretaria per a la Immigració de la Generalitat de Catalunya.

Aquesta recopilació compren les aportacions dels ponents, els debats i el treball dels grups, tenint com objectiu que pugui ser útil en la reflexió i debat de les persones compromeses en el seu treball en l'àmbit de la immigració i la interculturalitat

Amb la col·laboració de:

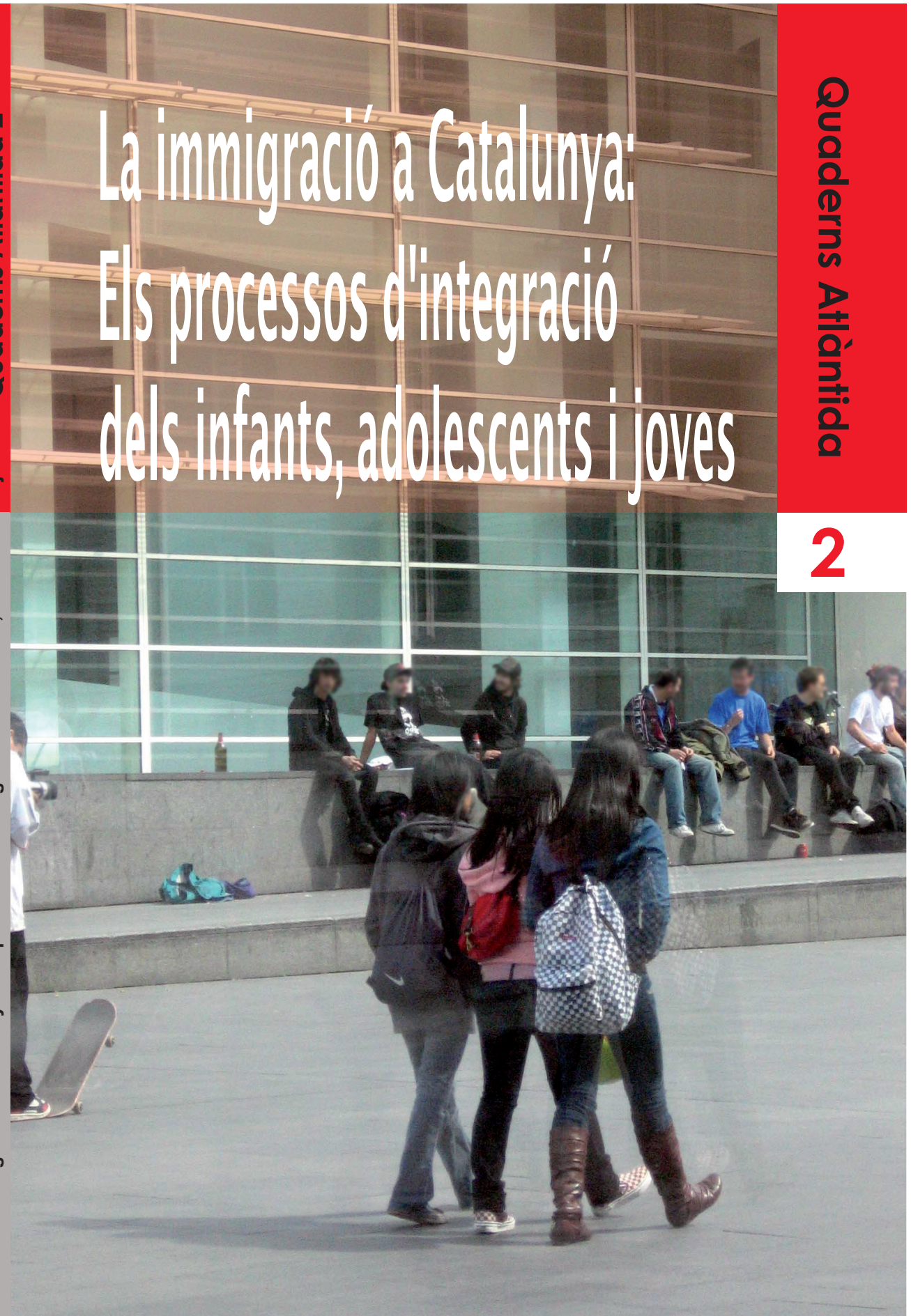

La immigració a Catalunya: Els processos d'integració dels infants, adolescents i joves **Quaderns Atlàntida 2**

La immigració a Catalunya: Els processos d'integració dels infants, adolescents i joves

Quaderns Atlàntida

2

Quaderns Atlàntida, 2

La immigració a Catalunya: Els processos d'integració dels infants, adolescents i joves

Quaderns Atlàntida, núm. 2

Disseny de coberta: Editorial Hacer, SL
Fotografia coberta: © Rosa Barenys

© De les ponències e intervencions: els autors

© 2007, Atlàntida, professionals per la interculturalitat
C/ Vilamarí, 31 baixos 1a
08015 Barcelona
Tel: 93 423 42 04
atlantida58@hotmail.com
www.atlantida-migra.org

Primera edició: setembre 2007
Dipòsit legal: B-41903-2007 Unió Europea
Serveis de producció editorial: Editorial Hacer, SL
Impressió: Publidisa, SA

Índex

Presentacions	7
Oriol Amorós i March.....	7
Montserrat Feu.....	8
Inauguració	9
Gemma Aubarell.....	9
Ignasi Camós.....	10
Montserrat Feu.....	12
Conferència-debat - L'evolució de la immigració a Catalunya: els processos d'integració de la «segona generació». Els processos d'integració dels infants i adolescents a França	15
Xavier Alonso.....	15
Mohamed Chaïb.....	16
Marie Jo Bourdin.....	21
Debat.....	30
Taula rodona - La construcció identitària en els infants, adolescents i joves entre les dues cultures (la d'origen i la d'acollida). Problemàtica de les identitats complexes i conflictives	41
Juan Luis Linares.....	41
Margalit Cohen-Emerique.....	42
Saïd El Kadaoui Moussaoui.....	55
Núria Terés i Bonet.....	60
Amina Bargach.....	77
Javier García Bonomi.....	82
Debat.....	88
Síntesi de la Jornada i grups de treball	93
Magda Garcia.....	93
Síntesi de la Jornada.....	94
Grups de treball.....	104
Grup de treball d'Educació.....	104
Grup de treball de Serveis Socials.....	106
Grup de treball de Salut.....	108
Grup de treball del Món Associatiu.....	110
Bibliografia	113

Presentacions

M'és molt grat presentar aquesta publicació fruit de la Jornada sobre joves fills de famílies immigrades que va tenir lloc el 16 d'octubre de 2006 a l'Institut Europeu de la Mediterrània.

Des de la Secretaria per a la Immigració vam participar a l'organització d'aquesta iniciativa perquè n'estem convençuts que els fills i les filles de les famílies immigrades són una realitat interessant per al nostre país, per Catalunya.

Una realitat interessant, que no pas exempta de reptes, que ens porta a reflexionar sobre nosaltres mateixos, com a societat i com a país, afegint-se al cor del nostre debat nacional.

De fet, els joves i les joves fills de les nostres famílies immigrades exemplifiquen el que ja som com a societat. Una societat diversa, complexa i rica en la seva diversitat. Una diversitat que requereix polítiques específiques, amb línies estratègiques d'acollida i d'acomodació fonamentades en el principi de la igualtat, que aportin una perspectiva de futur per als joves. Per a totes les persones joves.

Aquests joves que, n'estic convençut, impregnaran amb les seves vivències, la identitat catalana del segle XXI.

Són molt d'agraciar iniciatives com la de l'associació *Atlàntida, professionals per la interculturalitat*, que contribueixen al diàleg i a la reflexió arreu de la Mediterrània.

Oriol Amorós i March
Secretari per a la Immigració
Departament d'Acció Social i Ciutadania
Generalitat de Catalunya

En nom de l'associació Atlàntida, em complau presentar-vos aquesta publicació, com a recull de les aportacions fetes per els/les participants a la Jornada que sobre *La immigració a Catalunya: els processos d'integració dels infants, adolescents i joves de la «segona generació»*, vàrem portar a terme a Barcelona l'any passat i en la que vàrem comptar amb un gran interès i participació. La Jornada tenia com objectiu analitzar la situació entorn els processos d'integració al nostre país, posant en debat les dificultats i els reptes que es plantegen els professionals des dels diferents àmbits de la seva intervenció. A la vegada poder conèixer i discutir sobre la situació que s'està donant a França entorn als adolescents i joves procedents de la immigració, així com tenir una visió del tema des dels països d'origen, concretament des del Marroc.

Aquesta Jornada és va emmarcar en un programa global de formació sobre el tema, que contempla un treball continuat al llarg de l'any 2007, amb un Seminari específic dirigit a ensenyants, educadors, animadors i treballadors socials, així com un posterior espai de reflexió i debat més obert. La Jornada va comptar amb la participació de 120 persones significatives de diferents institucions i/o serveis que treballen en relació als adolescents i joves i les seves famílies des de diferents àmbits: ensenyament, sanitat, serveis socials i mon associatiu.

El material que presentem en aquest Quadern recull la transcripció directa de la Jornada amb les ponències, debats i el resum dels grups de treball que s'organitzaren per àmbits: ensenyament, sanitat, serveis socials i mon associatiu. Esperem que aquestes aportacions puguin ser d'utilitat per les persones compromeses en el seu treball en l'àmbit de la immigració i la interculturalitat al nostre país.

Montserrat Feu
Presidenta de l'associació
Atlàntida, professionals per la interculturalitat

Inauguració

Gemma Aubarell

En representació de l'ITEMED, Institut Europeu de la Mediterrània

Moltes gràcies a l'associació Atlàntida, a la Generalitat de Catalunya i a la Secretaria per a la Immigració per donar l'oportunitat, una vegada més, a l'Institut Europeu de la Mediterrània per acollir una Jornada de reflexió sobre un tema importantíssim com és la immigració enfocada als joves, els menors, la segona generació. Un enfocament que, des del nostre punt de vista, és una de les maneres més interessants de plantejar un debat crucial a casa nostra, com és el tema ja no dels fluxos migratoris, sinó de la integració.

Nosaltres estem molt contents perquè anem col·laborant amb l'associació Atlàntida, pensem que una de les coses bones que ens ha passat en aquest país en els darrers anys és que sorgeixin associacions i iniciatives com aquesta, de treball compartit al nord i al sud de la mediterrània. Això és un fet relativament nou, però la vostra presència avui és fonamental. Pensem que el fet que els professionals i les associacions siguin les que mobilitzin també les institucions, les administracions, és el cos que ens ha fet funcionar tot aquest temps. Com ja sabeu molts dels que sou aquí, nosaltres, l'Institut Europeu de la Mediterrània, treballem en el tema de la immigració sempre com una qüestió de repte i de futur, sense obviar que hi ha problemes, moltíssims, però intentem mirar sempre cap a aquells sectors, cap a aquells factors, cap a aquells actors que són de futur i que ens poden arribar a fer entendre això com una qüestió també de responsabilitat compartida i, per què no, de possibilitat de creixement mutu.

M'ha agradat molt l'enfocament que ha donat la Jornada a aquest tema dels joves, precisament perquè, en l'àmbit mediterrani, els joves és una qüestió que, fora de l'àmbit de la immigració, ens uneix molt al nord i al sud de la riba, un dels reptes principals que tenim durant aquests anys, que passarà, probablement perquè la transició demogràfica al sud, com sabeu molts de vosaltres, és molt ràpida, i durant aquests temps tenim allò que s'anomena una finestra d'oportunitats en el tema de la joventut. Es dona una concomitància de factors molt importants: una nombrosa població jove al sud i una necessitat al nord de donar oportunitat i també de treball. És per això que en aquest moment una cosa que es veu com a problema, la mà d'obra, la immigració i la joventut, s'analiza sempre des del punt de vista sociolaboral i socioeconòmic com una oportunitat històrica. De manera que, en aquesta societat, la joventut, al Marroc, al nord d'Àfrica, és un dels temes clau del seu debat intern, no

només per això, sinó també perquè en clau sociològica és un factor que també està donant moltíssimes possibilitats a les seves societats. Mirar això des del punt de vista de la integració amb aquesta triple mirada, d'infants, adolescents i joves de segona generació –suposo que també parlareu avui dels límits i de les maneres de qualificar tota aquesta generació– és quelcom importantíssim, perquè ens uneix els uns i els altres en un factor comú. Això, d'entrada, és molt i molt important.

Nosaltres, des de fa bastants anys, amb l'Associació Ibn Batuta i amb el recolzament del Departament d'Educació de la Generalitat, estem portant a terme un projecte molt important: un curs de fills i filles marroquins a l'escola, que fem anualment des de fa uns dotze anys per a professionals de l'ensenyament. Ens hem adonat –i la vostra presència aquí ho confirma també– que hi ha una demanda d'instruments per part dels professionals que no s'atura i a què la Generalitat i les institucions han de donar eines. Per això, ens felicitem d'aquesta trobada d'avui, d'aquesta Jornada. Ens posem a la vostra disposició com a institut amb tot allò en què us puguem ser útils i esperem que això sigui l'inici de tot un seguit de debats i, sobretot, d'instruments útils, que ens lliguen a una qüestió que la Jornada també aporta, Europa, amb una clau francesa molt interessant. Aquí, a casa nostra, s'estan donant des de fa un temps dos fenòmens concomitants que constitueixen una novetat –que necessiten una gestió nova i que no tenen prou eines–: la necessitat d'entrar en aquesta qüestió de la gestió de la immigració d'una manera intensa i, al mateix temps, entrar en un debat molt consolidat a Europa i que està provocant també molts reajustaments al continent i en alguns països, com ara França. Crec que trobar aquesta idea de l'exemple i de l'intercanvi és fonamental.

Bona sort a la Jornada, i de veritat que estem molt agraïts que hàgiu triat una vegada més l'Institut per a la vostra activitat.

Ignasi Camós

Adjunt a la Secretaria per a la Immigració del Departament de Benestar i Família de la Generalitat de Catalunya

Bon dia a tots i a totes. Les meves primeres paraules han de ser òbviament d'agraïment a l'associació *Atlàntida, professionals per la interculturalitat*, pel disseny i la coordinació d'aquesta Jornada. Una Jornada d'anàlisi i reflexió entorn dels processos d'integració de fills i filles de les famílies procedents de la immigració. També m'agradaria fer extensiu l'agraïment a l'IEMED, l'Institut Europeu de la Mediterrània, per la seva col·laboració en el desenvolupament d'aquesta Jornada. En un primer moment, no se m'escapa la necessitat de

manifestar certa sorpresa per l'èxit de la convocatòria. El disseny inicial de la Jornada estava pensat per a un grup limitat d'assistents, uns seixanta, per tal de poder ordenar millor el debat sobre les qüestions que sorgissin al voltant dels processos d'integració d'allò que s'anomenen *segones generacions*. Vist l'èxit de la convocatòria, ens ha sorgit la necessitat –que hem entès des d'un punt de vista positiu– d'ampliar el nombre d'assistents pràcticament fins a doblarlo. Com després suposo que se us comentarà, fins i tot ha calgut fer algun sacrifici personal perquè no es desbordés la capacitat que l'IEMED havia posat a la nostra disposició. Més enllà, però, de la xifra d'assistents, hi ha una gran diversitat i qualitat d'aquests assistents, crec que garantia d'èxit de la Jornada. Diversitat pel que fa als àmbits professionals i diversitat també pel que fa als llocs de procedència. Ens trobem davant d'un públic notablement qualificat i que, de ben segur, ens ajudarà a debatre sobre l'objecte de la Jornada.

Amb aquesta Jornada, la Secretaria per a la Immigració té l'objectiu de posar una petita pedra en el debat entorn dels processos d'integració dels fills i filles de famílies procedents de la immigració. També volem iniciar un petit estudi que ens permeti detectar quines són les dificultats amb què ens trobem, dificultats a l'hora de gestionar aquest procés d'integració, quins són els reptes que hem d'afrontar i també valorar les experiències d'altres països amb més tradició en matèria d'immigració i d'acollida de fills i filles de famílies procedents de la immigració. En aquest sentit, l'objectiu d'aquesta Jornada també serà l'elaboració final d'un document, d'un estudi sobre aquesta qüestió. El que volem és disposar d'instruments, d'eines amb les quals afrontar aquest procés amb garanties d'èxit, que ens permetin afrontar amb certa solvència aquest important procés d'integració dels fills i filles dels immigrants.

Cal dir que la preocupació de la Secretaria per a la Immigració sobre aquesta qüestió va més enllà de la pròpia Jornada, que és un punt de partida i d'estudi d'allò que esperem obtenir, i ens hem embarcat també –i així ho puc anunciar en el marc d'un programa europeu INTI– en un projecte d'investigació internacional sobre fills d'immigrants provinents de Turquia, l'antiga Iugoslàvia i el Marroc. La Secretaria per a la Immigració participarà en aquest projecte internacional d'estudi d'aquesta qüestió de les segones generacions. El projecte porta per títol *The Integration of European Second Generation* i està coordinat per la Universitat Pontifícia de Comillas. Anticipo una primera qüestió per al debat: el concepte de *segona generació*. Si vostès s'han fixat, en la meva intervenció he pretès obviar en part el concepte de *segona generació*, perquè, malgrat que es tracta d'un concepte assumit per la Unió Europea, em sembla que se'n pot fer un cert ús incorrecte com a factor estigmatitzador: si són fills i filles de famílies procedents de la immigració, cal considerar-los no com a segones generacions, sinó ja com a ciutadans arrelats en major o

menor mesura en les societats d'acollida. Segur que això serà objecte de debat. Em consta que en l'organització de la Jornada per part d'Atlàntida s'ha tingut cura també en l'ús mateix del concepte i és molt probable que això formi part d'una de les primeres qüestions que haurem d'abordar a l'hora d'aprofundir sobre qüestions més sectorials de l'educació, la salut, etc.

En aquesta presentació, i per finalitzar, us animo a participar en la Jornada, participar debatent i donant el vostre punt de vista sobre les qüestions que vagin sorgint. Després, la presidenta d'Atlàntida us explicarà com s'ha organitzat la Jornada, però crec importantíssim comptar amb la vostra participació activa. Us informarem també en cas que hi hagi un retorn de la Jornada amb la presentació d'un estudi al voltant al tema de la sessió d'avui, i és molt probable que la Secretaria per a la Immigració organitzi una segona sessió, durant el primer semestre de l'any 2007, on puguem posar la segona pedra en el debat sobre aquest procés important: la integració dels fills i filles de famílies procedents de la immigració.

En nom de la Secretaria per a la Immigració del Departament de Benestar i Família, moltes gràcies per la vostra assistència i ànims per a participar en la Jornada.

Montserrat Feu

Presidenta de l'associació Atlàntida, professionals per la interculturalitat

Bon dia a tothom. Des de l'associació *Atlàntida, professionals per la interculturalitat* vull donar-vos la benvinguda i agrair-vos la vostra participació i el gran interès que hi ha hagut per col·laborar en aquesta primera Jornada de treball. Ens complau veure aquí participants de diferents indrets de Catalunya molt compromesos en el seu treball diari amb els processos migratoris i també des de diferents àmbits, perquè la nostra idea era poder començar el debat des d'una perspectiva tan transversal com fos possible. Tenim gent de l'ensenyament, amb gent de primària, de secundària, dels equips de suport, dels LICS...; tenim gent de serveis socials, de diferents aspectes dels serveis socials, des de l'atenció primària a serveis més especialitzats, com ara infància, justícia...; en el camp de la salut també tenim gent de primer nivell, del camp hospitalari i relacionada amb qüestions de la salut mental; hi ha gent diversa del món associatiu i també de la recerca i de la universitat.

També volem agrair especialment a la Secretaria per a la Immigració aquesta oportunitat que hem tingut, aquesta coincidència en el fet que creiem que era un tema en què valia la pena treballar conjuntament i que, com heu vist, ens ho han explicat llargament, el compromís és de continuar treballant.

Tot això, pensant que el dia d'avui és una primera Jornada, d'anàlisi, de reflexió, de cert diagnòstic que caldrà continuar, atesa la complexitat del tema.

La nostra associació –potser molts de vosaltres encara no la coneixeu– és una associació jove. Portem uns quatre anys i està formada per professionals de diferents àmbits del treball social. La idea és construir una xarxa conjunta amb professionals de les dues ribes de la Mediterrània. Atlàntida té com un dels seus objectius propiciar l'anàlisi, la reflexió i el debat entre els professionals de les dues ribes de la Mediterrània sobre la interculturalitat, per tal de poder millorar les nostres pràctiques professionals i el treball per la cohesió social i la convivència. En una primera fase hem començat a treballar amb professionals del Marroc. Aquesta és la tercera activitat oberta que tenim. L'any passat hem tingut dues activitats importants: un col·loqui organitzat a Tetouan pels nostres associats del Marroc sobre família i processos migratoris, i un simposi aquí, a Barcelona, sobre la salut mental i els processos migratoris.

Voldríem, com ja s'ha dit, que aquesta Jornada fos tan participativa com fos possible. De la manera com l'hem organitzada veureu que al matí hi ha els aspectes de les aportacions més teòriques, però amb un cert debat, i que a la tarda és primordial aquest treball de grup, que volíem que fos de petit grup, però que hem hagut d'ampliar una mica. Al final hem articulat un segon grup sobre ensenyament, perquè hi havia molta gent que provenia d'aquest sector –hi haurà cinc grups de treball–. Cada grup té un coordinador i un relator a fi que tots els grups puguin treballar amb el mateix esquema de treball i que el grup sigui tan participatiu com sigui possible. El relator ha de permetre fer una posada en comú i recollir el material per al document final que hem previst elaborar. Considerem que aquest document és molt important, perquè els que heu vingut a la Jornada el pugueu retornar a les vostres institucions, als vostres serveis on treballeu, per tal de poder ampliar el debat amb els vostres companys. Vull dir-vos també que ens ha sabut greu que, en haver-hi molta demanda, no hem pogut acceptar totes les inscripcions, però ens hem compromès a fer arribar a totes les persones interessades que no han pogut assistir aquest document.

Agraïxo molt la col·laboració en la Jornada de les dues professionals franceses que tenim entre nosaltres, per la seva gran experiència en el tema. Són dues persones molt expertes en la immigració i en la identitat que seran tot el dia amb nosaltres. Res més. Bon treball.

Conferència-debat - L'evolució de la immigració a Catalunya: els processos d'integració de la «segona generació». Els processos d'integració dels infants i adolescents a França

Presentació:

Xavier Alonso

Cap de relacions institucionals, Secretaria per a la Immigració, Generalitat de Catalunya

Bon dia. En nom de l'Institut Europeu de la Mediterrània i de la Secretaria per a la Immigració, a qui represento avui, moltes gràcies per l'assistència. Voldria simplement agrair a la persona de la Secretaria, la senyora Magda García, que ha col·laborat estretament amb l'associació Atlàntida i forma part de l'èxit de la convocatòria d'avui. L'esquema d'aquesta part de la Jornada és que primer parlarà en Mohamed Chaib i després la senyora Marie Jo Bourdin. Ens agradaria que, a banda de les intervencions, hi hagués un espai per a preguntes, per al debat. Crec que avui s'han reunit aquí dues persones que es complementen. Una d'elles, en Mohamed Chaib, té una visió institucional dels mecanismes de representació, de negociació i de visió dels problemes, però, alhora, és una persona que està en contacte amb les poblacions a què farem referència: els col·lectius de ciutadans estrangers a Catalunya. I la senyora Bourdin, l'altra part del complement, perquè té l'experiència clínica, l'experiència de gestió i, a més a més, en un país que ens diu tantes coses sobre el problema del jovent com ara França.

En Mohamed Chaib és diputat al Parlament de Catalunya en aquesta legislatura. És president de l'Associació Sociocultural Ibn Batuta de Barcelona, té experiència en el món de la immigració i en el tema d'aquesta Jornada. Fa sis anys que és codirector del curs per a fills i filles de famílies immigrants que organitza l'Institut Europeu de la Mediterrània conjuntament amb el Departament d'Educació de la Generalitat de Catalunya. Recentment –després hi farem referència– acaba de publicar el llibre *Ètica per a una convivència, pensar l'immigració, l'Islam a casa nostra*.

La senyora Marie Jo Bourdin és treballadora social i coordinadora del Pol de Formació del Centre Mèdic Psicosocial Françoise Minkowska de París. Aquest centre rep immigrants i refugiats procedents de diferents països des

de fa quaranta-cinc anys, treballa amb psiquiatres i psicòlegs d'origen africà i amb poblacions procedents de l'Àfrica subsahariana. El Centre Minkowska ha establert un conveni de col·laboració amb l'associació Atlàntida per a intercanvis entorn de la formació i la recerca. La senyora Bourdin també ha treballat des de fa uns vint anys el tema de l'ablació de les nenes africanes i és autora del llibre *L'escissió: un costum en confrontació amb la llei*, que tot just s'acaba de publicar.

Mohamed Chaib

Putat al Parlament de Catalunya, President de l'Associació Ibn Batura de Barcelona

Bon dia, gràcies, Xavier Alonso, per les teves paraules. Gràcies també a l'associació Atlàntida per haver-me convidat a participar en aquesta taula i gràcies a l'IEMED, tot i que portem uns quants anys treballant conjuntament aquest tema concret dels fills i filles de famílies immigrades. De veritat que aquest no és un concepte de segones generacions, no és un concepte que agradi massa, però per entendre'ns em sembla correcte. Ja s'ha dit i s'ha explicat molt bé que ens estem referint a fills i filles de famílies immigrades, perquè parlem de nois i noies que han nascut a Catalunya o que hi han arribat de molt petits. Per tant, no són immigrants, sinó que són plenament ciutadans del país.

Si hagués d'explicar ara l'evolució de la immigració a Catalunya, són tants i tants els aspectes, que posar-ho tot en ordre és una mica complicat. Però voldria començar per un exemple, que és el que a mi em fa reflexionar, que és veure quina és la situació en aquest moment. Quan el meu pare va venir a Catalunya l'any 1965, va ser un dels primers marroquins que va arribar a Sant Boi de Llobregat, concretament. I, on va anar ell?, amb qui va anar a parlar? No va anar a la comunitat, perquè en aquella època no n'hi havia, de comunitat marroquina, sinó que se'n va anar directament a la comissaria de policia. Va ser la comissaria de policia la que el va agafar i el va portar a una pensió. I en aquesta pensió –la pensió Romero de Sant Boi– li van donar un llit i feina. Després va reagrupar la família i vam venir tots nosaltres (jo vaig venir de molt petit, amb quatre anys). Avui, difícilment una persona que arriba aniria a la comissaria de policia. Això explica molt bé què ha passat. Aquesta és l'evolució de la immigració, i jo volia explicar-la amb un exemple que ho deixa molt clar.

Veure per què emigra la gent em sembla que ja és purament retòrica. Per què surt la gent de casa seva? Per manca d'oportunitats, per les desigualtats nord-sud, per la manca de possibilitats de tenir una feina als seus països

d'origen, per la falta de democràcia, llibertat i justícia... Crec, i sempre ho he dit, que aquesta és una qüestió en què, per molt que aixequem barreres, per molt que fem controls policials –que ja podem fer els que vulguem– qualsevol estat, qualsevol país té legítimament el dret de defensar les seves fronteres i de regular els fluxos migratoris, sens dubte. Però no ho aconseguirem només amb els controls policials ni aixecant barreres. Està molt clar que només amb un desenvolupament econòmic i social dels països d'origen, la gent deixarà de venir. D'immigració, sempre n'hi ha hagut i sempre n'hi haurà. Jo sóc dels primers que han dit també que és necessària una immigració organitzada. Per justícia social, el que cal fer és que la gent vingui a viure i no a malviure als nostres barris, als nostres municipis de Catalunya. Que la gent vingui amb tota dignitat humana a viure, amb els seus drets com a treballador i a no ser explotada i marginada. I per això no entenem per què a vegades hi ha gent que s'oposa tant a que hi hagi un procés de normalització que ha regularitzat centenars i milers de persones. És que s'havia de fer?, o és que ens agrada tenir aquesta economia submergida? Potser és que ens agrada deixar que la gent sigui explotada i sense cap dret com a treballador? No s'entén si és que no hi ha un interès polític al darrere, però aquest és un element a què avui no em referiré gaire, ja que vull entrar en el fons de la qüestió de la segones generacions dels fills i filles de les famílies immigrades.

Quan l'any 1994 és va fundar l'Associació Ibn Batuta, vam començar a treballar bàsicament amb els pares, amb la primera generació, però ràpidament ens vam adonar que aquella primera generació, que ja té una història al seu darrere, ja no tenia problemes d'identitat, tenia altres problemes: la feina, l'habitatge... Vam començar a veure que els joves necessitaven un espai per a parlar. Vam intentar obrir l'espai de l'entitat als joves i va ser el primer projecte de joves que es va presentar a Barcelona, concretament a en Josep Ignació Urenda, qui portava el Comissionat de Drets Civils de l'Ajuntament –descansi en pau– i qui ens va donar el seu suport. La veritat és que nosaltres mateixos no ens ho creiem. Va ser molt interessant i vam començar a tenir els primers problemes, entre aquella primera generació i els fills, entre una primera generació que veia com els seus fills estaven creixent i com els estaven perdent poc a poc, com pensaven que els seus fills havien de seguir la cultura del país d'origen –de quin país d'origen?, el dels pares o el país a què havien arribat de petits? Hi havia un moment en què els pares reaccionaven i de vegades ho feien tard i malament, amb una pressió molt forta sobre aquests joves.

Ho veïem sobretot amb les noies, que eren les que més ho patien. Vam començar amb les primeres noies que arribaven a l'Associació Ibn Batuta, amb veritables problemes amb els seus pares, que volien deixar el domicili, etc. Nosaltres sempre vam insistir que era important trobar un equilibri

entre els pares i els fills, perquè enteníem, lògicament, que els joves havien de quedar-se a casa seva amb els seus pares. És evident que hi havia un xoc generacional important, però els problemes sorgits amb la identitat hi tenien molt a veure. Sempre hem dit que per molt que les persones vulguin que els seus fills tinguin les mateixes característiques que un nen del país d'origen, jo diria que això és pràcticament impossible, perquè aquí els nens tenen un entorn, uns amics, una escola... i no té res a veure el que viuen durant el dia amb el que viuen a casa seva a les tardes quan estan amb els pares. Per tant, estan a cavall entre les dues cultures, i això és la riquesa que tenen aquests joves. Vam començar a veure que hi havia pares, en el cas bàsicament d'algunes famílies marroquines, que deien que les seves filles havien de quedar-se a casa seva perquè no calia que continuessin els estudis, o algunes famílies que, en nom de l'Islam –i que jo crec que és absolutament fals–, deien que com que a les escoles es feia gimnàstica o música, les noies no hi havien d'anar. Va ser un moment molt delicat. Això, com podem solucionar-ho?, com podem arribar a explicar a aquests pares que fins i tot al mateix país d'origen, d'on ells mateixos venen, ja hi ha dones en totes les professions, hi ha metges, hi ha advocades, hi ha polítiques, hi ha de tot? Com poden arribar aquí a pensar que no cal que les seves filles continuïn els estudis?

En aquell moment va ser quan vam pensar que seria interessant constituir el Consell Islàmic Cultural de Catalunya. Aquest va ser un dels elements, entre d'altres, que més ens va animar a constituir-lo, ja que dèiem que només eren els imams els qui realment podien explicar a la comunitat aquest missatge, el veritable missatge de l'Islam, que defensa precisament que nois i noies puguin estudiar, a banda que l'Alcorà no diu enlloc que l'ensenyament, la ciència, només és per als nois i no per a les noies. Doncs bé, sincerament, ho vam aconseguir. Si jo ara hagués de fer una anàlisi sobre si això va funcionar o no, crec que avui difícilment s'acceptaria que en cap lloc de Catalunya hi hagués un pare o una mare, una família –bàsicament eren els pares– que digués que la seva filla no ha d'anar a l'escola en nom de la religió, perquè hi fan gimnàstica, música, etc. Crec que això ho tenim força superat i si sorgís, estic segur que hi hauria moltíssima gent que hi estaria en contra, defensant el dret a l'educació, el dret universal a l'educació.

Jo crec que aquest dret és el que a vegades, quan hom comença a analitzar si realment a Europa s'ha tingut en compte, em sorprèn moltíssim. Avui tenim a la taula una companya de França, i m'agradaria que ella ens ho expliqués, però jo, la veritat, la visió que en tinc no és positiva, en el sentit que, quan se'n va parlar, es va acabar en una llei que va en contra dels símbols religiosos a les escoles i es deia que bàsicament el que no es volia era que les noies hi anessin amb el mocador, perquè això suposava deixar-hi entrar l'integrisme.

La meua pregunta és, qui ha deixat entrar l'integrisme a França?, han estat les noies? No, han estat les polítiques que s'han desenvolupat vers els moviments religiosos, no només a França, sinó a tot Europa i que avui les veiem també a Catalunya i a Espanya, tema a què em referiré al final de la meua intervenció.

Per tant, no entenc com és possible que un estat no defensi el dret universal a l'educació, que jo crec que està per sobre de qualsevol element, religiós o no. En tot cas, crec que el dret a l'educació ha d'estar per sobre de tot. I finalment, el que hem de fer és formar i preparar aquestes noies, i elles el dia de demà ja decidiran què fan amb el seu mocador. Nosaltres no som qui per a dir si una persona que va vestida d'una manera o d'una altra ha de sortir de l'escola. Afortunadament, aquest no és un debat que tinguem a Catalunya, a Espanya: penso que és un debat ja superat. Recordo que va haver-hi un cas a Madrid, un cas molt manipulats per molts interessos personals de molta gent. Però realment no era, ni és, un tema que preocupi a la societat catalana o espanyola en el seu conjunt.

Aleshores, quin és el debat avui? Jo crec que el debat avui és com aconseguir que aquests fills i filles procedents de famílies immigrades tinguin un sentiment de pertinença al país on viuen i que la igualtat d'oportunitats els arribi en les mateixes condicions que a la resta de joves autòctons. Em sembla que aquest és el debat, perquè, és clar, quan hom veu com ho han fet països amb més tradició migratòria a Europa, per intentar copiar nosaltres algun model, veiem que és difícil de copiar avui cap model europeu, ni el del multiculturalisme —del que no cal parlar-ne—: diverses cultures que no s'interrelacionen, i si tu vols ser diferent, fins i tot les mateixes administracions t'hi donen suport... això em sembla un error gravíssim. En tot cas, hauria de ser el model de l'interculturalitat, no quin és aquest model i en quin país es fa. És cert que passar del multiculturalisme a la interculturalitat és un procés difícil, no som ingenus, ja sabem que és difícil, però, sens dubte, crec que és l'únic camí que ens pot portar a una veritable interrelació, a una interrelació entre uns i altres que opino que no s'ha produït a Europa.

Estem encara debatent temes, ja no sols de segona generació, sinó de terceres i quartes generacions que haurien d'estar més que superats. I encara n'estem parlant com si aquestes persones haguessin arribat ara fa quatre dies. Són joves europeus, són fills d'Europa, han nascut a Europa, no són immigrants. Crec que aquest és el veritable problema que hi ha en aquest moment a Europa i el debat important és com fer que aquests joves de terceres i quartes generacions se sentin plenament europeus independentment de l'origen dels seus pares, i que ells puguin dir, en el cas dels musulmans, «jo sóc europeu i musulmà, i això no és incompatible».

Per acabar, voldria encetar també una reflexió sobre això que deia de la igualtat d'oportunitats. Però també ja he dit que aquest és un debat important per als pròxims anys i que una assignatura pendent que tenim a Europa és la interrelació entre els uns i els altres. Una assignatura també pendent, com deia abans, és com fer que els joves tinguin un sentiment de pertinença al país on viuen. En el cas dels musulmans —el que més conec—, durant els anys 80 i 90 a Catalunya va ser la comunitat marroquina la que va arribar amb més quantitat; més endavant va ser la comunitat llatinoamericana i després també la comunitat dels països de l'est. Per tant, avui, quan parlem de joves, no ens estem referint només als joves procedents de famílies immigrades musulmanes, sinó també en el seu conjunt.

Però jo em referiré a un debat present a tots els mitjans de comunicació: el dels joves musulmans a Europa. Ara venen uns anys molt apassionants per a veure qui es queda amb els joves musulmans a Europa. Què vol dir això? Vol dir qui se'ls queda, si és Europa la que els obre les mans, els obre les possibilitats de considerar-los com a europeus, musulmans, és Europa la que realment fa que tinguin un sentiment de pertinença perquè la igualtat d'oportunitats també els arribi. Sempre he dit que la immigració no necessita ni paternalismes ni privilegis, que el que necessita és reconeixement com a ciutadans amb drets i deures i igualtat d'oportunitats. Aquesta és la clau de tota aquesta qüestió, només així la gent podrà pensar que es troba en un lloc on se'ls valora, es valora la cultura d'origen dels seus pares, els tenen en compte i també, lògicament, des de la feina, des de l'educació. Per tant, us deia, qui es quedarà amb aquests joves? Si és Europa o són els moviments religiosos que tenim en aquest moment a tot arreu —també a Catalunya—, moviments que arriben fàcilment als joves, joves que no tenen uns valors i una identitat forts, perquè tampoc no hem fet massa perquè realment els tinguin.

Vull dir, per experiència pròpia, que quan en el seu moment vam pensar que seria interessant que els nois i noies d'origen àrab i amazig de Catalunya tinguessin coneixement de la llengua i de la cultura d'origen dels seus pares, ens semblava molt important. És per això que vam arribar a un acord amb el Departament d'Educació per a l'ensenyament de la llengua i la cultura àrab i amazig. Ara són més de mil cinc-cents alumnes que ho estan estudiant a totes les escoles de Catalunya. I no hi ha res que doni més força a la identitat d'una persona que veure com se'l valora a ell i a la cultura dels seus pares, ho dic per experiència pròpia. Quan vaig tornar al Marroc, vaig tornar només parlant català i castellà, no parlava gens de marroquí, gens d'àrab, i els anys que vaig ser allà em van ajudar a entendre i veure les coses. A vegades veiem aquí joves que senten vergonya de dir d'on són o senten vergonya d'anar amb les seves mares que porten una gel·laba i un mocador; això no ho podem permetre de

cap de les maneres. Mentre vaig ser allà em vaig adonar del que és ser marroquí, ser musulmà. Cap cultura no és millor que l'altra, cada cultura té la seva part positiva i la seva part negativa i el que hem de fer entre tots és buscar aquells aspectes i elements positius d'una i cultura i de l'altra.

Per això, a vegades, quan als mitjans de comunicació surten alguns experts buscant aquells punts foscos de l'Alcorà que diu no sé què en contra dels cristians, cal dir-los «és que vostès només saben buscar-hi els elements negatius?, no poden buscar-hi elements positius que realment ens apropin, que hi són i molts? En tot això hi ha un interès molt real perquè aquesta separació entre els uns i els altres continuï. Tornant al que us deia, sobre el debat dels propers anys sobre qui és quedarà amb els joves musulmans a Europa, si serà Europa o els moviments religiosos que estan aterrant amb uns interessos que no tenen res a veure amb que la gent s'integri al país. M'estic referint a que l'Islam que hem de desenvolupar a Catalunya és l'Islam dels musulmans de Catalunya, no el d'uns moviments religiosos amb uns interessos que no tenen res a veure amb la integració i l'adaptació de la gent a casa nostra, ho dic perquè crec que un dels grans errors d'Europa ha estat la permissivitat que ha tingut amb aquests moviments. L'altre dia sortia un expert dient «el que jo faria és fer-los sortir de la clandestinitat, perquè es vegin i així podrem parlar-hi millor». Jo dic que no, perquè aquest ha estat precisament l'error d'Europa, de dir «no passa res, el que vulgui ser diferent, tant se val si no defensa la integració de la gent... tothom té dret a defensar el multiculturalisme...» i ara estem carregant amb tots els problemes que veiem a Europa. Per tant, jo dic molt clarament que no, de cap de les maneres, que l'Islam que desenvoluparem a Catalunya serà un Islam de Catalunya, dels musulmans de Catalunya, i si s'entén que això vol dir que aquestes persones siguin ciutadans amb drets i deures i igualtat d'oportunitats independentment del seu origen, doncs fantàstic.

Per tant, només mitjançant el reconeixement d'aquests joves com a ciutadans amb drets i deures, només mitjançant la igualtat d'oportunitats, només mitjançant l'apropament i el coneixement entre els uns i els altres podrem aconseguir una societat, una Catalunya, pròspera, forta, justa i solidària.

Marie Jo Bourdin

Treballadora social, responsable de formació, Centre Mèdic Psicosocial
Françoise Minkowska de París

És un honor per a mi ser en aquesta ciutat de Barcelona per participar en aquesta Jornada sobre immigració a Catalunya. Agraïco als organitzadors, i particularment a la Generalitat de Catalunya i a l'associació Atlàntida, que

m'hagin convidat. Abans de començar el tema que ens interessa avui, volia presentar de manera ràpida el Centre Françoise Minkowska.

Aquest centre rep immigrants i refugiats de la regió de l'Ile-de France, des del marc del dret comú i amb un enfocament de salut pública i des de la perspectiva de l'antropologia mèdica i clínica, tenint en compte els diversos aspectes de la llengua i de les representacions culturals de la malaltia mental.

El Centre Françoise Minkowska disposa d'un equip mèdic psicosocial multidisciplinari i poliglòt format per psiquiatres, psicòlegs, treballadors socials i secretariat mèdic. Aquests professionals reben els pacients nens i adults, procedents de diferents zones geoculturals, com ara l'Àfrica, l'Àsia del Sud i del Sud-oest, l'Europa Central i de l'Est, el Magrib, els països hispanoparlants, els països de llengua portuguesa i Turquia.

És difícil venir a parlar de nens i adolescents, fruit de famílies immigrants a França, sense donar prèviament i d'una manera breu una imatge fotogràfica del paisatge de la immigració al nostre país. Al mateix temps, donaré a conèixer algunes xifres en relació amb aquest tema. Per començar els suggereixo abordar algunes dades històriques.

A França, a diferència d'Espanya, la immigració és un fenomen molt antic que es remunta a l'Edat Mitjana. No obstant això, el gran període de migració va tenir lloc durant el segle XIX, moment en què França, contràriament a la resta de països europeus, experimentava una baixa natalitat (les parelles reduïen els naixements amb la contracepció natural, en contra de les idees de l'Església), seguida de la revolució industrial (després de 1850). Aquest últim fet provoca una enorme necessitat de treballadors no qualificats. Per tant, la conjunció d'aquests dos fenòmens condueix a les primeres onades de migració moderna que venien de països limítrofs, com ara belgues, italians, anglesos, holandesos i alemanys. Per a il·lustrar-ho, al 1851, la població immigrant representava un 1% de la població francesa (380.000); 30 anys més tard, el nombre d'immigrants augmentaria tres vegades més, amb la qual cosa, el 1881, els immigrants representaven un milió d'habitants.

Després de la Primera Guerra Mundial (1914-1918), el fenomen de la migració creix (la demanda de mà d'obra estrangera augmenta, amb la finalitat de reemplaçar les pèrdues d'homes). Durant els trenta anys després de la guerra, el treballador immigrant era solter i se suposava que havia de retornar al seu país d'origen després de la seva ajuda al desenvolupament econòmic. Però els anys vuitanta demostren que els treballadors immigrants no són només solters, sinó que són famílies implantades a França gràcies al reagrupament familiar. Molts es nacionalitzen francesos i altres esdevenen, posteriorment, pares de nens francesos.

En l'actualitat, tenim a França una 5 milions d'immigrants, concretament 4,9 milions l'any 2004-2005, segons l'INSEE (Institut Nacional d'Estudis i Estadística). A Europa són 12 milions, i aquí a Espanya són 3,8 milions (xifres del 2006), aproximadament el 8% de la població, amb un equilibri entre homes i dones. Cal constatar que han estat 30 anys d'immigració femenina en part deguda al reagrupament familiar, la qual cosa ha comportat un cert equilibri i que actualment a França, com arreu del món, els fluxos migratoris es feminitzen.

A França, dins d'aquests 5 milions:

- 2 milions tenen la nacionalitat francesa, un 40% dels immigrants per (naturalització o per casament). Les dones immigrants són les més naturalitzades en comparació amb els homes, diferència que s'explica perquè les dones a Itàlia i a Espanya han obtingut la nacionalitat francesa.
- 1,7 milions tenen com a origen un país de la Unió Europea.

Si ens centrem en la piràmide d'edats entre el 2004 i el 2005, els immigrants són més nombrosos en edats compreses entre els 25 i els 70 anys. En canvi, els joves són menys nombrosos dins la població immigrant, amb un 20% dels menors de 15 anys. Es percep que la definició d'immigrant té en compte la població no nascuda a França, i pocs nens durant aquest període són tinguts en compte gràcies al reagrupament familiar (el procediment més utilitzat per les parelles).

Els immigrants, encara que suscitin moments de tensió, d'intolerància i fins i tot de xenofòbia, són una realitat que cal tenir en compte, ja que molts d'ells és quedaran a França amb fills ja nascuts en aquest país. Hauran de ser integrats d'una manera decent, amb respecte i reconeixement. Es tracta del que diuen Margalit Cohen-Emerique i Gisèle Legault: «d'un reconeixement del que és l'altre amb la seva especificitat cultural i en la seva trajectòria migratòria». «Un altre», però també el nostre semblant. Deia I. Teodorov: «si jo sóc un "altre", els altres són també un "jo"»; o bé també Confuci afirmava: «tots som iguals, únicament els nostres costums són diferents».

Tant si és vol com si no, la França de demà, serà una França barrejada. Malgrat la seva gran reputació de terra de recepció, França té certs problemes per conèixer-se, per acceptar-se multiètnica, multireligiosa i multicultural, no és projecta com a tal. En el seu concepte d'integració, França ha esborrat les diferències per ser una i indivisible. «Aquesta unitat és una dada típicament francesa, encara que es queda precària en un espai on la pregunta de la identitat és centra», diu la professora Marie Rose Moro (psiquiatra infantil i de l'adolescència, cap del servei de psicopatologia del nen i de l'adolescent

de l'Hospital Avicene, a Bobigny). També afegeix: «la generositat ingènua del concepte d'integració a la francesa ha de ser qüestionada, amb la finalitat d'anar cap una integració harmoniosa, que doni el màxim de possibilitats a cadascú per a trobar el seu propi camí i d'inscriure's en una identitat col·lectiva assumida per tots, suport de les identitats individuals i fonament d'un lligam social encara més fort on es respecti cadascú».

Les polítiques reconeixen i confirmen el fet que França no està encara apunt per a convertir-se en multiètnica i multicultural. En el moment de la crisi dels barris sensibles, episodis de violència urbana a la tardor del 2005, el president Jacques Chirac en persona en va parlar i es referia a «una guetització dels joves d'origen de l'Àfrica Subsahariana i de l'Àfrica del Nord» als barris de pobresa i també a «la incapacitat de la societat francesa d'acceptar-los plenament». Aquí es dona un discurs d'impotència que interpel·la, ja que ve del nivell més alt de l'Estat francès, la qual cosa porta a alguns a parlar d'una fallida de la integració o de la integració/exclusió.

Per tal d'il·lustrar el que acabo de dir, volia citar una anècdota molt significativa, explicada per la professora Marie Rose Moro en la introducció a la seva obra *Els nens vinguts d'allà, com néixer i viure a França*, a qui em referiré moltes vegades, que il·lustra molt bé el tema que tractem avui en aquesta Jornada. Explicaré l'anècdota sencera, perquè puguin veure'n l'eloqüència i com mostra el clima de la nostra política en matèria d'immigració:

Quan Marie Rose assistia a una reunió, per una ironia del moment, com ella diu, sota els motllos impressionants de la República «vaig defensar la causa dels fills dels migrants, a França i arreu del món». Vaig afirmar que, des del meu punt de vista de l'observació, que és la clínica de les zones urbanes, em veia obligada a dir que França era una i que l'escola i el sistema sanitari, entre altres institucions, haurien de pensar en aquesta diversitat. Jo veia en aquest feu una avantatge per a França: ser una França plural i viva, que afirma la seva laïcitat i la seva unitat sense danyar la singularitat dels que la componen, i en particular els immigrants que l'han construïda generació rere generació.

Proposava, no adaptar-se a la diversitat, que em sembla una posició dèbil i poc creativa, sinó veure-la com una espècie de sublimació, d'anticipar una societat mixta. Em vaig quedar sorpresa en constatar l'efecte subversiu de les meves propostes i sobretot de les seves prèvies; la multiplicitat de les cultures en el sòl nacional, la necessitat de reconeixement de les famílies d'immigrants i dels seus adolescents, la necessitat de pensar d'una manera plural. A aquesta complexitat s'hi oposava el fet que els adolescents volien ser reconeguts com a francesos (que realment ho són!), que no sentien cap diferència amb la resta d'adolescents i que, per definició, la societat francesa no és multicultural, pel

fet que el seu model d'integració individual sigui tan elogiat, una més de les nostres especificitats. Aquests nens no tenen una història singular, no tenen cap més llengua que el francès, res de distingir-se dels altres! I el malestar de les zones urbanes? No són més que necessitats de regles, lleis, càstigs, reparacions. Només es tracta d'un problema de seguretat?, d'una desviació de la percepció? Per què els discursos que se senten aquests dies estan en contradicció amb el que s'observava sobre el terreny? Per què pensar sobre l'alteritat està ple de prohibicions en la societat francesa?

Més enllà d'aquesta anècdota, no es pot parlar d'aquests nens i adolescents sense referir-se als seus pares, famílies i, per tant, les seves cultures respectives. Aquests nens són fills de pares que han emigrat i que viuen a l'exili. El motiu d'aquesta migració són raons econòmiques, polítiques, familiars o bé la fugida de contextos de guerra (deixen el seu país amb la finalitat de refugiar-se a França). Aquestes persones han fet un camí vers la migració i, per acollir-nos a l'expressió de Marie Rose Moro, «ells han fet el viatge». Quan les persones emigren a un país d'acollida, en aquest cas a França, se sol pensar que amb el contacte amb la societat d'acollida els immigrants entren en un procés d'aculturació. El sociòleg Mahamet Timera anomena aquest fenomen *la cultura de la immigració*.

L'explosió dels conflictes generacionals expressa, de la mateixa manera, els profunds canvis que viuen aquestes famílies d'immigrants enfrontades, per exemple, amb una contestació a l'autoritat del pare (matrimonis concertats, anomenats *forçats*...) i una demanda d'autonomia per part dels joves i els adolescents.

Però aquests nens dels quals hem parlat no han fet el viatge i, malgrat tot, forma part de la seva història. Per a ells, el viatge ja està fet, encara que moltes vegades (com ho veiem a les nostres consultes) els pares no expliquen mai als seus fills com han viscut la seva arribada a França ni el que va passar abans d'arribar. Aquests nens mestissos són els nens del demà; sempre parlem d'ells i em sembla que és un error, com si visquessin entre dues cultures. Però, de fet, estan entre dues cultures, entre dos móns, el d'aquí i el d'allà, el dels seus pares vinguts de fora. Aquests nens són els petits soninkes, bambaràs, turcs, magrebins o asiàtics a casa, i són els petits francesos a l'escola.

A França diem a vegades, que és tracta de «generacions Bounty», fent referència als joves d'origen africà (aquesta paraula representa una laminadura blanca a l'interior, coberta de xocolata fosca i negra a l'exterior). També es parla de «la generació banana», fent referència a joves d'origen asiàtic! (blanc i groc). I, encara que han nascut a França i per a ells són francesos, aquest país europeu té problemes per a acceptar-los i els veu únicament com a petits africans, algerians, marroquins, etc. (això es pot veure des del punt de vista de les crisis

urbanes). Se'ls denomina per equivocació «de la segona generació», malgrat que han nascut a França i que no han emigrat. A vegades parlem de francesos de segona generació com si estiguessin exclosos dels francesos d'origen, i és que aquest terme els discrimina. Aquestes paraules no m'agraden, durant la crisi dels barris es parlava sovint d'ells com si fossin joves musulmans i mai com a joves francesos.

Dins la construcció identitària es troba la qüestió de la diferència i, més concretament, «de l'alteritat experimentada» (Marie Rose Moro). Però Margalit Cohen-Emerique parlarà amb vostès d'aquesta construcció de la identitat en la taula rodona que tindrà lloc més endavant.

Per als professionals del camp mèdic psicosocial i escolar, o de l'àmbit judicial que som, els nens dels pares immigrants han de ser considerats en el seu context familiar i cultural. Els hem de considerar en la seva complexitat, però també en la seva singularitat, a fi de poder comprendre'ls millor, d'ajudar-los, d'educar-los o bé cuidar-los. En l'àmbit intercultural, tota la dificultat radica en el fet que les coses implícites no estan compartides. Per això, hem d'emigrar de les nostres certeses i descentrar-nos, en el sentit en què Margalit Cohen-Emerique planteja: és a dir, sortir dels nostres marcs de referència per a construir amb l'altre. Marie Rose Moro diu també: «cal sortir de l'estratègia de la confrontació, de la discrepància, i hem d'afavorir tot el que vagi en el sentit del reconeixement dels pares i dels seus sabers, curiosos per la cultura de l'altre, pels seus punts de referència culturals, que sortiran si són importants per als pares en aquest moment i si nosaltres som capaços d'entendre'ls».

En la nostra consulta trobem aquests pares que, per exemple, quan un nen té problemes a l'escola (trastorns de conducta, dificultats d'aprenentatge, etc.) o es posa malalt, van a buscar les explicacions tradicionals per donar una mica de sentit al que està passant. Aquests pares a vegades fan pràctiques i tractaments tradicionals paral·lelament a la medicina occidental (per descomptat, es poden utilitzar les dues pràctiques alhora).

El fet de tenir en compte les representacions culturals ens permet l'enfocament de l'antropologia mèdica clínica (és el nostre àmbit teòric al Centre Françoise Minkowska), obert a totes les disciplines, que permet totes les respostes terapèutiques i evita l'obstacle clàssic del culturalisme, on tot s'explica per la cultura, actitud que encasella l'estranger en la seva cultura d'origen, o al contrari, el de la negació de la cultura que treu fora tot l'enfocament de la diferència cultural, que obra la porta als prejudicis etnocentristes (és, per exemple, el cas dels internaments massius dels nens), amb la finalitat de «no fer patològic» d'allò que és cultural i «culturalitzar» allò que és patològic.

Aquesta preocupació impedeix també «que no passi desapercebuda una dificultat per a aprendre lligada al mètode pedagògic utilitzat per aquest nen,

o també un sofriment psicològic que podria no veure's sota el pretext de la diferència cultural. Aquesta posició interior, conseqüència de la descentració, de la curiositat per l'altre i del rigor professional, ens permetria veure el nen i la seva família en la seva singularitat».

Tinc l'exemple d'una col·lega que em va venir a veure abans de posar una denúncia per malnutrició d'un nen de 6 anys escolaritzat, perquè la puericultora va veure que a casa de la seva família —a la qual feia una visita a domicili per al seguiment d'un nen acabat de néixer— únicament hi havia arròs. Tenim també l'exemple d'una educadora que no entenia que un pare no hagués instal·lat llits dobles o l'escriptori amb l'ajuda financera que havia rebut de la CAF (caixa de subsidis familiars) tres mesos abans. Aquí ens trobem amb les representacions culturals lligades amb l'organització de l'espai. Marie Rose Moro ens recorda que «la descentració i l'anàlisi de la contratransferència cultural són, sens dubte, els dos mecanismes més difícils de tenir en compte en aquestes pràctiques culturals, però són també els dos més meravellosos».

Quan parlem sobre els nens, és important també referir-nos a l'escola, perquè, encara que tingui les seves debilitats, és gràcies a ella, malgrat les seves errades, que la integració està en marxa. Encara que l'escola és republicana i laica (un laïcisme del qual estem orgullosos i que sens dubte és garantia del pluralisme) i és la mateixa per a tots, cal constatar un fracàs escolar massiu dels nens immigrants a l'escola. Es tracta d'un fracàs que fa que els nens estiguin marginats i que els porta sovint a actituds antisocials. Per exemple, es pot observar en alguns replegaments identitaris o pseudoidentitaris en relació amb la religió (l'Islam), les formes d'integrisme i de violència que ens imaginem, encara que els pares siguin molt més moderats en qüestions de religió. «Aquests joves intenten, a tota costa, reaccionar a les humiliacions viscudes pels seus pares, amb una ostentació religiosa o identitària. Imposar a l'altre la seva pròpia identitat fins a caricaturitzar-la a través de la roba, del vel o de la negativa a participar en qualsevol disciplina escolar, amb la importància d'allò prohibit».

«El que més importa és imposar una diferència, de ser violent amb l'altre, ser vist com un agressor, en un mecanisme d'identificació mortificat que amenaci el que estava en posició de força en les generacions precedents. D'altra banda, aquest retorn a un passat simplificat, idealitzat i tranquil·litzant permet a aquests joves (nois en absència dels pares) construir una nova identitat davant els grans errors comesos en la transmissió de pares a fills en una situació transcultural», cito una altra vegada a Marie Rose Moro.

Sempre a propòsit de l'escola, i malgrat que els lingüistes estan d'acord en dir que en general el bilingüisme no és un obstacle en el desenvolupament del nen, l'escola no valora les llengües parlades per les famílies, al contrari, es con-

sidera com un desavantatge per a aprendre francès. L'escola arriba fins al punt d' aconsellar les famílies que només parlin francès entre ells quan es trobin a casa seva. Alguns pares s'anticipen, i perquè els seus fills s'integrin millor al país d'acollida, prenen la decisió de no transmetre la llengua d'origen als nens, amb la finalitat que no estiguin en desavantatge respecte als seus companys. Hi ha nens que aprenen el seu idioma d'origen i són capaços d'entendre'l perfectament, però que són incapaços de parlar-lo.

Exemples de situacions trobades al Centre Françoise Minkowska:

«S» és un jove francès d'origen senegalès, de l'ètnia Peulh, nascut a França el 1992 i segon fill d'una família de cinc germans del mateix pare i la mateixa mare. Es tracta d'una família polígama que viu a França des de fa molts anys. Malauradament, el pare va morir, apunyalat pel seu cunyat (germà de la seva segona esposa), davant la mirada del seu fill (la mare del nen és la primera esposa del pare).

«S» arriba al Centre el 2003, mitjançant una mediatadora sociocultural i l'escola, ja que està en una fase de fracàs escolar, malgrat que és un nen amb capacitats escolars altes. De mica en mica comença a entrar a la petita delinqüència, les fugues i a tenir un comportament agressiu amb els companys. Aquest trastorn del comportament, podria tenir una certa semblança amb l'assassinat del seu pare, que va haver de presenciar?

La primera entrevista té lloc amb presència de la seva mare, de la mediatadora d'origen senegalès —que «S» coneix bé— i del terapeuta (la mare ha acceptat aquest últim perquè també és senegalès). S'utilitza la idea del suport per mitjà del dibuix. Malgrat l'al·lusió feta al drama familiar, manifesta un bloqueig per a parlar-ne, i es proposa, per a la segona trobada, una entrevista ell sol amb el terapeuta. En la segona trobada, després d'una entrevista amb la mare i la mediatadora, se'l va veure a ell sol. En una relació dual es va mostrar una mica menys reticent a parlar de les relacions amb els companys, però quan es tractava de parlar de la desaparició del pare deia «vull marxar». Les entrevistes següents giren entorn de les activitats quotidianes, els seus interessos, però mai es parla del seu pare.

Per part de la mare, se'n perceben algunes millores i un comportament més adaptat. Malauradament, la llunyania geogràfica no ha permès continuar aquest seguiment terapèutic.

Abans de venir a Barcelona, he tingut coneixement sobre nous problemes d'aquesta família. Després del breu acompanyament fet al Centre Minkowska, «S» va entrar a l'escola com un bon alumne, però, de cop, ha tingut una crisi i s'ha posat en perill ell mateix i els altres. «S» havia de deixar l'escola després d'una denúncia de l'escola i de la intervenció posterior del jutge de menors

i d'una prova judicial anomenada AEMO (acció educativa en medi obert). A partir d'aquí, «S» ha pogut ser admès en una escola privada amb un ensenyament alternatiu (classes teòriques i aprenentatge de mecànica en un lloc de treball). L'escola i la mediadora sociocultural tornen a demanar una ajuda psicològica per a aquest noi i la seva mare «completament desfasada pels esdeveniments». Amb una ajuda de proximitat (fons previstos en el marc d'un pla d'èxit educatiu proposat per J. L. Borloso), que té en compte la relació jove-família-escola, i paral·lelament, hem proposat la represa de la teràpia individual amb el psiquiatre del Centre Minkowska (que representa la imatge paterna).

Un altre cas: una jove de Mali, nascuda també a França i francesa, era la més jove de cinc germans del mateix pare i mare. Té 17 anys i cursava l'últim any de batxillerat. Era bona alumna, volia començar els seus estudis a la universitat després de l'institut. Aleshores, el seu pare (que viu a França des de fa molts anys) va prendre la decisió de casar-la amb un cosí seu del país d'origen i l'arribada del qual era imminent. Ella estava indignada perquè volia continuar els seus estudis, però res no va poder canviar la decisió del seu pare. Finalment, el seu cosí va arribar i es va celebrar el casament.

La nit del casament, la jove, indignada, cridava als veïns que cridessin a la policia. A continuació va ser ingressada en una residència social. L'endemà, el jutge de menors ens va trucar abans de prendre la decisió de ruptura familiar (aquest jutge havia assistit a una intervenció nostra feta amb un psiquiatre a l'Escola de la Magistratura). Abans de prendre una decisió vol conèixer la nostra opinió, ja que té la impressió que aquesta noia no volia una ruptura amb la família. Ens va demanar si podíem intervenir i a quin nivell. Proposem veure el pare, després a la filla i, si era possible, tots dos conjuntament en el marc d'una mediació. El pare accepta venir i, després d'una llarga entrevista, es retracta de la seva decisió.

- El terapeuta ha «paternalitzat» la relació amb el pare.
- La qüestió del dot (amb el cosí) va ser tractada i solucionada.
- El retorn de la jove a casa de la seva família va ser possible.

Conclusió

Podem dir que el terme *integració* comporta nocions de respecte i de dinamisme. Tot això va ser aprovat per la classe política a França fins al punt de crear un Secretariat d'Estat per la Integració (el 1989) i de tenir un «alt comissariat per la integració».

Però la multiplicació dels problemes en algunes zones urbanes on se centren les poblacions marginals mostra un perill d'integració per part dels es-

trangers dins d'un sector de població ja exclosa. L'any 2000, l'alt comissionat oposa a aquest risc d'integració/exclusió la necessitat d'una integració/participació. Després, la qüestió del desenvolupament de la ciutadania apareix i sempre és present. Aquest any es va celebrar un col·loqui a París que tractava sobre el tema de «ciutadania-integració-identitat», on es denunciava el problema de la identitat i la integració.

A França —país del debat de les idees—, la immigració continua provocant regularment nombrosos debats. L'exemple més recent en el temps, el de la crisi dels barris, fa tot just un any, a la tardor del 2005, on els debats es van cristal·litzar ràpidament entorn la presència d'estrangers a França i la qüestió de la integració. Els acusats principals, el reagrupament familiar i la poligàmia. Així s'havia trobat un responsable, un culpable: la diferència cultural encarnada per la poligàmia (fenomen antropològic molt escàs al nostre país!).

La idea del nivell de tolerància —per sobre del qual la identitat cultural està en perill— ha estat acceptada per la classe política gairebé per unanimitat. *Immigració, Islam, integració...* aquestes tres paraules es confonen i participen de la por (es pot recordar el famós cas del mocador islàmic, les possibilitats d'atacs terroristes, etc.). Malauradament, els immigrants i els joves representen les angoixes col·lectives en el context actual. El discurs dominant va en contra dels immigrants i en contra dels joves immigrants, que moltes vegades són percebuts globalment, com a musulmans i no com a francesos, encara que la nostra República estigui basada en els principis de llibertat i tolerància. La laïcitat continua essent garantia del pluralisme.

Un antropòleg, Altan Gokalp (responsable de l'ensenyament del turc a França del Ministeri de l'Educació Nacional francès), durant un col·loqui a París l'any 1989 sobre la immigració turca, resumia el plantejament de la coexistència cultural a Alemanya i a França de la manera següent: «Alemanya és el regne de la reivindicació "multikulti", o el que és el mateix, la multiculturalitat. França és el dogma de la integració republicana, amb l'escola com a temple d'aquesta integració».

Malgrat tot, es vulgui o no, gràcies a l'escola, el moviment associatiu de la integració a la societat francesa està en marxa.

DEBAT

Xavier Alonso: Gràcies per aquestes dues excel·lents intervencions, la de Mohamed Chaib, jo crec que clara i valenta per assenyalar els problemes a casa nostra, i la de Marie Jo Bourdin, per explicar la situació a França, i també aquesta valentia respecte a les intervencions professionals, en aquesta decons-

trucció de nosaltres mateixos per poder reconèixer els joves. Sovint aquesta valentia la viuen els professionals que estan en contacte directe i quotidià amb els nois, que són els que pateixen més, els que tenen una relació més dura i els que elaboren la nova identitat, cosa que en tot cas requereix molt de temps. Ara tindrem una estona per al debat on podeu fer les preguntes que tingueu.

Marie Jo Bourdin: Només vull fer afegir una reflexió. Em semblava que els catalans tenen una mica els deures fets, a nivell de la seva pròpia singularitat identitària. Així doncs, si tenen la seva singularitat identitària ja treballada a l'hora d'incorporar altres cultures diferents, és més fàcil mirar el futur conjuntament, quan ja tu mateix has de defensar la teva, per tant ja pots reconèixer l'altre com una cultura diferent i com un altre ciutadà en peu d'igualtat. Dic això, perquè França sí que té deures per fer, ha d'assumir que hi ha diferències en el seu propi territori. França, per raons històriques, ja ha esborrat les seves pròpies diferències, és a dir, que bascos, bretons, etc. és com un sinònim de retard a França, o sigui que és com un sinònim folklòric de les pròpies cultures internes. Per tant, no dic ara que França hauria de tornar a treballar les seves pròpies singularitats, però sí que caldria tenir-les en compte per poder almenys incorporar les altres identitats com a ciutadans en peu d'igualtat.

Pregunta (P): *També només una reflexió. Crec que hi ha una tendència a enfocar massa els problemes dels joves i manca la reflexió sobre en què ha fallat la societat d'acollida, els autòctons. Penso que és una cosa que encara hem de fer. Quan hi ha problemes, no són sempre els immigrants, o les segones generacions, són també la gent, els europeus, que encara no han canviat.*

P: *En la mateixa línia de la darrera intervenció, el que volia comentar és que sovint quan parlem del tema de les segones generacions, dels fills i filles, sobretot en el cas marroquí, magrebí, i per els exemples donats, potser no ha estat la vostra intenció, però posem com a clau de les dificultats les noies, les seves problemàtiques, referint-nos inconscientment, encara que no sigui d'una manera significativa i parlada al tema cultura, el tema dels matrimonis pactats, etc. A mi el que m'agradaria és insistir que tant a Catalunya com a França hi ha molts canvis en aquest sentit, que la immigració també implica que aquestes noies en la mesura que es vagin integrant en aquesta societat, a més a més en tenim clars exemples a Catalunya, tot el que seria la identitat de gènere també anirà canviant, ja que les famílies s'adeqüen a la societat que els acull.*

També volia afegir que s'ha parlat poc de com les condicions socials juguen un paper importantíssim en les identitats, les quals no es construeixen en el buit, i per tant en la mesura que en la nostra societat a Catalunya no és gratuït que hi hagi molts estereotips construïts entorn de l'immigrant marroquí, tenen a veure també amb les relacions històriques.

Aquestes relacions històriques, aquesta autoimatge reflectida, que utilitzen alguns autors a Estats Units també repercuteix d'una manera molt clara en com aquests nois i noies es construeixen en la nostra societat. Però no només en aquest sentit, sinó també en tota la qüestió que Mohamed Chaib apuntava de la igualtat d'oportunitats. Crec que cal insistir molt més en aquest reconeixement de la igualtat d'oportunitats com un pas ineludible al que seria la integració social d'aquests nois i noies, que no es produeixi en espais precaris, com crec que ha passat a França. Hi ha hagut una integració descendent pel que fa a la precarietat dels espais en què els ha tocat viure. En tot cas, s'han integrat a una part de la societat, i crec que a Catalunya està passant el mateix.

I tornant al comentari que feia al principi sobre les noies, voldria també insistir que els estudis estant apuntant que en el cas de les noies marroquines, la majoria de les noies que estan fent estudis universitaris, postobligatoris, són noies més que no pas nois. En canvi, tenim sempre una fixació molt important en les seves problemàtiques, que crec que està bé de pensar-hi i que cal tenir present, però que hem de mirar també l'altra banda.

Marie Jo Bourdin: Jo voldria simplement dir que efectivament a França no hi ha hagut equilibri entre les mesures preventives i les mesures repressives a nivell de la migració, i que en els diversos governs successius s'han produït insuficiències a nivell de les polítiques d'immigració i d'integració. Quan parlem de la precarietat, efectivament els barris perifèrics (les banlieues), són barris pobres, amb unes taxes d'atur molt elevades, i és on troben les poblacions immigrades. Això crea problemes, en les consultes en què rebem immigrants és cert que els problemes socials són sovint en primer lloc i impedeixen poder fer un treball terapèutic. I per retornar al tema de les noies, hi ha aquest problema de l'evolució de la població immigrada. També tenim el problema, que jo he treballat particularment, de l'escissió. Veiem que a l'Àfrica hi ha una evolució, que la població immigrada manté costí el que costí aquesta tradició; és el que els sociòlegs denominen el reforçament identitari, que quan retornen al seu poble veuen les evolucions que s'estan fent allà i el camí que s'està fent. Però, d'altra banda veiem que a França n'hi ha que es queden molt fixades en aquesta tradició. És veritat també, com deies, que quan les noies van a la universitat tenen molt bons resultats.

Mohamed Chaib: Bé, sobre la reflexió que es feia que qui ha de canviar és la societat, doncs, s'ha de dir que Europa no ha canviat; la meua intervenció anava una mica per aquí. Intentava explicar que el problema a Europa és que no s'ha entrat a fons en els temes de l'educació, la feina, el que es demanava de l'ascensor social, en el conflicte que va sorgir a França, i després la interrelació entre uns i altres. Crec que aquests dos aspectes no s'han treballat força a Europa, també és cert que no podem deixar que sigui solament l'Administració,

sinó també la societat, la gent també ha de fer un esforç. És a dir, integració, adaptació... és igual el terme. Hem sentit moltes vegades a dir que són ells els que arriben de fora i ells els que s'han d'adaptar a Catalunya, al país, al barri, al municipi, cosa que és certa en part, ja que les persones que arriben en un lloc han de saber que no arriben en un lloc buit, sinó a un lloc que té una cultura, que hi ha un país, un entorn, uns veïns, etc. Ara bé, la societat d'acollida ha de saber també que aquestes persones tampoc arriben buides, que tenen també una cultura, que han fet un procés migratori, però que en el moment que són entre nosaltres, ja no són immigrants, amb les seves famílies, amb els seus fills escolaritzats... La qüestió és fins quan continuarem parlant d'immigrants.

Aquest va ser un debat important també quant a les terceres i quartes generacions a França: que després de trenta a quaranta anys encara es continua parlant d'immigrants, però és que no són immigrants de qui estem parlant, sinó que parlem de ciutadans europeus, de ciutadans francesos, de ciutadans amb drets i deures com qualsevol altre. Crec que és aquest concepte el que jo intentava explicar abans: el reconeixement d'aquestes persones amb drets i deures, no des del privilegi o del paternalisme com a vegades s'intenta explicar, o de la discriminació positiva. No, la immigració i les persones que arriben de fora no estan demanant això, els que ja viuen entre nosaltres amb els seus fills aquí o que han nascut aquí el que demanen és un reconeixement com a ciutadans i una igualtat d'oportunitats.

És cert que són les polítiques. Per això deia abans que quan es parla sobre la problemàtica de les dones o de les noies a França, per què no s'ha mirat quines són les polítiques que s'han desenvolupat per deixar que l'integrisme entrés a França. Aquest és el tema, aquest és el debat, per què no parlem d'això i ens quedem només amb el mocador de les noies. Parlem veritablement de les coses, que Europa ha de canviar, per descomptat que sí, molt. Sobre els canvis a Catalunya amb la intervenció que feia Fathia, he intentat explicar el procés, he dit clarament que avui aquesta fase de les noies, del mocador, ja estava superada; però hem d'estar alerta, ja que França, que porta una tradició migratòria de molts i molts anys, fa molt poc que encara s'estava parlant del mocador. Per tant, vol dir que aquests temes els tindrem, i els tindrem també per a la mateixa comunitat; ningú no pot enganyar-se ara i dir que a Catalunya no hi ha hagut en els darrers anys noies que han anat arribant i que moltes porten mocador. Això és dolent? No, no en absolut, però és el procés que s'està produint.

Mireu, a casa meva som vuit germans i cinc germanes, algunes van néixer aquí i vam tornar al Marroc, però després de tornar una altra vegada a Catalunya algunes mai no havien portat mocador i ara en porten, altres no. Ara això no és mai un tema de debat a la família, cadascú va com vol. Mai no és un tema de debat, però és una realitat que no podem ignorar. Ara, no ens

hem de quedar només amb això, hem de veure que això ja està avui superat i hauria de ser una normalitat que cadascú vagi com vulgui. Hem de parlar sobre les condicions socials, la integració social i l'ascensor social, ho he dit moltes vegades, es tracta de la igualtat d'oportunitats, aquesta és la veritable integració social. Feia anys que deia alerta d'alguns municipis que hi ha noies que porten molts anys i que de totes les famílies d'aquell municipi, sense anomenar el municipi, només una ha pogut arribar a la universitat. Sembla que això no pot ser, avui són molts els estudis que s'han fet sobre el fracàs escolar en els fills de famílies immigrades. La mateixa Fundació Jaume Bofill, la Federació de Pares d'Alumnes, moltes institucions ho estan explicant. Hem d'estar alerta, perquè és veritat que depèn de l'estatus social de les persones, de les famílies, però també hi ha un element afegit: les famílies han de conèixer realment què és el que volen per als seus fills, quin és el projecte de futur, si aquest està fet aquí o pensant en el país d'origen, si el seu projecte de futur vol dir també implicar-se amb l'escola... Moltes vegades no és perquè no vulguin, sinó per desconeixement de les coses. Aleshores és aquí on demano aquesta igualtat d'oportunitats: a fer polítiques que ajudin veritablement que els nois i noies procedents de famílies immigrades que són ja plenament catalans de ple dret acabin els estudis, tinguin les mateixes oportunitats que els joves autòctons a l'hora de trobar una feina, ni més ni menys, simplement la mateixa igualtat d'oportunitats. I per tant, el fet que hi hagi estudis que demostrin que hi ha noies que poden acabar els estudis o que estan a la universitat és un element molt positiu. Ho veurem, sabeu tot el debat que va haver-hi després del conflicte a França, si el que havia passat a França ens podia passar aquí. Aquí no en tenim gaires de terceres i quartes generacions, tot i que jo sigui de segona, el meu fill de tercera, la meva germana de tercera, el seu fill de quarta, però pocs. Ara, de segones generacions n'hi ha moltíssims a les nostres escoles i instituts, i d'aquí a poc temps, no haurem d'esperar massa, d'aquí a cinc o deu anys màxim començarem a veure si això que dèiem és així. Desitjo que això no sigui una notícia, el fet que avui arribi alguna noia a la universitat deixi de ser notícia, sinó que sigui la normalitat. Estic demanant no que tothom arribi a la universitat, sinó tenir les mateixes oportunitats perquè la gent pugui desenvolupar-se un futur a Catalunya. Crec que quan parlo en aquest sentit no estic defensant el fet que hi ha unes noies que van a la universitat, sinó fent una denúncia encara més forta perquè això no sigui una excepció, sinó una normalitat.

Xavier Alonso: Si em permeteu, faré una intervenció en relació amb els dos ponents. Has dit molt gràficament una frase molt clara, la pregunta del futur és qui es quedarà amb els joves musulmans europeus. Jo et faria la pregunta

de si hi ha aquesta simetria, que nosaltres no ens identifiquem com a cristians europeus, però en canvi els musulmans sí que ho fan, aquesta és una dificultat a l'hora de l'entesa, i em pregunto també si a més a més de la responsabilitat que té Europa, tota la població europea i les seves institucions, si l'Islam –que un dels seus fonaments és la Umma, la comunitat de creients–, si els musulmans responen no només als problemes que puguin viure en el territori europeu, sinó també a una consciència més enllà del territori d'Europa. És a dir, d'alguna manera estan reflectint el territori, insisteixo en la paraula territori per no parlar de cultura o de religió. S'hi està reflectint informació, sensibilització, emocions, patiments que no només passen a casa nostra, sinó que també donen consciència que la seva pròpia comunitat de creients està patint aquí o allà problemes que viuen aquí però que no esdevenen aquí.

L'altra qüestió és que s'ha de destacar que, a més a més dels problemes de la integració, dels fracassos dels processos d'integració, també portem molts anys amb molta població que era estrangera, que molts processos han reeixit en quan a la integració, que estem donant moltes respostes tots plegats, des de les administracions, des de les escoles, des del moviment associatiu; això s'ha fet palès. Però d'alguna manera em pregunto si no hi ha com dos ritmes; la integració és lenta, requereix molts anys, en Mohamed Chaib ha explicat una anècdota del seu pare el 1965; han passat 40 anys i estem parlant encara d'aquests processos. Requereix molta calma, molta relació, molt tractament, molta vivència, i en canvi ens estem trobant amb una pressió demogràfica que fa que les coses vagin molt ràpid, i els integradors no tenen temps d'integrar, i les persones no tenen temps de fer tot aquest procés familiar, i costa molt que s'adaptin. Abans es deia que encara no tenim el nivell d'immigració de França, però segons les xifres que heu donat abans sembla que ja ens hi estem acostant, i per contra encara no hem tingut temps per aquests processos individuals que requereixen molt de temps.

Amina Bargach, Atlàntida-Marroc: *Solament vull aportar una precisió i una reflexió en el sentit que França és un estat laic, amb una política nacional d'immigració. L'Estat espanyol és un país aconfessional i amb una llei d'estrangeria. Aquestes diferències són molt importants per contextualitzar. Aquí la gent té una gran admiració i una gran curiositat pel que està passant a França, i això fa que no puguin valorar el que està passant a Espanya, les diferents experiències, els diferents procediments, que considero molt originals i creatius, de professionals que estan directament amb el problema cara a cara en la quotidianitat, d'on a vegades sorgeixen perversions, com ara dir quina sort que a França tenen experiència en la primera generació, en la segona i ja estan en la quarta, i nosaltres estem encara en la segona generació. Això és una prescripció que tindrà realment una funció de profecia autocomplidora; estem desitjant tenir experiència i arribar a la quarta generació*

per dir que ja tenim experiència, quan realment arribar a la quarta generació a França, amb tot el respecte pel que s'ha fet allà, és un fracàs, ha estat un fracàs prescribir a algú que a la quarta generació encara el vas a perseguir fins a la quinta o la sexta; em sembla que és un fracàs. A partir d'aquí, si no es reconeix la diferència i si no es nega en territori nacional el que està passant i també en altres països també del sud, un pot caure en l'error.

P: *Potser el que plantejo sonarà una mica estrany, però a mi és el que em preocupa des d'algunes polítiques de joventut. Nosaltres amb el joves, en general, tenim problemes, bé, problemes no és la paraula, seria el que heu parlat aquí, són oportunitats, però cada vegada més la identitat de la persona jove no s'accepta com abans en la família i en l'escola, sinó en els iguals, en una societat líquida que continuament està canviant. Em quedo molt parada pel que fa a com integrar tot això, la problemàtica que ja tenen els joves en general, amb aquesta segona generació de persones que estan aquí. És a dir, en el tema de la joventut, quan passes de lo macro a lo micro, quin pes hi té la família, si hi ha estudis de si això ha canviat i del que està passant en general amb els joves. A mi em preocupen molt el que està passant, els límits, el que està passant en el micromón d'aquests i d'aquestes joves.*

Teresa Aragonés, Atlàntida-Catalunya: *Estic escoltant-vos i, no sé, em fa l'efecte que hi ha alguna cosa que se m'escapa, i tinc por que les paraules al final perdin el seu sentit. A veure, crec que l'experiència de França és la de França, i la d'aquí és la d'aquí, i el que és important és que ens ajudin, però que puguem pensar en el que ens està passant aquí. El que sento és que és veritat la importància de la igualtat d'oportunitats, però estem en un món que la igualtat d'oportunitats no és el que prima, ni entre els propis joves d'aquí ni en els que vénen de fora. Penso que estem en una societat en la qual el que prima és l'individualisme, la lluita, problemes en la vivenda per a tothom, per tant qui ve amb unes dificultats afegides per tota la seva història, per una situació de pobresa, encara ho tindrà pitjor. Què hem de fer, com hem de pensar seriosament a partir del que tenim, perquè abans de l'integrador caldrà veure com acullim, i penso en els efectes de la subjectivitat del qui arriba i del qui acull, com ens trobem, i com treballem els supòsits que estan instal·lats en la diferència. És a dir, com qualsevol professional o qualsevol veí està parlant amb algú que el situa com a «moro». Hi ha comarques de Catalunya en què la paraula moro té un poder molt fort entre els joves, i ens hem d'espantar molt. Algú deia que hem de tenir elaborada la nostra identitat, i penso en els sectors independentistes amb un pensament jo diria més fràgil, de segregació molt important, parlo de les comarques de l'Ebre i parlo de determinades comarques de Catalunya en què això està passant.*

Aleshores el que em preguntava és com fem aquest punt de trobada, com el creem, com treballem aquests supòsits de desconfiança, de situació entorn la diferència. Abir parlava concretament amb dones de Bolívia que deien «és que arribem aquí i deixem de ser nosaltres per ser emigrants, la nostra identitat és que som emigrants i que ens hem de guanyar la vida oblidant tot el que hem sigut i hem fet fins ara, el que ens ha valorat, érem professionals i

aquí fem el que allà no feiem». És a dir, com això pot generar un diàleg realment de trobada entre els que estem aquí i els que arriben, perquè allà on viuen no poden viure, i com crear aquesta societat d'acollida des d'una societat de mestissatge, però que deixi de ser una paraula per convertir-se en una realitat des de la subjectivitat de les relacions.

A mi em preocupa que les paraules, que les polítiques siguin polítiques una mica d'aparador i que no arribin al dia a dia. Els professionals que estan en el dia a dia tenen greus dificultats per treballar, per entendre el que es troben al davant, tenen greus dificultats per tenir suport tècnic, jurídic, per poder assessorar bé la gent que tenen al davant. I mentre la trobada sigui una trobada prestacionista, de veure el que poden donar o no a la persona, i no sigui realment un espai de diàleg, de trobada i de poder acollir de debò aquestes persones, penso que realment estem malament, i no sé si acabarem o no com a França, però en tot cas el que desitjo és que amb aquestes persones que arriben a Catalunya formem realment una Catalunya diferent, per al que té de persones diferents i de cultures diferents.

Una altra cosa que volia dir és que aquí estem parlant dels marroquins, suposo que té a veure amb Atlàntida, però voldria parlar també de la societat dels sudamericans que és una gran realitat, que suposadament ens entenem perquè parlem la mateixa llengua, però que cada cop s'està produint una situació de més escissió, i de més dificultat de diàleg, amb la qual cosa ja tenim els «moros», els «sudacas», etc. I així anem posant etiquetes que, lluny d'afavorir aquest diàleg, penso que cada cop ens diferencien i ens discriminen més els uns dels altres.

P: *Cada dia treballem amb nens adolescents i famílies des de l'àmbit escolar. Crec que el tema és molt complex, però cada cop penso més en el llibre El péndulo de Foucault, de Umberto Eco, i m'encanta el personatge d'Elia, que parla del fet que tothom té el mateix cos i la mateixa necessitat, i que fem els mateixos símbols a milions de quilòmetres de distància. El tema està ple de paraules, i aquestes estan deixant de veure la problemàtica real.*

P: *Sóc professional, treballo com a mediador intercultural i també vaig viure el procés d'immigració al començament dels anys 90. El que he vist és que Catalunya ha tingut oportunitat de treballar amb gent de fora de Catalunya que ha vingut d'Andalusia i d'altres parts d'Espanya, i que l'Estat va fer incorporar aquesta gent a la vida social; hi ha hagut integració social, i avui tenim professionals que els seus pares són de fora, però ells són ara catalans, encara que d'origen d'altres comunitats. En el tema dels immigrants hauria de ser el mateix, perquè els immigrants vénen aquí perquè pensen que l'Estat els pot ajudar, que podran tenir feina, tenir una vida normal. Però què passa, si aquí hi ha un sector de la societat que és reticent a aquesta arribada d'immigrants, si l'Estat té deures, crec que podríem anar endavant sense introduir temes polítics que els partits poden aprofitar per guanyar vots; això és el que pot espatllar la convivència. L'exemple que sempre poso, en temes de mesquites o oratoris, és que quan la comunitat vol obrir un lloc de culte, tota la població surt en contra. Hi ha també el risc de si els oratoris no tenen un espai adequat, i si*

aquests compleixen un requisit digne de les persones, i que es faci un control; no hi hauria d'haver problemes com el que ha passat a França.

Marie Jo Bourdin: Voldria just acabar sobre l'actualitat francesa i dir que actualment assistim a França a un enduriment de la legislació, especialment pel que fa al reagrupament familiar; hi ha també un marc molt estricte per als casaments mixtos i anem cap a l'abrogació de la possibilitat de la regularització després de deu anys d'estada en territori francès. S'han posat en marxa també plataformes d'acollida de les famílies immigrants, de persones amb l'estatut de refugiats en què se'ls fa firmar un contracte que s'anomena «contracte d'integració», en el qual se'ls ensenyen les lleis de la República, la forma de comportar-se a França, etc. Efectivament, a França hi ha un gran enduriment i tot aquest avantprojecte en relació a la immigració i la integració, presentat pel nostre ministre de l'Interior, Nicolas Sarkozy, basat en el principi d'una immigració escollida, més que una immigració acompanyada, com a mesura principal de donar un títol d'estada per competència i talent. Hi ha molta inquietud respecte a aquesta qüestió a França, ja que molts pensen que aquest projecte suposarà aturar el reagrupament familiar, ja que s'hi estableixen condicions cada cop més draconianes.

Mohamed Chaib: S'han tocat molts temes i de gran envergadura, tots molt importants. Intentaré ser molt sintètic, pel poc temps que ens queda. Xavier Alonso ens parlava sobre la reacció dels joves, musulmans o no. Quan jo parlo de musulmà, no em refereixo tant a practicant o no practicant, sinó en tot cas a l'origen d'aquests joves; podem dir joves catalans d'origen musulmà, tot i que en la comunitat es parla molt de joves musulmans. Jo deia abans que seria important treballar per un islam nostre a Catalunya, per la defensa dels musulmans que tenim a Catalunya. Injustícies en el món ja les coneixem perfectament i les hem denunciat a tot arreu on hem pogut, sabem tots el que està passant i passa a Palestina des de fa molts anys, al Líban, en fi, tantes coses, no podem oblidar Iraq, per descomptat. Però intentar traslladar aquestes injustícies al teu barri, al teu municipi, en un aspecte agressiu, crec que és la pitjor imatge que podríem donar com a musulmans; per què dic això, doncs, perquè precisament és el que està passant a Europa. Aquests dies en *El Periódico* es parlava que els joves musulmans tenen a la seva habitació un pòster de Bin Laden, hi ha joves que ni saben qui és i que cada mes Catalunya envia tres persones a immolar-se a Iraq. Sincerament, crec que són missatges molt i molt alarmistes, per això parlava en la meua intervenció de la importància dels mitjans de comunicació, però d'altra banda us deia que el que han de fer els musulmans d'Europa és reaccionar, però reaccionar amb els instruments que

ens dóna la democràcia, per exemple el dret a vot. Quin és el problema? Que malauradament molts no poden votar. El meu company parlava del tema dels oratoris, i és cert, s'ha de dir que avui en dia difícilment els musulmans poden obrir un oratori en algun lloc de Catalunya, en el municipi que sigui, que no hi hagi un rebuig d'una part dels veïns; és així. Però és clar, quins instruments tenen aquestes persones per defensar-se, ja no tant com a musulmans, sinó com a ciutadans; perquè sembla que en el moment que es produeix un rebuig existeixen uns drets que només són per a una part de la societat, i que no poden ser en absolut per a la resta. Per tant, crec sincerament en la reacció dels que poden votar, que es pronunciïn democràticament; hauríem de demanar que els joves a Europa, que han nascut a Europa, que tenen la nacionalitat i que, per tant, poden fer-ho, que en comptes d'aquesta reacció agressiva, que tinguin una reacció de ser-hi, d'expressar-se, de dir les coses com pensen, de denunciar les injustícies existents en el món, però no traslladar-les de forma agressiva als barris, als municipis. Penso que aquest és un dels debats importants de futur, per això deia actualment qui es quedarà amb els joves musulmans a Europa, perquè aquests partits religiosos, aquests moviments religiosos estan aprofitant precisament aquest moment i aquesta feblesa dels joves, i estan entrant. I el que pensi que això no està passant a Catalunya és perquè no coneix la realitat. Fixeu-vos l'altre dia, un noi discutint amb la seva mare, que porta tota la vida aquí i el noi també, ja que va venir de molt petit. El noi discutint amb la seva mare sobre el pis que havia comprat, perquè aquests dies algú li havia dit que com que l'ha comprat amb un crèdit hipotecari i aquest genera uns interessos, que això era un pecat des del punt de vista de l'islam i que havia de deixar el pis. La mare de primera generació dient a un noi de segona generació, que ja hauria de tenir aquestes qüestions superades, que havia de quedar-se amb el seu pis, perquè si no es quedarà al carrer. O l'altre noi, també en el mateix municipi, que volia deixar la feina, perquè resulta que estem al ramadà, i ell treballa a l'hostaleria on toca l'alcohol, i que per tant havia de deixar la feina. Això està passant aquí, o són alguns casos, però no ens podem adormir. Són alguns casos que comencen a sortir ara, però com és possible que aquests joves, en lloc de defensar-se davant d'aquesta gent que els diuen que han d'anar per aquest camí, no diguin que es consideren catalans i són reconeguts aquí com a persones d'origen musulmà i que, per tant, defensen Catalunya com a ciutadans i tenen un sentiment de pertinença a aquest país? Això és el que hauríem d'aconseguir que fessin aquests joves i no anar amb aquestes persones que estan entrant ara amb ells.

Sobre la laïcitat i la confessionalitat de l'Estat, sincerament sóc partidari de la laïcitat, però d'una laïcitat que no anul·la l'altra, d'una laïcitat que reconeix l'altra, ja que hem vist que la que anul·la no va enlloc. El problema

que tenim a Espanya és que parlem d'Estat aconfessional, però on és l'Estat aconfessional? Jo no el veig. Aquest és el veritable debat que vull que es faci i que es tingui en compte, que quan diem les coses no les diem perquè s'han de dir; si Espanya és un Estat aconfessional, tinguem en compte totes les religions en la mateixa igualtat de condicions. Jo sóc el primer que he dit que a l'escola no s'hauria d'ensenyar religió, no és el lloc de l'ensenyament de la religió, hauria de quedar-se en l'àmbit privat, les esglésies, les mesquites, etc. Però en el moment que hi ha una religió que s'ensenyava, com li pots explicar a l'altre que ell no té dret a fer-ho? És impossible, són temes que ens hem de prendre seriosament.

Voldria només destacar alguns aspectes sobre quan parlaven dels joves i els valors. És veritat que els joves siguin de l'origen que siguin tenen uns valors i que aquests són tant dels joves autòctons com dels joves que tenen pares que han vingut de fora, però fixeu-vos que, quan parlem de drets humans, sempre hem d'estar d'acord amb els drets humans, la democràcia, la justícia, la llibertat, la igualtat home-dona, allà on sigui. Però quan parlem de valors de la família, de valors respecte als fills, no tenen per què ser els mateixos. Per exemple, els musulmans tenen una visió de la gent gran que no és la mateixa que la d'aquí: on ha de morir la gent gran? No a les residències, sinó a casa seva; això és millor o pitjor? Ni millor ni pitjor, simplement s'ha de tenir en compte. Sí que cal treballar perquè aquests valors democràtics de justícia, de llibertat, siguin els mateixos per a tothom. Sobre l'acollida i la qüestió mestissa, crec que s'ha de fer acollida però també hem de pensar en la gent que ja tenim a casa nostra des de fa molts anys, i aquí enllaço amb el que deia la Fathia, que tenim noies que estan avançant; el que hem de fer és que avancin i que ho facin amb normalitat, que no sigui una excepció. Per tant, la gent que tenim a casa nostra és tan important com per saber com poder fer per arribar a una convivència entre uns i altres. Sempre he dit que farem totes les lleis que calguin, però l'Administració no ho solucionarà tot; hi ha moltes qüestions que són del barri, del municipi, que tothom –veïns, comerciants, casals, centres cívics– ha de fer un esforç perquè aquesta interculturalitat i aquesta interrelació entre uns i altres arribi realment; aquesta és una assignatura pendent a Catalunya. Jo encara vaig a llocs a municipis a fer xerrades i em trobo amb grups de joves d'origen magrebí, sudamericà, junts només entre ells; crec que això no és un fracàs, però ens està marcant la tendència de cap on anem. I això es pot obrir d'alguna manera? És clar que sí, però s'ha de fer molta feina, s'hi han de dedicar molts recursos; és el que s'hauria de treballar en el futur, com aconseguir la interrelació entre uns i altres. Encara queda molta feina per fer en aquest sentit.

Taula rodona - La construcció identitària en els infants, adolescents i joves entre les dues cultures (la d'origen i la d'acollida). Problemàtica de les identitats complexes i conflictives

Presentació:

Juan Luis Linares

Psiquiatre. Director de l'Escola de Teràpia Familiar de l'Hospital de Sant Pau, Barcelona. Associació Atlàntida

Estic aquí com a membre de l'associació Atlàntida per fer de presentador, moderador d'aquesta taula-rodona. Vull començar molt breument, donant dues o tres idees meves, que potser també després podran entrar en diàleg amb les que aportin els membres de la taula. La primera és referent al títol de la taula rodona «La construcció identitària en els infants, adolescents i joves entre les dues cultures, la d'origen i la d'acollida, problemàtica de les identitats complexes i conflictives». És interessant perquè en aquestes circumstàncies la identitat és necessàriament complexa, però tan sols eventualment conflictiva; no hem d'identificar complexitat amb conflictivitat. La construcció de la identitat és un procés individual, jo així l'entenc, un procés individual però desenvolupat en els sistemes relacionals de pertinença. És important que prestem atenció als processos de construcció de la identitat, perquè un cop construïda, per dir-ho d'alguna manera perquè evidentment el procés de construcció de la identitat no acaba mai, sí que podem entendre que hi ha moments en què la identitat es consolida i un cop consolidada la identitat no canvia fàcilment, sobretot resisteix molt la confrontació directa.

Crec que el motor de construcció de la identitat en aquest procés, que és individual però que està emmarcat pels sistemes relacionals de pertinença, és el que en dic la nutrició relacional, que no és sinó una manera de dir-li a l'amor complex. Considerat des d'una perspectiva de complexitat, l'amor no és tan sols emocions o afectes, l'amor és també ideació, processos cognitius i és també praxis, de manera que l'amor complex s'ha d'entendre com un pensar, un sentir i un actuar amorosos, que comporta fenòmens com el reconeixement, la valoració, la tendresa, i evidentment també la sociabilització. Aquests processos apunten per una part a la família, de manera que és responsabilitat política el que les famílies dels immigrants rebin els ajuts necessaris per compensar les

seves mancances, les seves dificultats desenvolupades en el procés migratori, per tal que puguin acomplir la tasca fonamental de nodrir relacionalment els seus membres i ajudar-los a consolidar la seva identitat d'una manera harmònica. Però el discurs no es pot limitar a la família, ja que hi ha altres sistemes de pertinença molt importants, com són evidentment l'escola i altres instàncies socials i culturals, que generen mitologies i que tenen una organització, que poden ser discriminatòries i marginadores o bé integradores, nutrícies.

Crec que és una gran responsabilitat política que es generin mitologies integradores i nutrícies en lloc de marginadores, rebutjadores, i que cal fugir dels plantejaments autocomplaents. S'ha dit aquí que els catalans tenim els deures fets, jo voldria relativitzar aquesta afirmació, ja que no és el mateix construir la pròpia identitat que reconèixer la dels altres, i penso que des de Catalunya s'han dit algunes de les barbaritats més grosses que es poden dir a nivell mitològic respecte a la integració dels immigrants. Per exemple, recordem l'opinió d'una important líder amb responsabilitats polítiques considerables sobre el perill que corrien les nostres esglésies romàniques de ser convertides en mesquites. En lloc d'aquesta mitologia excloent i marginadora, s'ha d'afavorir les mitologies integradores de l'ordre de: siguis benvingut, has patit molt, has perdut i guanyat en el procés d'arribar fins aquí amb nosaltres; però nosaltres, en canvi, amb la teva presència no tenim més que guanyar-hi, no hi perdem res, només hi guanyem.

Ara vull presentar la primer ponent, Margalit Cohen-Emerique, multicitada durant tot aquest matí. És doctora en psicologia, investigadora i experta en temes de relació i comunicació intercultural, ve de París, ha col·laborat molt amb l'associació Atlàntida i és investigadora en qüestions tan importants i actuals com la mediació cultural i un tema que a mi m'ha cridat l'atenció especialment, que és el de l'amenaça identitària en els professionals que treballen amb la interculturalitat. Ella farà un esforç de síntesi molt important per limitar-se al poc temps de què malhauradament disposem. Endavant.

Margalit Cohen-Emerique

Doctora en Psicologia, experta en relació i comunicació intercultural, París.

Volia expressar la meua estima per aquesta iniciativa, presa per l'associació Atlàntida i recolzada per la Generalitat de Catalunya, de fer una reflexió sobre el tema de la segona generació dels joves procedents de la immigració. Crec que els fa falta estudiar molt aviat aquesta qüestió per tal de prendre les mesures adequades.

Què podem aprendre de l'experiència francesa?

Vosaltres podeu treure lliçons del model francès. En efecte, fins als anys 70, quan la migració consistia únicament en fluxos de mà d'obra perquè França els necessitava, la concepció dominant respecte als joves era que aquests marxarien del país amb els seus pares quan ja no se'n tingués necessitat; per tant, en aquesta època els fills dels migrants no tenien cap existència legal. Amb el reagrupament familiar, han estat considerats com a francesos, ja que freqüentaven l'escola francesa i viurien definitivament al país. Després dels anys 90, el Govern retorna a una posició assimilacionista sota aspectes universalistes. Es refusa considerar el que hi ha d'específic en aquests joves, i els qui volen tenir-ho en compte són tractats de «culturalistes» o de voler «etnicisar» la societat francesa, és a dir, de tancar aquests joves en la seva comunitat d'origen i així crear guetos.

Per a mi, prendre en consideració aquesta especificitat no exclou reconèixer que comparteixen molts punts comuns amb els joves francesos d'origen, de la mateixa classe social, com ho demostren moltes investigacions. D'altra banda, actualment som ja a la tercera generació en les famílies que varen arribar els anys 50.

Per què aquesta concepció?

La França republicana no reconeix la diferència cultural, només el ciutadà desproveït de tota especificitat, amb drets i deures davant l'Estat que el tractarà segons un principi d'igualtat, la més total, sigui quin sigui el seu origen. Per dir-ho d'una manera més simple: a França tots som iguals i tots culturalment semblants. Per exemple, fins als anys 70, el rebuig de França a reconèixer les llengües regionals com ara el bretó o el cors, per tant, a casa nostra és difícil concebre que es pot ser a la vegada iguals i diferents.

En l'àmbit administratiu, cap dada estadística fa referència a l'origen de les persones, la qual cosa fa difícil la possibilitat de seriar els problemes en funció d'aquesta variable: *segona generació*. Variable que, d'altra banda, està rebutjada oficialment: per a ells «són francesos». A la vegada, aquest terme de *segona generació* desperta nombroses crítiques de part dels mateixos joves que rebutgen veure's relacionats amb la migració dels seus pares i volen ser reconeguts pel que són. És a dir, ens trobem en la ideologia, i les veritables qüestions encara no s'han abordat; també pel que fa al terme *integració*, que ells rebutgen.

Com a resultat, no s'ha pres cap mesura específica que els impliqui, només per als nens que acaben d'arribar i no coneixen el francès. Han estat integrats en les categories de nens bilingües o vinguts de medis desfavorits o

de famílies en exclusió, o vivint encara en els barris difícils. Quant a l'escolarització s'han creat zones prioritàries que tenen més mitjans per ajudar els nens amb dificultats, però sense fonamentar-se mai en una anàlisi acurada de les dificultats que cal abordar en funció de les variables culturals.

El resultat d'aquesta política? N'heu estat informats pels mitjans de comunicació: revoltes als barris perifèrics, en gran majoria formats per famílies immigrades, augment de la delinqüència, etc. I hi ha una constatació general: per a una part d'aquests joves –i insisteixo que es tracta solament d'una part– hi ha hagut un fracàs de la integració. És veritat que cal cercar l'origen d'aquesta explosió de violència també en altres factors: la desestructuració de la família patriarcal, amb la pèrdua d'autoritat del pare, ja que des de fa anys es troba a l'atur, o bé de baixa per malaltia o per accident de treball; el gran nombre de dones soles divorciades que eduquen fills adolescents; els fracassos escolars, ja que l'escola imposa un model d'aculturació assimilacionista, que ignora l'experiència d'aquests nens en el seu medi familiar com també en els seus orígens, i podem afegir-hi la concentració de famílies immigrades en els conjunts de blocs d'habitatges i la concentració dels casos socials en alguns immobles, la qual cosa afavoreix la constitució de bandes de delinqüents i de l'economia paral·lela per assegurar la subsistència de les famílies.

Aquest marc ideològic que nega les diferències culturals és manifesta en institucions de l'acció social, educativa i mèdico-social. Com a resultat, els professionals –animadors, educadors, assistents socials, etc.– operen en un marc estret i dins de categories jurídiques administratives on la qüestió de la integració dels joves mai no es proposa clarament. Aquest marc és reforçat pel fet que les escoles de formació inicial i de formació continuada comencen tot just ara a integrar en els seus cursos la temàtica del treball amb els joves procedents de la immigració. El resultat d'aquest fet és que les institucions no tenen en compte tota la complexitat i la diversitat de la construcció identitària d'aquests joves amb totes les seves dimensions humanes universals –però, al mateix temps, creació única per a cadascun d'ells– provoca un sentiment d'impotència en els professionals davant certs problemes que no saben com resoldre.

Ara abordaré el cor d'aquest tema: la construcció identitària complexa i conflictual d'aquesta segona generació. Donaré una definició d'aquest concepte en la part central de la meva exposició.

En un plantejament psicossociològic, que és el meu, la identitat (segons el Diccionari de Psicologia de Doron i Parot, PUF, París, 1992) es defineix com a «una estructura cognitiva, avaluativa i afectiva de representacions d'un mateix i d'un mateix en el seu entorn, sense que sigui un procés conscient i voluntari [...]». La identitat remet a la percepció que cada persona té d'ella

mateixa, de la seva pròpia consciència d'existir en tant que persona, i també en tant que persona en relació amb altres individus amb els quals forma un grup social». És un concepte complex que jo no podré desenvolupar aquí en el marc de la meua exposició. Diré solament que seria millor parlar de posicionament identitari, ja que aquest terme reflecteix millor la idea que la identitat està constantment en evolució, en funció dels diferents estadis de la vida, i que té múltiples facetes en funció de situacions d'interacció (J. Kastersztein, 1990).

Caracteritzaré aquesta construcció identitària de la segona generació com a complexa i conflictual, dues característiques que no són negatives. Al contrari, aquesta construcció, si està ben gestionada, és font de riquesa tant per al mateix jove com per a tota la societat. A França, en tenim proves, no solament pel nombre cada vegada més gran de campions, d'actors, d'escriptors i de cineastes que esdevenen a la vegada imatges identificatives molt positives i els ajuden a construir-se, sinó també pel gran nombre de joves o menys joves que han creat empreses, que han esdevingut grans comercials, treballadors socials, investigadors, etc., i també que han estat compromesos en les associacions socials i en els moviments de lluita contra la discriminació i per la igualtat d'oportunitats... Però és impossible tenir-ne estadístiques, perquè la variable de l'origen no figura en cap padró d'habitants.

Aquesta qüestió de la segona generació ha donat lloc a recerques i publicacions a França i també en altres països que han rebut immigrants. Els remeto solament a la revista *Acueillir*, del SSAE (Serveis Socials d'Ajuda als Emigrants), que ja el 1996 va dedicar un número especial titulat «La deuxième generation, 20 ans de recherches»; després hi ha hagut altres publicacions.

Intentaré presentar la qüestió sota la forma de set hipòtesis. Dic *hipòtesi*, primer, perquè els resultats d'aquestes recerques susciten sempre debats i refutacions. *Hipòtesi*, també perquè sovint, pel que fa als grups ètnics, l'edat, el context social i la política ideològica i econòmica del país d'acollida —i amb la mundialització—, aquests processos que descriuré no són idèntics i estan en evolució continuada. Però aquestes hipòtesis permeten de posar un cert nombre de dimensions psicosocials, que trobarem d'una manera més o menys constant en aquesta temàtica de la segona generació.

Primera hipòtesi: cal diferenciar els processos d'aculturació de la primera i la segona generació

Per als pares, les modificacions són superficials, ja que hi ha hagut enculturació, socialització en el país d'origen. La migració ha tingut lloc en l'edat adulta. Habitualment preserven la configuració identitària anomenada *d'origen*, i s'accontenten amb una adaptació comportamental, sense canviar veritable-

ment els valors profunds que la constitueixen. Selim Abou (1981) descriu molt bé la crisi d'identitat que comporta la migració i com aquesta primera generació la preserva i la reconstitueix. Com diu Camilleri (1994), qui ha estudiat profundament fins als anys 90 els processos d'aculturació dels magrebins a França, és una «identitat de màscara», viscuda com a dissociada de la identitat real. Després de la fi del segle xx, amb les evolucions cap a un Islamisme radical en tots els països musulmans, es dona un retorn al fundamentalisme, a les fonts de l'Islam, en un cert nombre de migrants magrebins.

A diferència dels pares, en els joves que creixen en dues cultures opera una construcció identitària que toca els nivells més profunds de la persona. Aquesta construcció, amb el que implica de manejar codis i valors culturals que estan arrelats en dues –i a vegades més– cultures, passa al primer pla i toca la totalitat existencial (Camilleri, 1990, 1994, 1996).

Com a resum d'aquesta primera hipòtesi: l'amalgama d'aquests dos tipus de poblacions en l'anàlisi de les problemàtiques i en la seva tinguda en consideració és una font d'errors, ja que les dues estan en relació.

Segona hipòtesi: els joves estan marcats per les dues cultures

En un primer temps, sigui quin sigui el grau d'aculturació dels pares, a partir dels primers anys, la família transmet al nen allò que és més significatiu i que constitueix el fonament de la cohesió del grup social: la llengua, les creences, les formes de vida, les representacions de l'home i de la dona, les estructures familiars, etc. Tot això ho incorporarà de forma conscient i inconscient, d'una manera molt forta, ja que aquesta influència se situa en l'edat en què és més receptiu i més mal·leable.

En un segon temps, interioritzarà els valors de la societat d'acollida per mitjà de l'escola, les estructures socioeducatives i el carrer. D'aquí deriven imatges d'identificació diferents, a vegades en oposició. A més, mitjançant aquestes interaccions descobrirà la cultura dels seus pares –en tot cas, per a certes categories de migrants, com ara els magrebins o els africans–, que és percebuda per la societat d'acollida com a menys valorada.

És llavors que és apareix la qüestió de la seva identitat, generalment marcada per l'adolescència, encara que les investigacions demostren que ja a l'edat de 7-9 anys el nen busca situar-se en relació amb les dues cultures. Però, en l'adolescència, la crisi d'identitat és més forta, a la vegada que, per a ells, el conflicte de l'adolescència es dobla amb un conflicte cultural, que serà molt més intens: quan la distància entre les dues cultures és més gran, quan la cultura dels pares està desvalorada i quan la situació sociopolítica –com actualment per als joves musulmans– està exacerbada amb el terrorisme.

Primer de tot, és freqüent constatar que els pares, per mantenir la seva identitat, s'aferrin a models antics que estan en procés de canvi al seu país. La seva educació, molt rígida i que generalment no va acompanyada de cap transmissió verbalitzada i raonada de les arrels, encoratja a la revolta i a les dificultats de gestionar la construcció identitària, amb una diferència entre els nens i les nenes, en la qual ara no puc entrar-hi (Oriol, 1994). Menys mal que, davant els fracassos educatius amb els grans, els pares prenen consciència dels seus errors i adopten una flexibilitat més gran amb els menors, ajudats pels germans i les germanes més grans.

A més, aquest conflicte de l'adolescència és cada vegada més intens. Actualment, les societats occidentals estan confrontades elles mateixes a un període de l'adolescència difícil per a tots els joves, sigui quin sigui el seu origen, amb revoltes contra els pares, oposició a l'autoritat, reivindicacions d'una gran autonomia relacionades amb els determinismes de la societat de consum i amb una dependència econòmica respecte als pares cada cop més gran. Cal afegir-hi una visió del futur cada vegada més fosca pel que fa a les possibilitats de trobar una feina fixa, i també la inexistència de marcs de regulació, com ara els ritus de pas que faciliten la transició de la infància a l'edat adulta. Aquesta mancança, és molt greu per als joves d'origen africà, atès que als seus països d'origen els ritus de pas de la infància a l'adolescència ocupen un lloc molt important.

Hi ha un segon factor que intervé en aquesta construcció identitària complexa i difícil. Són els efectes del retorn al país, periòdicament, durant les vacances. Les recerques han mostrat dos tipus d'efectes. D'una banda, l'«efecte Anteo», descrit per Oriol (1983). Anteo, en la mitologia grega, és un gegant que retroba les forces posant els seus peus sobre la terra. Igual que per a Anteo, el retorn al país durant les vacances constitueix per als nens un reforç simbòlic de les seves arrels, i això, amb les visites molt ritualitzades a la família extensa, per la participació en casaments, circumcisions o les festes dels pobles organitzades especialment quan venen les famílies immigrades. Tenim tendència a minimitzar aquesta influència, però existeix, encara que, en els seus propòsits, els joves puguin dir que aquestes vacances al país d'origen els avorreixen.

Per tant, les vacances poden tenir un efecte contrari ben conegut en relació amb la identitat que s'atribueix a aquests joves en el país. Se'ls anomena *emigrats*, o *francesos* o *espanyols*, marcant així les seves diferències respecte als nens nascuts i que viuen al país. D'aquí, el reforçament de la seva ambivalència i de la seva pèrdua de punts de referència. «Jo ja no sé qui sóc quan vaig allà baix», diuen. He llegit en un diari francòfon, durant les meves vacances al Marroc aquest estiu, un article molt bonic d'una noia marroquina que havia

creixent a Espanya. Explicava molt bé aquestes identitats atribuïdes, diferents en cada un dels dos països. Per als espanyols, ella era una noia marroquina, per als marroquins era una espanyola o una emigrada; concloïa demanant als dos països que cadascun per la seva banda fes un esforç d'integració i de reconeixement a tots aquests fills de migrants, de la seva identitat plural, de la seva identitat en mosaic.

Així, per totes les interaccions amb l'alteritat que es donin en el país d'origen o en el país on viuen, els joves construeixen una identitat plural.

Apareix llavors la pregunta de la seva identitat, de «qui sóc jo?»

Nombrosos testimonis, novel·les i pel·lícules descriuen aquest qüestionament identitari i com cadascú manipularà aquests antagonismes i l'estatut d'inferioritat dels pares, sota la forma d'estratègies¹ diverses.

Com a resum d'aquesta segona hipòtesi: la influència de la transmissió és important per als pares encara que el jove declari que això, per a ell, no és res.

Tercera hipòtesi: per construir la seva identitat, el jove no ha de gestionar solament dos codis culturals que poden ser diferents, sinó també la pertinença a un grup minoritari

Aquesta identitat de minoritari implica l'obligació de la seva diferenciació i de la seva transmissió. Cada un dels membres del grup minoritari constitueix una peça de la cadena que el lliga a tots aquells de la mateixa línia familiar, ètnica. Si decideix trencar amb el seu grup per entrar-hi a un altre, trenca la cadena i posa en perill la continuïtat de la família, del grup on cadascun dels membres porta la responsabilitat.

També per a molts fills d'immigrants vinguts de cultures comunitàries, no individualistes, com ara els nens africans i magribins –però també els d'origen asiàtic–, hi ha el conflicte del doble vassallatge. Si s'allunyen de les arrels, si trenquen amb la identitat del grup d'origen, si es volen assimilar, viuen un sentiment de traïció que serà reforçat per l'entorn familiar i comunitari, que els recordarà de manera més o menys violenta que el seu allunyament, la seva

1. Estratègia: originàriament és un terme específic de l'exèrcit que va entrar en el vocabulari de les ciències socials. En psicociologia significa «conjunt de procediments posats en marxa de manera conscient o inconscient per un actor (individual o col·lectiu) per aconseguir una o més finalitats definides explícitament». O «conjunt de mecanismes conscients o inconscients per superar l'angoixa lligada al seu lloc en el grup. Els procediments són elaborats en funció de situacions d'interaccions amb les quals interfereixen diferents determinants d'ordre sociohistòric, econòmic, cultural i psicològic» (Lipiansky, Taboada-Leonetti i Vasquez, 1990, p. 24).

ruptura, posa en perill la unitat i la cohesió de la família, del grup minoritari. I a l'inrevés, si es queden tancats en les seves pertinences comunitàries, en la tradició sense obertura cap a la modernitat, estaran marginats per la societat d'acollida.

En resum: aquests conflictes entre vassallatge a les arrels i sentiment de traïció si se n'allunyen, com també aquestes divisions entre la fidelitat a les tradicions i el desig de trobar el seu lloc en la societat on creixen, no són pas sempre conscients, però ocupen un lloc molt important en la construcció de la identitat.

Quarta hipòtesi: la trobada amb la discriminació i el racisme

Molt aviat, l'infant se n'adona que cal que s'integri i que el seu lloc és en la societat en què viu. Arriba a aquesta constatació per mitjà d'una presa de consciència fruit de la maduració o pels missatges de la família incitant-lo a obrir-se a la cultura d'acollida sota la influència d'instàncies exteriors, com ara l'escola. Però, malauradament, en les interaccions quotidianes, al carrer, a l'escola, en certs llocs públics, se'l rebutja en funció del seu aspecte físic o el color de la seva pell, perquè són estrangers, àrabs o negres i el que han de fer és retornar al seu país. L'escola no fa un esforç per a la igualtat d'oportunitats, d'aquí el fracàs escolar per a un cert nombre d'ells. I allò que encara és pitjor, són objecte de discriminació i de racisme ja sigui per trobar treball, per llogar un pis o en entrar a alguns locals nocturns que refusen sistemàticament un negre o un *beur* (és així com s'anomenen a França els joves d'origen magrebí). D'altra banda, aquests joves, per posar en evidència la seva discriminació, refusen aquesta noció d'integració i el que comporta: per què parlar de la seva integració si són iguals que els altres joves de la seva edat?

Totes aquestes experiències negatives de no reconeixement i de xenofòbia són integrades en la construcció identitària. En efecte, la identitat es construeix per la mirada de l'alteritat. Hi ha dos tipus d'identitat: la primera, la *identitat afirmada*, que és la representació d'un mateix en relació a un mateix i en relació als altres, i la segona, la *identitat atribuïda*, que és la representació que els altres et retornen de tu mateix. Aquesta imatge que els altres ens retornen no es pot eliminar, formarà part de la imatge d'un mateix.

Per tant, en la mesura en què aquestes dues identitats —*afirmada* i *atribuïda*— no es corresponen, són en oposició, en separació, és a dir, que no solament la identitat atribuïda és diferent de la identitat afirmada, sinó que també és desvalorant: el jove viu experiències negatives. Per exemple, si es diu Mohamed i el seu nom figura en el dossier per a una candidatura a un lloc de treball, és freqüent —en tot cas, a França— que l'empresari esculli un candidat que es digui Pierre o Jacques, tot i tenir diplomes i experiències professionals

equivalents. Per aquestes raons, el Govern ha centrat la seva acció en la lluita contra les discriminacions, que forma part de les directives europees.

Mitjançant totes aquestes experiències de discriminació, a les quals cal afegir –a França– l’assetjament per la policia, el jove acumula ressentiments, rancors, tot buscant, malgrat tot, construir una imatge positiva d’ell mateix i del seu grup, el que és l’essència de la identitat, de valorar sempre la imatge d’un mateix i la del propi grup (Tafjel, 1978). Les vies per fer-ho són múltiples, però aquí no les puc desenvolupar. En donaré solament un exemple, una reacció que he tingut en la formació d’educadors especialitzats. Jo treballava sobre la noció d’identitat i feia un exercici en què els educadors s’havien de presentar. Una noia originària de Guadalupe –és a dir, francesa, però de pell negra– es definia així: «jo sóc una dona negra». Ella ho argumentava pel fet que molt sovint no se la reconeixia com a francesa, sinó com a africana i li deien: «retorna al teu país». És per això que ella havia escollit presentar-se provocativament, mitjançant aquesta identitat estigmatitzada. És allò que els sociòlegs que estudien el moviment dels negres als EUA han nomenat *el retornament de l’estigma, el negre és bonic*, que pot ser una manera de lluitar contra el racisme o l’opressió valorant l’estigma.

Però hi ha altres estratègies per gestionar aquestes experiències de racisme que són menys reeixides, com la victimització, que té com a efecte fer recaure sobre l’altre l’origen de totes les dificultats, refusant la presa de consciència de les pròpies dificultats i de mobilitzar-se per superar-les. D’altra banda, aquests joves que viuen com a víctimes, amb pèrdua de punts de referència i a la recerca d’una identitat valorada, són preses fàcils per als corrents islamistes fanàtics.

En resum, als meus seminaris dic sempre als educadors: feu parlar els joves de les seves experiències de discriminació, no tingueu por d’escoltar-los, encara que aquestes us facin sentir malament perquè us retornen una imatge poc llúida de la nostra societat. Però, al mateix temps, no deixeu als joves tancar-se en la victimització. Trobeu vies per valorar-los!

Cinquena hipòtesi: els professionals de la intervenció social no estan formats per delimitar la complexitat d’aquesta construcció identitària

Sempre en relació amb la *identitat atribuïda* i la intervenció educativa amb aquests joves, les nostres investigacions-accions sobre els obstacles en la relació i la comunicació interculturals (Cohen-Emerique, 1999) ens mostren que aquests actors socials tenen una representació de l’aculturació dels pares i de la identitat dels joves que és simplificadora, esquemàtica, la qual cosa no els permet de fer un veritable acompanyament educatiu.

Veuen el canvi cultural com un procés lineal, sense que sigui entre dos, sense doble vassallatge, sense contradiccions ni conflictes entre tradició i modernitat (H. Malewska-Peyre *et al.*, 1988): als seus ulls, si hom és instruït, si ocupa un lloc alt en l'escala social, si parla bé la llengua del país i si sembla occidentalitzat en les conductes o bé en l'aparença i la indumentària, no pot continuar compartint idees o tradicions considerades retrògrades. L'aculturació és, als seus ulls, un procés de tot o de res.

Així, sobta que els joves magrebins puguin comunicar-se amb la seva educadora d'una manera molt lliure sobre qüestions íntimes, tot continuant fidels al principi de separació de sexes i als valors de respecte i de pudor que condicionen les relacions home-dona en el món musulmà. O bé no entenen o s'hi oposen quan descobreixen que una noia d'origen magrebí que ha crescut a França, d'aparença molt moderna i que té el discurs de l'emancipació, va progressivament, després del prometatge amb un home musulmà, canviant d'aparença, de roba i de discurs, es posa un caftà i un mocador sobre el cap, retorna a comportaments de dona tradicional i fins i tot desvetlla supersticions.

Aquestes representacions simplistes i esquemàtiques es tradueixen en la pràctica en una desvaloració del retorn a les arrels per una exigència de coherència i una actitud assimiladora que tindrà com a efecte el tancament de l'altre en una identitat esquemàtica, amputada d'una part d'ell mateix.

Però no es tracta aquí de tirar la pedra a aquests professionals. La seva percepció del canvi cultural identificant modernització i occidentalització no és pròpia d'ells: constitueix un etnocentrisme cognitiu que fa molt de temps que ha influït en el pensament etnològic, sota l'empresa de les ideologies colonials. Reflecteix també la influència del dogma del progrés tècnic, pel qual la modernització material comporta automàticament canvis en les mentalitats que evolucionaran vers la laïcitat i el pensament racional. A la vegada, les grans esperes de coherència en les conductes concorden amb un valor central en la societat occidental racionalista, en particular, a França.

Com a resum d'aquesta cinquena hipòtesi, per falta de formació, els professionals del camp social i educatiu, en què una de les funcions és l'acompanyament dels joves en l'elaboració de la seva identitat, tenen dificultats per comprendre i acceptar el que expressen aquests joves, sota formes variades, identitats complexes, en aparença sovint poc coherents i en discontinuïtat. Jo dic sempre als professionals que el més fascinant és la descoberta d'aquests processos d'aculturació de formes tan variades, que són tant interessants de conèixer com la cultura d'origen.

Sisena hipòtesi: la inscripció jurídica i administrativa d'aquests joves

Hem parlat de dues identitats, la *identitat reivindicada* i la *identitat atribuïda*, però n'hi ha una tercera: la *identitat instituïda*, és la que les lleis, les institucions defineixen. La nacionalitat és una identitat instituïda; la professió, també, en la mesura en què està codificada per decrets en funció de les exigències de diplomes, com, per exemple, el cas dels metges. La nacionalitat i el permís de residència tenen un paper considerable en la construcció identitària. Si segons el país d'origen o el país d'acollida un nen immigrant pot tenir dues nacionalitats, això facilitarà la seva elaboració identitària. Però si ha d'escollir entre l'una i l'altra, en no poder obtenir totes dues, patirà ferides interiors, com en el cas dels nens d'origen algerià o com és el cas d'Espanya fa uns anys. Al mateix temps, si en cap cas no pot tenir la nacionalitat del país on han migrat els seus pares —com a Alemanya fins fa poc, ja que la nacionalitat es donava en funció del lligam de sang i no del lligam al sòl— la seva integració serà difícil.

A més, tots els nens i els adolescents que han arribat sense papers, sols o amb els seus pares, que han crescut i han estat escolaritzats al país d'acollida sense que mai hagi estat regularitzada la seva situació administrativa, als 18 anys tenen pendent la qüestió de la nacionalitat, i a partir d'aquí, el seu ancoratge jurídic i administratiu de la seva identitat instituïda. Segons les lleis vigents del país, es podran regularitzar o no, i si no ho són, romandran en la il·legalitat, amb el risc de ser expulsats al país d'origen, amb el qual no tenen masses lligams.

És un cas bastant freqüent a França per als joves que no han regularitzat mai la seva situació o bé per als joves els pares dels quals, per ignorància o oblit, no han fet res per fer-los tenir la nacionalitat francesa en el moment fixat per les lleis. Potser que aquests casos siguin menys dramàtics aquí, ja que hi ha hagut regularitzacions massives, però jo crec que no és totalment estrany en allò que fa referència als nens vinguts no acompanyats, en particular, els marroquins. Per a aquests nois, que sovint han cremat el seu passaport, la qüestió de l'ancoratge identitàri és en l'àmbit jurídic-administratiu, en particular, en la majoria d'edat. Jo no sé si aquí tenen el risc de ser expulsats; en tot cas, són situacions d'una gran precarietat i de pèrdua de referències. Ens podem imaginar la fragilitat d'aquests joves i les seves evolucions possibles vers la marginalitat.

Com a resum: per a aquests joves, la subjecció jurídica i administrativa té un paper important en les seves eleccions identitàries i en la seva integració a la societat.

Finalment, setena hipòtesi: les contradiccions i les incoherències de la política d'immigració i d'integració de la societat d'acollida

Cada país té les seves contradiccions pel que fa a la seva història, les ideologies en què es fonamenta i també en funció dels seus avenços i les seves regressions respecte a la seva política d'integració. He parlat de la concepció de la república a França, que no reconeixia les diferències culturals. Hi ha hagut alts i baixos en la política d'integració, però no puc parlar-ne per falta de temps. Actualment, és repressiva, la qual cosa és necessària, atesa la creació de bandes en certs barris perifèrics, i no s'acompanya d'una veritable política preventiva, només la de retirar les ajudes familiars als pares que fallen. Això no vol dir que no hi hagi projectes educatius per a aquests joves, que són nombrosos, portats per serveis diversos i per les associacions, però hi ha poca coordinació entre ells, poca formació dels professionals sobre el terreny i els falta un esquema director. Jo mateixa he tingut l'experiència d'un fracàs de projecte per falta de coordinació entre les diferents institucions implicades (Malewska-Peyre, Gachon, Cohen-Emerique *et al.*, 1988). Desconec les contradiccions a Espanya, però m'imagino que poden existir divergències entre el Govern central, que decideix la política general sobre la immigració, i les autonomies, que han de portar a terme la integració en funció de les seves opcions polítiques i els seus recursos.

Com a conclusió d'aquesta darrera hipòtesi, jo diria que l'orientació de les polítiques socials influeix sobre la qualitat del nostre treball socioeducatiu.

Les estratègies identitàries

Aquestes set hipòtesis exposen totes les complexitats de la construcció identitària i el fet que depengui de múltiples variables: les relacionades amb el propi individu, com ara la història familiar i la realització o el fracàs del projecte migratori dels pares; els traumatismes de la petita infància; els èxits i els fracassos escolars o la personalitat de cadascú. I variables exteriors d'ordre sociològic i polític, com ara la ideologia nacional respecte a la gestió de les diferències, les polítiques d'integració i també l'opinió pública, que, en funció de crisis internes del país o de crisis internacionals i dels fluxos migratoris clandestins que coneixeu molt bé, poden desenvolupar reaccions de rebuig envers la immigració i els joves que en procedeixen.

Però, atenció, no fem miserabilisme: generalment, els individus, un cop passada la crisi d'identitat, desenvolupen estratègies identitàries adaptatives que els permeten de trobar un equilibri entre el lligam amb les arrels i tenir un lloc i un reconeixement en la societat d'acollida, entre la tradició i la mo-

dernitat. Això, per mitjà de manipulacions dels codis i d'adopcions culturals de les dues cultures —o pot ser de més. És veritat que per a alguns cal esperar a arribar als 30 anys o fins i tot més tard per a trobar un equilibri, i els retorns enrere encara són possibles.

Aquestes estratègies integratives són nombroses, variades, creatives. S'elaboren sense que sempre sigui conscientment, per mitjà de diferents formes d'adaptacions internes i externes i de compromisos que combinen tradició i modernitat i que, d'una banda, tenen com a objectiu impedir que aquesta diversitat es converteixi en divisió, és a dir, que assegurin la unitat de la persona (Camilleri i Malewska-Peyre, 1996); d'altra banda, aquestes adaptacions, aquests compromisos, permeten de construir una imatge positiva d'un mateix (Camilleri, 1994). Alguns poden semblar-nos estranys i en contradicció, com ara aquestes noies que decideixen portar el xador, tot escollint fer estudis superiors i tenir una professió que respectin els criteris de la tradició. Hi ha moltes altres formes que són síntesis molt enriquidores tant per a l'individu com per a la societat. Emergeixen per mitjà de les crisis, les ruptures i les divisions internes. Em caldria una altra conferència per presentar-les.

És cert que hi ha una minoria que no arriba a assumir aquestes contradiccions, aquestes divisions. Algunes persones refusen l'ambigüitat, d'altres tenen por a afrontar el conflicte intern lligat a la doble pertinença o neguen la seva angoixa existencial i d'altres construeixen una identitat negativa (Goffman, 1975; Malewska-Peyre, 1989). Llavors s'entra en el domini de la patologia, ja sigui amb la forma de comportaments antisocials o bé com a depressió o trastorns psicòtics, però aquí també caldria que els especialistes d'aquestes patologies arribessin a parlar-ne.

Rol de l'acció educativa per acompanyar la construcció identitària d'aquests joves

Parlo d'acompanyar, no d'ajudar o d'orientar, ja que és el jove qui l'elaborarà, la crearà, i no es pot fer cap pressió sense ell, ni en un sentit ni en un altre. El rol de l'educador serà facilitar-li les preses de consciència i preparar-lo per a construir una identitat plural i adaptativa. Això és vàlid, tant per als educadors catalans com per als educadors del mateix origen que els joves. La meua posició és que aquests últims, encara que coneguin les problemàtiques, encara que les hagin viscudes, tenen tanta necessitat de formar-se com els altres.

Per exemple, per als catalans, un treball sobre la seva pròpia identitat és necessari, per tal que es puguin sensibilitzar sobre aquestes qüestions sense projectar la seva pròpia concepció de la integració. Tenen necessitat de prendre certa distància, de descentrar-se per a poder ésser objectius i receptius per a una formació. Aquesta formació —per a aquest treball primer sobre un

mateix i després per a les aportacions teòriques sobre la identitat i les estratègies identitàries, per a l'estudi de casos, pel·lícules investigacions-accions i, per què no, per a un viatge al país d'origen dels joves— permetrà als professionals d'integrar tots aquests aspectes que hem presentat i d'altres que no hem pogut desenvolupar, que caldrà sempre situar en la realitat social i les polítiques de Catalunya i d'Espanya.

Aquesta formació els ajudarà a reconèixer que la consciència dels orígens no s'ha abandonat, ni tan sols si el jove no en parla o la nega. És així com els educadors podran sortir dels esquemes simplificadors i reductors sobre aquesta problemàtica per arribar a delimitar-la des de dins i amb tota la seva complexitat i per valorar-la. És important també que aprenguin a treballar amb les famílies. Cal també fer un treball institucional, com acaba de començar a fer-ho l'associació Atlàntida, per tal que els responsables dels serveis donin suport als actors socials.

En fi, cal sensibilitzar els polítics, els càrrecs electes, sobre la urgència de tractar aquesta problemàtica des del punt de vista preventiu: per a la posada en marxa de recerques, de finançament per a la formació i de projectes educatius innovadors, concertats entre institucions i associacions.

Saïd El Kadaoui Moussaoui

Psicòleg. Psicoterapeuta. Secretari d'Atlàntida-Catalunya

Juan Luis Linares: *El nostre pròxim ponent és en Saïd El Kadaoui, un obvi exemple de identitat complexa, no conflictiva. És psicòleg, psicoterapeuta, treballant al Centre de Salut Materno Infantil i Juvenil (CSMIJ) de l'Hospitalet, secretari d'Atlàntida i col·laborador del grup de joves de l'Associació Ibn Batuta.*

La meua intervenció se centrarà en els adolescents fills de pares magrebins, els quals van emigrar amb la idea de tornar algun dia al seu país d'origen. A mesura que aquests fills van naixent i creixent, els van mirant amb una certa inquietud, perquè veuen que aquesta idea de retorn es va fent més i més difícil. Amb totes les contradiccions possibles, aquests pares han viscut o viuen en aquest país com si ho fessin d'una manera provisional, amb la fantasia, la idea o el somni d'un retorn impossible.

És important assenyalar que aquesta idea de provisionalitat també tranquil·litza els pares —que pensen que val la pena passar adversitats si el premi és un retorn al país on podran viure gràcies al sacrifici que han fet— i que també suposa —i això és molt important— molta tranquil·litat per part de

la societat d'acollida, perquè aquesta idea de provisionalitat ha fet que durant molt de temps aquestes persones hagin viscut sense reclamar que se'ls fes un lloc. I em refereixo a un lloc en l'imaginari col·lectiu que, a la vegada, es veïes reflectit en la creació d'espais físics per poder compartir, ensenyar, aprendre, recordar les cultures d'origen.

Resumint, fills de persones que estaven d'acord que aquesta societat no era la seva i d'una societat que vivia com a normal –i potser preferible– aquesta actitud.

Per tant, aquests adolescents carreguen amb la gran responsabilitat de fer que les seves famílies i la seva societat elaborin dols que han quedat postergats. Les famílies han de començar a pensar que s'han produït canvis irreversibles que han d'assumir, i la societat ha de començar a pensar que s'han de produir canvis estructurals que acullin aquestes persones com a membres.

Un segon aspecte que voldria assenyalar i sobre el qual no m'estendré gaire, tot i que el considero molt important, és que aquests adolescents viuen en una societat plena de clixés falsos sobre les cultures dels seus pares i, sobre tot, de la seva religió si aquesta és l'Islam. Vull citar uns petits fragments del llibre *Cubriendo el Islam*, d'Edward Saïd. Són afirmacions que feia al pròleg per a una nova edició d'aquest llibre que es va publicar l'any 1997. Deia: «buena parte de lo que se lee y observa en los medios de comunicación acerca del Islam representa la agresión como obra del Islam porque eso es lo que el “Islam” es. [...] La cobertura informativa del Islam es una actividad parcial que desdibuja lo que “nosotros” hacemos, y destaca en su lugar lo que los musulmanes y árabes son por su defectuosa naturaleza. [...] Bastaría un mínimo de empatía para imaginar sin dificultad que un musulmán podría sentirse incómodo ante la implacable insistencia con que su fe, su cultura y su pueblo son presentados como fuente de amenaza y con que son asociados, de un modo tan determinista, con el terrorismo, la violencia y el “fundamentalismo”».

És important assenyalar-ho, perquè una de les conseqüències d'aquest discurs, que ha penetrat en l'imaginari col·lectiu de tal manera que ens passa desapercebut en la majoria de casos (per exemple, el cas de la mort de Naguib Mahfouz, en què hi havia titulars que parlaven d'ell com «el Tolerante»), és que acaba penetrant també en aquests joves que s'hi identifiquen i es produeix una desvaloració de la cultura dels seus pares (i, per tant, dels mateixos pares) que els deixa més desprotegits, sols i dolguts.

Conflicte identitari

Tots els adolescents s'enfronten a la recerca de la seva identitat. «Qui sóc?, qui vull ser?, quin paper tinc en aquest món?», etc. Dins d'aquesta recerca personal, als adolescents que avui ens ocupen se'ls planteja amb més força la pre-

gunta següent: «d'on sóc jo?». I aquí s'inicia tot un procés per a la recerca de la pròpia identitat que, si tot va bé, finalitzarà amb la integració dels dos països com a propis. Aquest procés es fa més difícil per tot allò que s'ha comentat al punt anterior i perquè en aquestes edats es tolera malament la diferència. Per això veurem alguns d'aquests adolescents que reneguen d'una de les seves identitats i n'exalten l'altra (com ja havien assenyalat autors francesos com ara Michel Pechevis o Nicoladze a finals dels anys 70).

El grup d'iguals és molt important en l'adolescència, perquè és on s'elaboren molts dels dols que l'adolescent ha d'enfrontar (deixar de ser un nen per ser un adult, els canvis del cos, els canvis de relació amb els pares, el canvi de relació amb l'entorn, amb la societat, etc.). Tots aquests conflictes no poden ser assumits per ells només des del pensament, entre altres coses, perquè cronològicament encara no tenen la capacitat de dialogar amb les seves contradiccions mitjançant aquest pensament, i sovint, ho fan mitjançant la conducta.

Anys enrere, quan en una classe hi havia un o dos nois d'origen magrebí o d'altres països, aquests nois i noies vivien silenciosament aquest conflicte de fidelitats. No és que no existís: existia igual que ara. Què ha canviat, doncs, perquè ara de cop descobrim que existeix? Que ara fan més soroll i, segurament és així, perquè hi ha un grup d'iguals amb qui es poden sentir més recolzats, més forts, més reivindicatius de la seva «dignitat» (els adolescents tenen un sentit de la dignitat molt rígid). I si alguns de la classe insulten aquests nois dient-los «Bin Laden», l'altre meitat de la classe exaltarà Bin Laden com el salvador de no se sap qui.

Un exemple: fa uns anys vaig portar un grup terapèutic d'adolescents en situació de risc social i psicològic. Era un grup de set, dels quals quatre eren espanyols, dos d'origen subsaharià i un de magrebí. Els dos nois negres explicaven amb molt d'orgull que al seu país es parlava castellà i que ells no eren musulmans i no vestien d'aquelles maneres tan rares. El noi magrebí no trobava la manera de defensar-se de l'atac dels altres, que li deien «Bin Laden», «terrorista», etc. —no feia gaire de l'atac a les torres. Va ser realment molt difícil poder reconduir la situació, i al cap d'uns mesos, en què va abandonar el grup, ja el vaig veure amb altres nois magrebins al carrer desafiant tot aquell que s'atrevis a insultar-lo o ficar-se amb la religió dels seus pares.

Finalment, per acabar aquest apartat sobre el conflicte identitari, m'agradaria assenyalar dos punts que crec que són molt importants:

1. En general, la immigració ha passat a ser una espècie de contenidor on dipositar molts dels malestars que aquesta societat té. I veig que a les escoles també passa el mateix. Aquests alumnes han passat a ser els dipositaris de

moltes projeccions de l'agressivitat i de les frustracions dels seus companys i també dels professors.

Un exemple: una adolescent –catalana– amb molts temors, problemes amb el seu cos, baixa autoestima, etc., que en les primeres entrevistes es dedica a culpar als «chipis» (els seus companys immigrants) de tots els seus mals: les pors, l'ansietat, etc.

Un altre exemple molt divertit és que en un grup terapèutic amb adolescents –cap d'origen estranger– encuriosits amb el meu nom, pensant d'on podia ser, etc. deien coses com ara «hombre, moro no puede ser porque los del cole huelen muy mal». O «además, ¿cómo un marroquí va a ser psicólogo?». La veritat és que va ser molt útil per treballar moltes de les seves pors, inquietuds i, evidentment, altres aspectes que ara no venen al cas.

Finalment, un exemple del professorat: vaig tenir ocasió de donar un curs a la Universitat de Vic on van participar molts professors d'ensenyament secundari i ells mateixos es queixaven que molts dels seus companys no estaven disposats a revisar algunes de les seves formes d'actuar perquè s'ajustessin a la nova realitat de l'alumnat.

2. Coincidència entre les famílies i la societat d'acollida en fer viure als adolescents que els canvis que ells forcen són una traïció a la seva cultura. A aquest punt no se li dóna l'enorme importància que, al meu parer, té. Mony Elkaïm ja en parlava (encara que d'una manera una mica diferent a la que jo exposaré ara) a finals dels anys 70 a Bèlgica.

Per explicar millor el que vull dir, m'agradaria fer dues pinzellades sobre la societat magrebina actual. Des de fa unes dècades, les societats magrebines estan en una situació de transició entre la tradició i la modernitat. El lentíssim camí cap a la democràcia (que constantment es veu aturat per una aliança d'interessos entre les parts més immobiliàries dels països desenvolupats i les societats magrebines) i el desenvolupament econòmic són els dos grans factors que han de fer possible aquesta transició. Amb això vull dir que, dins d'aquestes societats, s'estan produint canvis en allò que M. Boucebci anomena estructures socials, fet que es veu reflectit en l'establiment de noves formes de relació. Un gran motor d'aquests canvis són els joves –entre ells, els i les adolescents–, que reclamen canvis en la seva societat i en les seves famílies per poder tenir recursos per independitzar-se, decidir les seves parelles, poder pensar en els seus projectes individuals més enllà de saber-se membres d'un grup, etc.

Però el que és una legítima diferència generacional al Magrib aquí es complica més, perquè la societat fa viure al jove que les seves diferències amb els seus pares són fruit de la seva «occidentalització» (paraula que mostra com cap altra l'etnocentrisme cultural amb què s'analitzen aquelles conductes

que no entenem dels altres), negant-li la possibilitat de pensar i sentir que la cultura dels seus pares també admet qüestionaments i retocs. Implícitament, aquesta societat els fa sentir que la cultura dels seus pares és un bloc de formigó (en paraules de Tahar Ben Jellum) impenetrable i la salvació només està en la traïció i en el canvi de bàndol.

D'altra banda hi ha les famílies que, en sentir-se desarelades, fan més rígides les seves tradicions, i no és estrany veure algunes d'elles mantenir patrons de relacions familiars que actualment al Magrib estan desapareixent.

El resultat acaba sent que deixem a aquestes i aquests joves en una situació de soledat i d'indefensió que alguns intenten equilibrar (com fan tots els adolescents) formant part d'un grup que, almenys, els entén.

Propostes

Atès que en aquestes edats, com diu la doctora Amina Bargach, la representació d'un mateix depèn d'unes gratificacions narcisistes que han de sorgir tant de l'entorn familiar com de l'escolar i social, faig algunes propostes que incidiran sobre aquests tres grans eixos:

1. Des d'una perspectiva individual i familiar, entendre les complexitats d'aquest conflicte de fidelitats i ajudar les famílies a flexibilitzar algunes de les seves posicions que tindrien a veure amb la no elaboració dels dols de la seva pròpia migració. Per fer-ho, els professionals hem d'estar formats i hem d'haver revisat molts dels prejudicis i llocs comuns que tenim respecte a aquest tema.
2. Introduir canvis estructurals en la societat que podrien estar vehiculats especialment per l'escola. Que es faci realitat allò que efectivament és català qui viu a Catalunya i ajudar que no es produeixin tensions que generin grans exaltacions identitàries que no deixen lloc a l'altre. Es pot revisar la història de Catalunya que s'ensenya als col·legis i adequar-la una mica més a la realitat i no a la idealització d'allò que suposadament hauria de ser Catalunya. Es podria introduir en algunes assignatures, com ara les literatures, la lectura d'autors àrabs que ens ajudarien a comprendre millor la complexitat de l'altre, etc.
3. Pensar en la creació d'institucions (i sé que en Mohamed Chaib està fent molt per aconseguir-ho) com ara un institut àrabo-amazig des d'on s'ensenyi i es difongui la Cultura (amb majúscules, perquè fixeu-vos que sempre que es parla de cultura dels immigrants és per parlar d'alguns aspectes de la tradició que alguns idealitzen i altres menyspreen) dels seus pares. Ells mateixos podrien descobrir i donar més valor a aquesta cultura –de la qual sovint no saben gaire més que la resta de la societat.

En definitiva, totes aquelles propostes que facilitin a aquests joves viure en un entorn que no els percebi com a hostils i afavorir que no se sentin insegurs i inferiors.

Núria Terés i Bonet

Professora d'educació secundària, assessora de LIC, professora de l'aula de l'Hospital de Dia per a Adolescents amb trastorns mentals de Santa Caterina, Salt (Gironès)

Juan Luis Linares: *La següent ponent, la Núria Terés, és també un altre exemple de complexitat i si no mireu, és biòloga, treballa com ensenyant, però ara està destacada en el camp de la salut mental i s'interessa per la immigració, tota una trajectòria que considero molt rica, i és també assessora dels LIC, els equips de llengua, interculturalitat i cohesió social.*

Jo sóc una part de tot allò que he trobat en el camí.

Alfred Tennyson

Les noies tenen una capacitat de negociació, com a estratègia vital, molt important (a diferència dels nois, que es mouen, bàsicament, en l'eix de la submissió/enfrontament).

Les noies són més capaces de viure entre dos móns, o més, i generar actituds i respostes de conciliació i equilibri, amb una frescor i flexibilitat que cal mostrar i fer visible. Però també és cert que les pressions sobre elles són molt més nombroses i fortes...

Lluís Maruny

Primer de tot moltes gràcies per convidar-me. Voldria representar d'alguna manera el pensament del món educatiu, vinc com a professora d'institut. Fa qüestió de tres anys vaig tenir l'oportunitat de fer un estudi —que és el que els vinc a explicar una mica—, el qual he anat seguint amb el temps. Aquest estudi consistia a focalitzar el que passa en la construcció identitària de les noies filles de famílies marroquines, per tant la qüestió de gènere centrada en la construcció identitària, a fi de veure si la construcció de la identitat en condicions pot afavorir el que aquestes noies continuïn estudiant, que seria un dels objectius.

Algunes reflexions

1. Vivim en un món globalitzat. Potser és més ajustat parlar de transculturalitat, en el sentit que les cultures són canviants, híbrides, complexes, dinàmiques... Per tant, la cultura d'origen i la d'acollida són múltiples i diverses. No

es poden reduir a una sola cultura d'origen i una sola cultura d'acollida. Precisament hem de destacar aquesta diversitat per poder comprendre la diversitat de construccions identitàries.

Un dels aspectes que sorprèn i amoïna més moltes noies filles de famílies marroquines és la llibertat en què viuen les seves cosines i amigues al Marroc, mentre elles aquí són «víctimes» de l'essencialisme i el tancament dels seus pares i la comunitat. La migració de moltes famílies porta un conservadorisme cultural i un proteccionisme vers les filles. Aquest fet determina l'estil i els processos de construcció identitària.

2. El procés de construcció identitària és complex, divers i dinàmic. Al mateix temps, és un procés acumulatiu, reflexiu i alhora amb alguns elements expressius. És absolutament personal, però construït en societat.

3. La complexitat i la conflictivitat són inherents a la construcció identitària. I hem d'entendre aquests dos conceptes com a aspectes positius. Parlem d'identitats múltiples, complexes... i d'identitats creades i viscudes en conflicte, entès com a presa de decisions, resolució de tensions...

4. L'escola i els Instituts d'Educació Secundària (IES) tenen un paper fonamental en el procés de construcció identitària per moltes i diverses qüestions: la socialització i el món de relacions que s'hi estableixen, el coneixement i el reconeixement entre joves, per ser un espai de promoció, d'orientació i de propostes de futur per als joves, pel descobriment de les pròpies potencialitats, per ser un espai obert a plantejaments socioeducatius...

5. La importància de l'acompanyament personal, educatiu, formatiu, social... que poden fer molts educadors, professorat..., però també companys i companyes, per construir una societat més plural, igualitària, inclusiva, comunitària. Per somniar el futur d'una nova societat més justa i de tothom.

El paper de l'escola és fonamental en el procés de socialització i aprenentatge de les noies/joves filles de famílies immigrades. L'escola ha d'anar una mica més enllà i aprofundir en els elements que ajuden a la millora de l'aprenentatge, a reduir el fracàs escolar, a promoure les seves capacitats i a detectar quins elements de la institució escolar i dels aprenentatges que es proposen a través del currículum intervenen en el reconeixement i la construcció de la pròpia identitat, perquè tot plegat reverteixi en una integració social plena en la nostra societat i faci d'aquests joves ciutadans de ple dret. En aquesta línia es situa el nostre treball d'investigació: «El procés d'ensenyament-aprenentatge»

ge i de socialització de les alumnes filles de famílies marroquines: intervencions educatives i construcció d'identitat en l'àmbit educatiu».²

Vivència de la immigració als IES

Des de l'educació secundària, i en concret des de molts instituts d'ensenyament, la immigració sovint és viscuda com un problema. Hi ha un gran desconeixement dels diferents col·lectius. Es relaciona la immigració amb el fracàs escolar, les problemàtiques juvenils i amb el descens dels nivells educatius. Hi ha un alt grau d'abandonament de la secundària i poca presència de joves fills i filles de famílies immigrades a Batxillerat (BTX), als Cicles Formatius de Grau Superior (CFGS), la Universitat... Es considera que els joves fills de famílies immigrades han de fer un procés d'aculturació i integrar-se a la societat d'acollida. Es treballa poc per l'escola inclusiva, pel treball cooperatiu i per la promoció de cadascun dels joves. El treball en xarxa i les dinàmiques comunitàries amb l'entorn són encara una assignatura pendent. Val a dir que el Departament d'Educació, en aquests darrers tres anys, ha fet un gran esforç per capgirar aquesta tendència amb la creació de la Subdirecció General de Llengua, Interculturalitat i Cohesió Social (LIC).

La presència i absència, discreta i no problemàtica, de les noies. La seva invisibilitat les fa passar desapercebudes als ulls de molts/es educadors/es. Conèixer els seus mecanismes i estratègies per resoldre situacions, per anar creant. Les noies com a motor de canvi familiar, comunitari i social. L'educació com a motor de progrés i canvi. Creure profundament que el progrés en l'educació de les dones significa el progrés de les seves famílies i, per tant, el de la societat. És en aquest context que el treball planteja si les noies filles de famílies immigrades tenen més dificultats per construir la seva identitat, ja que tenen més diversitat de referents (culturals, socials, religiosos, econòmics...).

De ben segur que tant els aspectes socials, culturals, religiosos i econòmics com els d'adolescència i de construcció de la pròpia identitat són elements que estructurin i, per tant, col·laboren en la construcció del procés d'ensenyament-aprenentatge.

Aquest treball se centra en l'anàlisi de processos personals de noies filles de famílies marroquines i la formulació de recomanacions per a professorat i educadors.

2. La realització d'aquesta recerca ha estat possible gràcies a una llicència per estudis concedida pel Departament d'Educació de la Generalitat de Catalunya (DOGC núm. 3926, de 16.7.2003).

També es va perfilant que l'educació intercultural afavoreix la construcció de la identitat i l'èxit en els processos d'aprenentatge de les noies filles de famílies immigrades.

Mitjançant llargues entrevistes amb més de 80 noies d'IES de comarques gironines es van configurar els elements d'anàlisi i les propostes de l'estudi. Així mateix, van aflorar les veus de les noies com a mostra de les diferents vivències personals.

El treball inclou una col·lecció de propostes i orientacions pedagògiques per a educadors i educadores, per a professorat de secundària, etc. Orientacions i propostes que poden ajudar a comprendre i promocionar les noies filles de famílies marroquines i que poden servir, en general, per a la promoció personal de tots i totes els estudiants dels nostres centres educatius.

Algunes dades

La realitat és que no es coneixen dades relacionades amb l'èxit i el fracàs escolar de fills i filles d'immigrants a Catalunya. Les dades següents, del curs 2003-2004, mostren la taxa d'alumnat que finalitza el darrer curs de l'educació secundària obligatòria (amb graduat o sense) i el que s'incorpora a l'educació postobligatòria (batxillerat i cicles formatius de grau mitjà). Hem de pressuposar que l'alumnat que accedeix a la postobligatòria s'acosta molt a l'alumnat que aprova l'ESO i obté el Graduat en Educació Secundària Obligatòria.

A tot Catalunya, van acabar 4t d'ESO 67.120 alumnes i van accedir a batxillerat i cicles formatius de grau mitjà 47.529 alumnes. És a dir, un 70,8% de l'alumnat d'ESO supera aquesta etapa i obté el graduat i accedeix a la postobligatòria. Evidentment, caldria profunditzar més en aquestes dades. Per exemple, caldria analitzar la taxa de fracàs al final del primer trimestre i al final del curs de l'alumnat de 1r de batxillerat; caldria analitzar també els abandonaments i les seves causes; caldria analitzar els abandonaments als 16 anys de l'alumnat de 4t i de 3r d'ESO; etc.

Pel que fa a dades obtingudes de la comarca del Gironès, de 596 alumnes estrangers de 4t d'ESO, 198 alumnes superen l'ESO i accedeixen a la postobligatòria. És a dir, un 33,2%, menys del 50% dels que aproven l'ESO a tot Catalunya.

Aquesta diferència de 37,6 punts entre les dades generals i les d'alumnat estranger, que s'haurien d'analitzar amb molt més detall i precisió, ens indiquen i confirmen la diferència pel que fa a l'èxit educatiu i, per tant, la marginalitat educativa d'un sector molt important de la població. Aquest sector hauria de rebre un tracte de suport accelerat per impedir que entri a formar part de borses de pobresa i marginalitat social.

Si focalitzem aquestes dades amb l'alumnat procedent del Magrib, de 256 alumnes adscrits a 4t d'ESO, 71 superen l'ESO i accedeixen a la postobligatòria. És a dir, un 27,7% de l'alumnat magrebí accedeix a batxillerat i cicles formatius de grau mitjà.

Aquesta diferència de 4,5 punts entre l'alumnat estranger que no continua estudiant i l'alumnat estranger en general ens marca una línia de fracàs específic en el sector d'alumnat magrebí.

Caldria, certament, tenir les dades pel que fa a les diferències de gènere. És probable que aquestes dades corroborin la percepció que no existeixen masses diferències entre nois i noies pel que fa a la seva continuïtat en els estudis, però sí que les causes de no continuïtat i, per tant, d'abandonament dels estudis, siguin prou diferents entre ells i elles.

Majoritàriament, l'accés a la postobligatòria és als Cicles Formatius de Grau Mitjà. És a dir, l'accés a batxillerat és molt minoritari i, si es dona, l'acabament d'aquests estudis és encara molt menor. No dispo de aquestes dades, però seria molt convenient recollir-les i afrontar els reptes discriminatoris que suposen.

Conclusions principals

- Hi ha una gran diversitat i riquesa personal en el col·lectiu de noies filles de famílies marroquines, igual que en altres col·lectius.

Cada noia és un món diferent: podem dir que cada noia ha fet un procés propi de construcció identitària.

- Si bé és cert que els marcs referencials en què viuen aquestes noies són diversos i sovint contraposats, la majoria d'elles saben «moure-s'hi» i no tenen més dificultats de construcció identitària que altres noies. En molts casos recorren processos de reforçament personal i aconsegueixen integrar en elles mateixes molts més elements i reflexions identitàries que altres joves. També és cert que hi ha un sector de noies que no aconsegueixen sortir-se'n i fracassen, i aleshores esdevenen persones rebutjades o amagades.
- Molts elements de la construcció identitària de les noies filles de famílies marroquines són comuns a moltes noies «autòctones». Però, a més, s'hi afegeixen altres elements propis de la seva cultura d'origen i del fet migratori: la família i la comunitat, el rol de la dona, la culturalitat religiosa, la normativitat, la submissió, la protecció...

- L'adolescència, d'una banda «igual» aquestes noies amb les «autòctones», però, d'altra banda, l'oci i el consum associats a aquesta etapa, les diferencia, des del punt de vista cultural i sobretot des del punt de vista socioeconòmic.
- La invisibilitat de les noies dificulta l'explicitació de les seves experiències i el seu seguiment formatiu.

Moltes noies passen desapercbedes: el seu comportament no crida l'atenció ni del professorat ni dels especialistes. Per això, quan abandonen triguen a ser detectades. Els estereotips de la societat d'acollida fan que la intervenció en aquests casos sigui baixa, perquè es pensa que els pares han decidit sobre elles.

- Els models identitaris a què s'adscriuen les noies (i que no són contradictoris entre ells): identitat «creada», «diluída», «personal-col·lectiva», «adaptativa», «amagada», «imposada», «la de nedar i guardar la roba»...

Si fas un esquema de persones del Marroc, doncs jo no sabria on posar-me. Jo m'he fet a mi mateixa. Sóc jo mateixa. (Najat M.).

Sóc diferent, no conec una altra noia així. (Souad B.).

Un amic meu d'allà em diu: «ets una espanyola acabada» i no ho fa per la manera d'anar vestida (molta gent d'allà va així com jo), sinó pel pensament. Ell pensava que jo m'havia integrat. Però jo no estic integrada, estic adaptada. (Rajae).

Quan vaig allà em diuen que tinc una mentalitat molt d'aquí. Però després ja m'adapto allà. M'adapto al que sigui. (Latifa).

- Les estratègies identitàries majoritàries són: la negociació, la mediació, la creació d'aliances, la recreació, la presa de decisions, la gestió de la llibertat...
- Majoritàriament, les noies s'adscriuen a una identitat musulmana-marroquina i a una identitat múltiple, sovint amb una convicció de ser pioneres en aquesta tasca.

Em sento catalana, marroquina i musulmana alhora. (Sabab B.).

És com la sort de tenir dues coses. Jo tinc tres coses. Sóc berber, parlo l'amazig. Sóc del Marroc i parlo àrab. Visc aquí i parlo català. (Najat M.).

Jo em sento mig-mig. Quan entro a casa em sento musulmana, àrab... En canvi, quan sóc al carrer, amb les meves amigues, em sento com elles, no? Em sento entremig. Tampoc no em sento ni tan d'allà, perquè havent viscut aquí conec més la cultura d'aquí que la d'allà. Si algunes noies se senten més d'allà, és perquè van amb gent d'allà. (Bouchra B.).

- Les representacions i els estereotips de la societat d'acollida sobre la cultura marroquina i la tradicionalitat de les noies condicionen les pautes de construcció identitària i de realització personal i, sobretot, la dificultat d'establir xarxes de relació i relacions de vertadera amistat, tan importants en la generació de noves experiències i plantejaments.
- El rol de la família. D'una banda, és un espai majoritàriament positiu, de saber-se estimades, apreciades, d'aprenentatges i vivències positives... i un espai de seguretat. D'altra banda, la família també és un espai per a la confrontació de models, per al control familiar, per a les imposicions i les relacions de poder, per a l'expressió més o menys explícita de les desigualtats, el masclisme...
- Els elements familiars que preocupen més a les noies són: l'autoritarisme i el control, la situació econòmica, la tradicionalitat i ser tants a la família.
- Les famílies i les comunitats marquen amb diferent intensitat la construcció identitària de les noies. És significatiu el paper «frenador» de les mares i el de «controladors» dels germans grans. La por a la dilució cultural porta al tancament de moltes famílies.
- La vivència religiosa i les seves expressions externes poden ser elements culturals de negociació amb els joves i adults autòctons.
- En cap cas no han parlat dels imams ni de les atribucions fonamentalistes que la societat d'acollida els atribueix.
- La immensa majoria no participen de les pregàries a les mesquites. També pensen que és una sort que els locals siguin petits i no hi puguin anar, perquè prefereixen «fer-nos-ho a la nostra manera!».

El meu pare i altres senyors marroquins estan construint una mesquita aquí a Anglès i hi podran anar les dones. Ara haurem d'anar a la mesquita! Fins ara érem més lliures de resar. Ara no podem escapar! (Ikram B.).

- També en aquest tema es veuen uns processos personals molt interessants. L'element de la religiositat configura uns models de noies amb valors, capacitat reflexiva, transcendència...

Jo em sento musulmana, però no ben veritable, perquè si ho fos, portaria una altra roba. Però musulmana d'aquí. Musulmana catalana! (Soubiha B.)

Molta gent és musulmana perquè li diuen que ho sigui. No és això, has de tenir criteri. Jo sóc creient a la meua manera. (Bouchra F.)

Jo sóc creient. La religió m'ajuda. Si no, quin sentit tindria a la vida? És donar sentit a alguna cosa. Depèn del grau de creença que tinguis i de com ho vulguis tu. Cadascú ha de tenir una visió del món, del seu món. I jo tampoc sóc molt creient, tampoc tinc molts coneixements.

Jo crec, intento el mínim, el que conec, el que puc fer, i intento aplicar-ho a la meua vida quotidiana. Però no la meua vida quotidiana a la religió. A allò vull fer, intento incorporar-hi la religió. Per exemple, jo no puc fer Ramadà, perquè em canso, em marejo, el metge em diu que no ho puc fer. Ho faig els dies que puc. I si tinc temps, intento llegir l'Alcorà, perquè m'agradaria saber tot el que hi ha allà dins i si el que diu allà és realment el que la gent fa. Perquè moltes vegades diuen que l'Alcorà diu això i després és mentida. I a tu t'ho venen així i t'ho creus! Doncs no. Jo tinc la meua vida, faig, i després intento el que diu l'Islam, el que puc fer, adaptar-ho a la meua vida, a la meua visió de la vida. No parlo de res de tot això amb ningú. (Najat M.)

- Les noies tenen una visió positiva de la comunitat: xarxa de suport tant en qüestions pràctiques com en temes afectius i de suport emocional. També tenen una visió negativa de la comunitat. Se senten controlades, reprimides, fiscalitzades, assetjades i «ofegades».

Els encanta trobar-se els carrers plens de gent que fan el Ramadà, perquè sembla que estiguin al Marroc, però alhora se senten controlades per la manera de vestir, de moure's...

- Desenvolupen diferents estratègies de supervivència davant del control. La més practicada és la compaginació, és a dir, adaptar-se a la comunitat quan toca i desadaptar-se'n quan es troben en altres situacions.
- La nova comunitat entesa en un sentit més ample, que és la comunitat de la societat d'acollida, també exerceix aquesta doble funció: suport i control.
- La majoria de noies són conscients de la situació de desigualtat de gènere, de supremacia masculina i d'inferioritat femenina que es viu en les seves famílies.
- S'adonen que tenen un rol imposat per les dues bandes i creuen que han de lluitar «pels dos costats». És a dir, la societat marroquina aquí els imposa un rol i la societat d'acollida, amb els seus estereotips, també.

Són molt masculistes, en la nostra religió. Sempre arriben a la conclusió que les dones no són iguals que els homes. I mira que discutim amb el meu pare! Els homes volen dominar les dones. I diuen que és la religió! (Ilham O.).

- Les relacions personals i d'amistat que estableixin amb noies autòctones poden condicionar el seu futur i la seva adaptació a la societat d'acollida.
- El fet d'anar perdent amigues catalanes durant la secundària com a fruit de l'afermament identitari les pot portar a perdre els vincles amb la realitat i anar-se tancant.
- S'adonen que les xarxes de relacions amb la «gent del país» són imprescindibles per conèixer els vertaders ressorts de funcionament de la societat, per trobar una feina, per tenir oportunitats...

Moltes noies coincideixen a dir que a l'escola de primària es relacionaven amb totes les noies. Però en passar a la secundària (coincidint amb l'adolescència, l'època de recerca personal, un dels moments forts de construcció identitària...) es fan grupets i, sense adonar-se, es troben anant amb un grup de noies marroquines. Consideren que això és fatal, perquè el seu futur dependrà no tant dels seus estudis o formació, sinó de les relacions personals que tinguin. Les noies que s'han trobat que eren elles soles als IES diuen que els ha anat més bé per establir relacions amb tothom que no pas les noies que s'han trobat que eren unes quantes filles de famílies marroquines.

- Les noies que es plantegen obertament més temes són les que són soles a les classes com a marroquines.
- Les estratègies adaptatives de moltes noies respecte al tema de fer i mantenir amistats: adaptació i comprensió mútua, acostar-se a les noies trempades (potser també més madures), crear empatia...
- Altres estratègies positives: la mediació, preocupar-se pels altres, tenir iniciativa, saber donar raó de les seves vivències interpretades com a «limitacions» per les altres noies...

Un dia que hem anat a fer cafè, «Lídia, demana tu el cafè, ja saps que jo no.» «De veritat tu creus en la religió?» Ella em veu queestic fent unes coses que no lliguen amb la meua manera de ser. I em diu «de veritat t'ho creus?» «Home, sí, és la meua religió, la meua cultura». I un dia em diu «explica'm què vol dir per a tu fer el Ramadà». Jo no sabia què dir, perquè per més que li digués no m'entendria. I vaig dir «una cosa de voluntat». «Val, és una cosa bona, una prova de voluntat» Ella estava fumant. «A veure, tu podries deixar de fumar?». I em va dir que no. «Veus?, fent el Ramadà estàs fent una prova, estàs deixant de menjar, t'estàs entrenant». I em va dir «mira, ara hi veig una cosa positiva». Així puc parlar amb la gent d'aquí, perquè moltes vegades, segons com presentis el tema, els xoca molt. «Estem al segle XXI i encara penses d'aquesta manera? I ets una noia de la meua edat?», em diuen!. He d'estar preparada. (Asmae).

- Les diferents manifestacions racistes, d'una banda, alenteixen, «desvien» o «entretenen» el procés de la construcció identitària i, de l'altra, refermen, reforcen, estructurèn «forçadament» aquesta construcció.
- El racisme existeix en la vida de les noies filles de famílies immigrades i pot presentar moltes formes diferents: des de les més subtils, com ara les mirades, els frecs o els comentaris indirectes, fins a les formes més estridents, com ara els insults, els menyspreus verbals i les agressions físiques...

Hi ha nivells de racisme diferents. A vegades es maquilla de diferent manera. El racisme hi és. (Bouchra F.).

- La marginalitat dels habitatges i els barris en què viuen les pressiona de moltes maneres i les porta a adonar-se que aquest fet s'afegeix a la marginalitat que ja pateixen per causa de l'ètnia i condició de dones.

La Creneta és un gueto total. No hi ha espanyols. Amb qui aniràs? I una mare catalana, si la seva filla li diu que va a La Creneta, no hi ha estat mai i diu que només hi viuen marroquins. I no voldrà que vinguin amigues. Les noies no s'atreveixen a dir a les amigues que vinguin a casa. Desconfien. Què diran de nosaltres, del nostre barri, les nostres cases? (Rajae)

- No és només un racisme directe, que va a la cara, que ofèn amb paraules i gestos. També hi ha el racisme «per omissió», és a dir, l'autoexclusió dels que es pensen ser superiors. Aquest tipus de racisme és el que es dona en molts barris i poblacions de Catalunya.
- Actituds davant el racisme: amagar el cap sota l'ala, actituds violentes, la tolerància o el saber plantar cara, ser sincera, passar, resistir...

El racisme no és un motiu per deixar d'estudiar, que et faci sentir incòmode. A vegades a la classe surten fets de racisme que et fan reflexionar, pensar. Et pots sentir molt incòmoda amb els quatre incultes racistes que no saben ni de què xerren. (Bouchra F.).

- No és només el factor «èxit acadèmic» el que iguala, segurament cal «tombar» altres elements de les nostres representacions mentals i estereotips per trobar la veritable igualtat de drets i oportunitats.
- La imatge positiva que els altres tenen respecte de les noies crea benestar interior, estabilitat emocional, tan imprescindible per poder construir amb una certa «tranquil·litat».

Els meus pares tenen una imatge molt positiva de mi i «farden» davant dels seus coneguts. Això em crea una certa pressió per continuar estudiant. M'agrada! Em fa sentir molt bé! (Bouchra F.).

- L'empatia, saber posar-se en el lloc dels altres es considera una estratègia bàsica per a trencar les representacions mentals que els uns i els altres tenim dels uns i dels altres.

- **Perfil de les noies amb èxits acadèmics:**

- Noies «far», «pioneres».
- Moltes d'elles mostren i alhora transmeten una gran seguretat i confiança en elles mateixes; fortes i que saben on volen anar, estan orgulloses del camí que han fet. Són autoexigents, persistents i perfeccionistes i busquen «competir» interiorment.
- Tenen interioritzat que l'estudi és una responsabilitat pròpia.

- Majoritàriament, les noies diuen que són més els pares els qui les animen a estudiar. És més aviat minoritari el grup de noies que diuen que són les mares.
- Les noies que han viscut una escolarització més reeixida acostumen a haver estat «soles» a l'aula, han tingut un professor/a o més d'un que ha «cregut» en elles, han tingut objectius clars de futur, han lluitat per ells i han mostrat fortalesa i fermesa personals.

No em considero ni molt forta ni molt feble. Em sento preparada per afrontar coses amb els coneixements i les experiències que tinc. Estem entrenades per esforçar-nos! (Bouchra B.).

Sempre m'han dit que sóc molt madura. Jo he tingut molts problemes. M'han ajudat a madurar. El que dius, el que sents, tot t'ajuda a madurar. (Bouchra F.).

- Moltes noies que continuen estudiant a la universitat, es refugien i s'arrapen als estudis, com si aquest fet els donés una certa immunitat, sobretot per no pensar en el futur llunyà, sinó en l'immediat. D'alguna manera retarden, per exemple, la qüestió del casament.

No puc pensar en casar-me, ara. I ho dic a la meua família del Marroc. Els pares de moment no em diuen res. Però les meves ties i les àvies del Marroc... uf, és molta pressió! Però de moment tinc una excusa: estic estudiant a la universitat! (Ikram B.).

- **El perfil de les noies que fracassen:**

- Aquestes noies no estan prou «atrapades» per l'escola. Se senten que se'n van despenjant i ningú no els diu res o, si ho fan, és per renyar-les. Van perdent la xarxa de contactes. Algunes noies que abandonen se senten «abandonades» abans.
- Algunes raons: no tenir prou força personal, interioritzar el pensament sociofamiliar, el racisme, guanyar diners ràpidament, la «predestinació», el «rol imposat socialment».
- Aquests elements d'abandonament són acomboiats per elements de proteccionisme familiar i la persistència i la dissuasió.
- El tema econòmic familiar induïx algunes noies a abandonar els estudis per col·laborar en l'economia familiar.
- D'altres, perquè han arribat «tard» al sistema educatiu i «han de plegar» abans d'haver tingut l'oportunitat d'aprendre.

- Els instituts d'educació secundària, com a institució escolar, el professorat, els serveis educatius, els joves... constitueixen una comunitat d'aprenen-

tatge i poden crear les condicions suficients i favorables perquè les noies filles de famílies immigrades puguin tenir èxit (acadèmic, de socialització, professionalitzador...).

- Es valora moltíssim l'escola, l'institut, l'acolliment, la institució escolar en general.
- Els IES tenen una incidència molt important en la creació d'espais d'acollida afectiva i de desconstrucció de falses representacions per part dels joves i dels adults.
- Als IES, moltes noies viuen la diferència com una inferioritat cultural i personal. En l'acollida no només no es planteja aquest tema, sinó que se n'aguditza la percepció. No es donen elements per a resoldre harmònicament i de manera personal aquestes qüestions, que ja es plantegen en la primera acollida.
- Es queixen que les referències culturals i religioses pròpies del Marroc en el currículum i en les dinàmiques educatives dels IES són pràcticament absents. I ho demanen, si més no, per reciprocitat.
- L'estudi és concebut per les noies com una eina bàsica i imprescindible per a la promoció personal i col·lectiva.
- L'educació intercultural. És des d'aquest enfocament educatiu que tot l'alumnat, sigui quin sigui el seu origen, cultura, classe social o tradició, trobarà un marc d'igualtat per a fer uns millors aprenentatges, no només acadèmics, sinó també personals i socials.
- L'educació intercultural hauria de ser un dret explícit en tot tipus de centre educatiu i hauria de permetre redimensionar i resituar les cultures pròpies de cadascú, amb respecte, però sobretot amb la convicció de la igualtat cultural.
- L'educació intercultural afavoreix la construcció de la identitat i l'èxit en els processos d'aprenentatge de les noies filles de famílies immigrades, perquè posiciona en igualtat de condicions aquestes joves, amb el seu bagatge personal, en diàleg constant i desenvolupant estratègies de descoberta i aprenentatge mutu.
- Algunes parlen d'anar més enllà de la coneixença mútua entre persones. I concreten l'intercanvi d'idees com una de les maneres de canviar les mentalitats.

Tinc amigues que han vingut fa poc i intento fer-les parlar, veure què porten, l'últim, les novetats. I d'aquí tinc amigues que són catalanes i em sento més bé amb elles i aprenc d'elles, i elles també. Suposo que d'una manera o altra anem intercanviant. (Najat M.).

- La majoria dels treballs de recerca de moltes noies filles de famílies marroquines solen estar relacionats directament o indirecta amb el Marroc, la cultura dels seus pares, la vivència a Catalunya de la gent que ha emigrat...
- Els serveix per saber, donar confiança als pares, fer recerca identitària, equiparar aquest tema amb tots els altres...
- Les recomanacions que les noies fan a les altres noies es refereixen bàsicament a l'autoestima, a saber treure forces d'allà on sigui i mentalitzar-se que són capaces de fer el que convingui. Aquest convenciment els atorga una gran seguretat i una fermesa en les seves capacitats.
- També els diuen que han de tenir les idees clares i que no s'han de deixar influir pel pensament dels adults que les envolten.
- Valoren l'ajuda inestimable de la institució escolar i del professorat en el procés d'esdevenir adultes, és importantíssim!
- Els elements de l'anticipació, de donar eines i, sobretot, l'empatia i el caliu relacional, que per a moltes noies són desconeguts, són elements bàsics de qualsevol suport escolar.
- L'aprenentatge de la llengua és fonamental, però no per reproduir mimèticament la cultura d'acollida, sinó per ajudar a expressar, comunicar i crear el propi pensament. Llengua, interculturalitat i cohesió social són indissociables.

Orientacions i propostes pedagògiques

1. Des de la tutoria

- L'autoconeixement, l'autoestima, l'empatia.
- El coneixement mutu.
- Fer descobrir els elements comuns entre noies autòctones i noies filles de famílies immigrades.
- Conèixer «models» o testimonis de persones que han fet processos explícits de la seva construcció identitària.
- Treballar el tema dels recursos i de les estratègies personals.
- Ajudar les noies a trobar eines i estratègies de relació i supervivència davant certes actituds de control de les comunitats.
- Ajudar les noies a fer anàlisis de gènere dins la família i comparar-ho amb la situació de moltes famílies autòctones.
- Treballar seriosament l'eix transversal de la sexualitat, ja sigui en activitats de tutoria, dins el currículum, en colònies d'estiu (cito aquí la interessant experiència organitzada i dinamitzada per la Joana Martí i la Susanna, del Centre Obert de Santa Eugènia, en les colònies de noies del juliol del 2004).

- En algunes activitats de tutoria, fer grups de gènere per propiciar oportunitats de diàleg entre totes les noies d'una classe.
- Treballar aspectes de la personalitat, com ara la fortalesa, la convicció personal, l'assertivitat, l'empatia, la confiança.
- Ajudar a definir projectes d'estudis, de vida, utopies... i el camí i les estratègies per arribar-hi.
- Ajudar a prioritzar: fent l'horari d'estudi personal, coordinant les activitats extraescolars, les tasques familiars...
- Donar a conèixer els màxims ressorts de funcionament de la societat d'acollida.
- Treballar els temes d'orientació amb aquestes noies. Preparar la seva formació fora dels IES. Fer-ne un seguiment, perquè les taxes d'abandonament fora del sistema educatiu reglat són més altes.
- Ajudar a imaginar el futur a les noies amb dificultats. Pensar en possibles feines a què poden accedir sense formació, els sous que poden guanyar, el poc que els pot costar abandonar les feines quan tinguin fills i les dificultats per tornar-se a incorporar al sistema laboral.
- Tenir un argumentari «sòlid» per treballar amb noies que volen deixar els estudis i amb les seves famílies.

2. Al currículum

- Introduir la interculturalitat en cadascuna de les matèries del currículum, d'una manera «natural» i respectuosa.
- Buscar, escriure, etc. biografies de dones d'arreu del món, interessants per a elles.
- Treballar el diari personal com a exercici d'introspecció, de creació i de referència comunitària.
- Buscar oportunitats d'intercanvi real entre alumnat de centres de diferents tipologies. L'intercanvi «correu electrònic», l'intercanvi «llegim el mateix llibre», l'intercanvi «treballem un tema i ens trobem»...
- «Rescatar» algunes matèries com a referents i expressió de sensibilitat: l'expressió musical i l'expressió visual i plàstica.
- Treballar el tema de la identitat a classe amb els adolescents.
- Proposar la matèria cultura religiosa o incloure aquests coneixements per a tot l'alumnat de les escoles i dels IES, sigui quina sigui la seva religió o creença. L'Associació UNESCO per al Diàleg interreligiós té una proposta molt interessant. En aquestes classes de cultura religiosa, les noies es podrien expressar, comunicar aspectes culturals i potser també fer emergir els aspectes vivencials de tot l'alumnat creient.

- Ajudar a saber donar raó de les seves pròpies creences en un context religiós diferent.
- El diàleg interreligiós fet per dones. Un diàleg més segur!
- Citar les dates significatives de les seves festes. Reduir exàmens en l'època del Ramadà.
- Treballar frases, textos, etc. de diferents tradicions religioses per explicar-ne les diferències i alhora les semblances.
- Treballar els temes de l'estètica, de la imatge, de la moda, de la uniformitat i la diferència...
- Incorporar imatges de tot tipus de dones en el material escolar.
- Treballar el tema de les migracions als IES des d'enfocaments concrets: des de dins matèries com les ciències socials, als crèdits de síntesi...
- Fomentar treballs de recerca sobre el tema de les migracions, del dol migratori...
- Mantenir viu l'eix transversal de la igualtat de gènere als IES. Incorporar estratègies de resolució de conflictes i de mediació sobre aquest tema. Incorporar elements dins el currículum.
- Propiciar treballs de grup interculturals, interclasses, inter «diferents edats»... de manera que s'ampliïn les diferències i les similituds entre els joves.
- Aprofitar els crèdits variables i els crèdits de síntesi com a espais d'aprenentatge de noves formes de relació interpersonal.
- Utilitzar el joc cooperatiu com a recurs pedagògic de primera línia. (Paco Gascón).
- Treballar i aprofundir la tutorització entre iguals.
- Treballar i aprofundir el treball cooperatiu dins l'aula i a fora, a partir de les comissions de treball.
- Vincular la formació obligatòria amb la formació ocupacional.
- Incorporar elements professionalitzadors en el currículum.
- Reflexionar sobre el tema de la immigració des d'un punt de vista de canvis positius per a tota la societat. Analitzar els canvis socials a Catalunya durant el darrer segle i fer adonar de diferents fenòmens: creixement demogràfic, progrés econòmic i social, societats canviants, modes, tendències...

3. Des dels centres educatius en general

- Anar transformant els centres educatius en la línia de la interculturalitat, la inclusió, la mediació...
- Tenir cura del llenguatge assimilacionista o integrador, sexista, racista.

- Cal mediació femenina per a les joves adolescents en situació de risc o amb els problemes que sovint es detecten als instituts.
- Donar a conèixer als nostres joves altres experiències reeixides de noies que se'n surten.
- Promoure que els valors associats als trets culturals es puguin viure en llibertat i amb normalitat.
- Promoure i educar en la llibertat i la democràcia.
- Educar en l'argumentació com una eina d'entesa i progrés.
- Tenir especial cura de les noies que arriben grans i que s'incorporen per poc temps al sistema educatiu obligatori. Pensar en «repeticions» individualitzades en connexió amb aprenentatges laborals.
- Cal pensar bé la distribució a l'aula, perquè es creïn situacions propícies de relació entre nois i noies. Relacions de normalitat, exemptes de prejudicis.
- El pati sol ser l'única oferta «lúdica» dels IES, juntament amb el bar. Caldria habilitar o crear espais lúdics «alternatius», d'interacció mútua: la biblioteca, la sala de jocs, l'aula d'informàtica...
- Potenciar la mediació escolar, tant entre l'alumnat com entre el professorat.
- Donar molta importància a l'acollida als IES. Tenir un pla d'acollida efectiu i afectiu. Dinamitzar grups d'alumnes-guia.
- Fomentar la participació, la representativitat, el lideratge, les regles de la democràcia...
- Treballar i crear plans d'educació intercultural a les escoles i als IES.
- Ajudar a crear relacions afectives entre el professorat i les noies, entre els educadors i les noies. Eines com ara les mirades, interessar-se per elles i el seu futur... són imprescindibles per aconseguir després altres resultats.
- Oferir suport escolar a totes les noies que es plantegen la possibilitat d'estudiar batxillerat. Recollir-ho com una oferta estable dels IES. Evitar la «concentració» d'aquestes noies als CFGM i possibilitar models positius a BTX o CFGS.

4. Des del treball comunitari: barri, plans d'entorn, projectes

- Fomentar les trobades entre noies filles de famílies marroquines per promoure l'intercanvi i la comunicació, per parlar de les seves coses, els problemes, les vivències... i fer-se un acompanyament mutu.
- Promoure l'intercanvi amb altres noies en espais «protegits»: IES, biblioteques, etc. Les biblioteques públiques i les sales d'estudi esdevenen un espai «normalitzat» i no «dirigit» en què se senten a gust. A més,

les famílies confien en aquests espais. Caldria aprofitar aquests espais per crear grups més estables com ara Club de lectura, Intercanvi d'experiències laborals, Ajudar a omplir papers...

- Organitzar conferències, presentacions de llibres, tertúlies, etc. amb dones interessants als IES, les biblioteques, etc.
- Cal buscar espais i alternatives d'oci, sobretot de caràcter públic i que no suposin gaires despeses, per a joves adolescents. Les nostres ciutats n'estan molt mancades i cal buscar aquests recursos per a tothom. El temps d'estiu, sobretot, és una època en la qual convé més.
- Espais com ara el Centre Obert de Santa Eugènia de Girona o el de La Creueta, també de Girona, a banda d'oferir suport escolar a l'alumnat d'origen immigrant amb dificultats educatives, treballa hàbits, estratègies i tot tipus de referents socioculturals per dotar de recursos a aquests nois i noies. De tota manera, aquests espais queden restringits a grups de joves massa homogenis i tenen el perill de guetitzar-los.
- El paper de les biblioteques o les sales d'estudi: espais on compartir deures, treballar en grup, consultar... Cal fer molt d'èmfasi en l'esplèndid treball de les bibliotecàries i els bibliotecaris.
- Fomentar l'esport entre les noies i ressaltar a les seves famílies els valors positius que comporta pot ser una tasca important per treballar-la als IES en connexió amb els grups esportius.
- Cal fer un esforç perquè les noies participin en activitats extraescolars.
- Ajudar-les a trobar petites feines, sobretot aquelles que no els suposin masses dificultats familiars. Donar classes a nens i nenes més petits, per exemple, de reforç d'alguna matèria, com ara classes d'àrab o de francès, etc.
- Importància que hi hagi mestres i educadors, treballadors socials, infermeres, etc. d'altres cultures treballant a Catalunya.
- Preparació de joves dinamitzadors: preparar joves capacitats en les relacions humanes per tal que puguin dinamitzar reunions, trobades, sessions d'intercanvi.
- En aquests moments, la militància cultural catalana, la militància per la llengua passa per acostar-nos als estrangers i crear ponts de comunicació i convivència autèntica.

5. Amb les famílies

- Cal propiciar, com sigui, l'acostament de les famílies marroquines als IES. Els centres haurien de liderar aquests contactes. Les relacions

afectives tornen a ser molt importants a l'hora de crear aquests acostaments i vincles.

- A les mares, explicar-les el procés personal i acadèmic de les seves filles, fer-les partícips dels avantatges de la formació personal.
- A través dels tallers de llengua catalana, introduir temes educatius i d'autoestima de les mares, com també dels valors de la igualtat de gènere.
- Fer més mediació amb pares i germans, per tal que assumeixin la formació de les noies com un guany social.
- Integrar pares i mares en la comunitat educativa dels seus fills/es. És a dir, anar desenvolupant plans d'entorn en què pares i mares trobin el seu lloc i la seva confiança en el desenvolupament comunitari i educatiu dels seus fills/es.
- Anar creant dinàmiques de participació real a partir de pares/mares delegats de classe, xarxes d'intercanvi, projectes comunitaris d'escola/IES, implicació en projectes concrets: parlar del propi país, la cuina típica, ensenyar a cosir, ensenyar a fer pentinats...
- Instaurar SOL (Serveis d'Orientació Laboral) als principals municipis amb joves fills i filles de famílies immigrades.
- Oferir formació sindical, de drets i deures dels treballadors i treballadores.
- Fer un estudi o un seguiment de les borses de pobresa que es van generant en el grup de nois i noies joves, fruit de la precarietat laboral i l'abandonament de circuits de relació i de feina.

Amina Bargach

Psiquiatra, psicoterapeuta familiar sistèmica, Tetouan.
Atlàntida-Marroc

Juan Luis Linares: *la següent ponent, Amina Bargach, que és la vicepresidenta d'Atlàntida, és psiquiatra i terapeuta familiar sistèmica, és també presidenta de l'Associació Marroquí per a la Recerca i el Tractament Sistèmic de la Família i altres sistemes humans. A més a més és especialista en intervencions psicosocioeducatives en contextos migratoris i està molt present en el nostre mapa com a formadora des de fa molts anys.*

Les persones que han intervingut abans ho han dit ja tot, cosa que em podria fer caure en la redundància de la repetició, per tant voldria intentar donar unes pinzellades que són una mica les meves reflexions en relació al context actual.

Jo estic entre dos, entre tres contextos. Estic en una ciutat on es realitza una migració, una primera migració que ve de l'interior, sobretot de menors que s'instal·len en els ports a Tànger, a Tetouan a l'espera d'una oportunitat per passar. D'altra banda, en el meu treball clínic estic confrontada a pares desesperats que sofreixen una crisi en la transmissió generacional.

Introducció

Les polítiques migratòries actuals es caracteritzen per la seva limitació gairebé exclusiva a criteris econòmics i criteris de seguretat; la gestió dels fluxos migratoris de menors, de dones i d'homes queda reduïda més o menys a dues mesures:

Unes, a curt termini. Es tracta de mesures destinades al reforç de les fronteres o bé a la construcció de murs i tanques cada vegada més sofisticades i costoses, o també a una altra mesura encaminada cap el mateix objectiu, em refereixo a l'enviament d'expedicions d'agents socials del Nord, recolzats en les seves tasques per programes dissenyats per la Comunitat Europea amb l'objectiu de dissuadir als candidats del Sud, per canviar el projecte d'emigrar per un altre: «els miniprojectes *in situ*». És curiós ressaltar l'efecte paradoxal d'aquestes mesures, on observem una escalada: a més restricció, més augment de candidats cap a l'emigració. L'espai europeu és percebut com un «objecte tan desitjable», es torna més apetitós per la seva inaccessibilitat.

L'altra mesura, a llarg termini, és la de la gestió dels fluxos migratoris mitjançant l'ajuda al desenvolupament (i, específicament, el codesenvolupament). Malauradament, tal com s'està portant a terme resulta deficient per diverses raons, entre les quals destaquen:

- L'incompliment d'una negociació-adaptació mútua entre els que ofereixen i els que se suposa que són els destinataris d'aquesta oferta: els pobles del tercer món. Cal afegir-hi la desconfiança, la no adhesió als programes oferts per part dels destinataris, a causa de la desvinculació social.
- En qualsevol proposició o programa dirigit a un grup social en contextos de precarietat, cal que es plantegi primer el reconeixement i l'adhesió de la població a què ens dirigim i no limitar-se a l'aspecte econòmic.
- Els aspirants a la migració han evolucionat i manifesten desitjos i aspiracions que van més enllà de l'aspecte purament d'abraçar unes ànsies de llibertat, de dignitat i de participació. En resum, aspiren a la democràcia i a un desenvolupament just i equilibrat, per la qual cosa considerem que qualsevol projecte que no prevegi la dimensió complexa

dels processos humans corre el perill de perdre tota la seva eficàcia respecte als objectius fixats prèviament.

- En darrer lloc, i relacionat amb el tema que ens afecta, em refereixo als menors migrants no acompanyats (que constitueix la faceta més violenta de la migració actual). És rellevant destacar com aquesta nova fuga de grups de menors reactualitza les deficiències en matèria de cohesió del teixit social, tant al país d'origen com al d'acollida. Respecte al primer, aquesta fuga podria representar la incapacitat dels adults per estimular en aquests menors uns desitjos per establir un projecte de vida al país d'origen, a més, en relació amb el temps, els menors (en edat evolutiva) exigeixen canvis immediats. Com els podríem convèncer que el procés és llarg i difícil? No tenir respostes clares i firmes ens porta a confusions i a inseguretats, d'aquí el desig de marxar en busca d'altres alternatives.

És evident que el panorama resulta desolador i que cada vegada més observem un sentiment d'impotència entre els actors socials que treballen amb els menors migrants. És obvi que ens toca un panorama desolador, però no és al meu ànim infondre un pessimisme destructor, sinó ben al contrari, la clau és mantenir una actitud d'optimisme crític, és a dir, buscar activament informació, ordenar-la, processar-la, anticipar la gestió del risc; tot això, des d'una posició d'avantatge, em refereixo a la llibertat interna, estimulada per aquesta confiança en l'ésser humà i en les seves capacitats per seguir endavant.

Claus de la intervenció

Cal preguntar-nos ara: com podríem actuar tenint en compte el que hem exposat? Segons la nostra manera de veure-ho, les claus serien: fomentar l'ensenyament interactiu adaptat als contextos actuals; introduir criteris de solidaritat, d'humanització; inculcar que ningú, cap ésser humà és il·legal o clandestí; no perseguir els immigrants del Sud per l'origen, sinó aprendre a veure'ls com a algú que viu entre nosaltres en el present i amb projeccions cap al futur.

Respecte als menors, no ens sembla apropiada la denominació de segona i tercera generació, ja que per tal d'organitzar i gestionar les persones i les seves necessitats no hi ha d'haver diferència. Cal veure els menors, ja que aquestes denominacions comporten sempre una profecia autocomplidora. Es pressuposa una patologia, s'espera i es planifiquen unes cures especials. Això estigmatitza aquestes persones. Malgrat tot, es dona el cas –i això és legítim– que, en l'àmbit familiar i íntim, l'ésser humà pot tenir diverses pertinences, pot viure nostàlgies relacionades amb la representació de l'altre país. Però,

com podria afectar això en la feina dels polítics i dels agents socials a l'hora de planificar, actuar, construir quelcom de bo per a la comunitat o planificar l'educació en els drets humans? Pensem que de cara a l'adquisició d'uns drets i l'aprenentatge d'unes responsabilitats respecte a la comunitat en la que toca viure i conviure, l'origen no s'ha de plantejar com una barrera ni per als uns ni per als altres en el si d'una comunitat.

També hem de rebutjar enèrgicament qualsevol violació dels drets humans, sigui quina sigui la disfressa amb què es vulgui justificar. Rebutjar amb fermesa que amb els impostos dels ciutadans del primer món és finançin genocidis al tercer món. És obvi que els problemes no són en les persones, sinó en els contextos de privacions, de frustracions, d'humiliacions, davant de tantes restriccions. En definitiva, es troben en les carències en matèria de democràcia i desenvolupament que suporten les persones migrants, i no, com es pretén fer creure, en quelcom «inherent» a la seva cultura.

El país de procedència d'aquests menors o de procedència dels seus progenitors pateix unes fissures que amenacen la cohesió social; l'alternativa seria, doncs, equipar les famílies desvinculades amb instruments adequats, socials, econòmics, psicològics, per tal que puguin transmetre als menors una pertinença, una cohesió i un desig de forjar el projecte de vida al seu propi país.

Per tant, la gestió dels fluxos migratoris, tal com s'està portant a terme, condueix al fracàs; a curt termini, perquè atenta contra els drets humans que són universals, i a llarg termini, perquè no correspon amb les necessitats reals de la població exclosa.

Menors migrants

Els menors migrants són menors, joves que procedeixen d'un context social que es caracteritza per unes restriccions a tots els nivells (econòmic, cultural, social) i que a la vegada pateixen l'impacte d'una informació que els diu en espais propers hi ha abundància, amb una hipertròfia de conceptes com els de drets del menor, la solidaritat, l'ètica, etc.

En aquesta cruïlla viuen una confusió, veuen els pares com a incompetents, els acusen de no voler ajudar-los. Els pares, per les carències que viuen, no se senten capaços d'afrontar, i menys de desmitificar, l'espai europeu. En definitiva, els pares ja no poden liderar per poder desfer aquesta confusió. Per tant, quan arriba el moment, el menor vol sortir i es converteix en el líder de la seva pròpia família. Malauradament, quan arriba al país d'acollida (fins i tot amb la seva família) constatarà que arriba a un context social molt fràgil, amb una visió generalitzada, conformada pels mitjans de comunicació que tracten sempre la qüestió dels migrants en moments conflictius: allaus, pasteres, etc. Tot això conforma una visió generalitzada sobre el migrant marroquí i sobre

la seva descendència, i es veuen com una massa homogènia: pobres, amb un nivell d'estudis baix, poc preparats i, per descomptat, mals pares, sinó, perquè deixarien marxar els seus fills?

Així, el menor es veu exposat al risc amb violació dels seus drets més elementals, fins i tot amb el risc d'un desarrelament produït per una amenaça de mort cultural o de soledat cultural quan percep que les coses pròpies de la seva cultura no estan reconegudes i que les noves no li pertanyen. D'aquesta manera, els menors experimenten sensacions d'estranyesa vers els seus progenitors.

Per a nosaltres, els terapeutes, el concepte de risc funciona com un operador terapèutic, i aquesta és una funció essencial que possibilita una inversió del procés. És possible anticipar un canvi i ajudar la família i el menor a gestionar i controlar el risc, en comptes de culpabilitzar-los. Els menors són herois que s'exposen.

Tots els menors han de tenir un «triple naixement», tres espais clau per aprendre a superar les dificultats. Com a nen, com a adolescent i com a algú que ha de passar d'un món a l'altre, amb uns pares que, en estar mal informats (desvinculats socialment), no poden iniciar els menors per fer el traspàs d'un món cultural a l'altre. El menor afronta el món tot sol i se'n surt. Per sobreviure, qualsevol persona necessita una interacció equilibrada amb un triple vincle.

1. **La família.** És el primer grup humà on el menor aprèn l'exercici del seu dret fonamental: viure. Ser protegit porta a l'aprenentatge de protegir els seus (sistemes humans-relacionals-ecològics). Aprèn també a interioritzar les normes de ser un grup humà de pertinença, la qual cosa comporta construir una identitat necessària per a la integració en el teixit social: la pertinença. En el si de la família es desenvolupen les necessitats específiques inherents al creixement i la diferenciació dels seus components, com també els mitjans per a respondre a aquestes necessitats. Moltes vegades, la família no pot respondre més enllà de les seves capacitats bio-psico-socioeconòmiques sense posar en risc l'estabilitat familiar.

Recordem que la família és un sistema format en interacció amb l'entorn social i natural, té una estructura autoorganitzada altament jerarquitzada i tridimensional:

- Biològica o autopoietica, és a dir, que ella mateixa fabrica els seus propis components a partir d'elements cedits per l'entorn. Té la capacitat de modificar la pròpia estructura sense perdre la pròpia identitat. A més, té una finalitat biològica, és a dir, es crea, es manté i es reproduceix com un organisme viu.

- Social.
- Lingüística, és a dir, que utilitza el llenguatge, el seu sentit, les seves metàfores i transmet uns valors concrets.

2. **L'escola.** És un espai de cohabitació on el menor aprèn a consolidar la seva nova identitat en ser menor, jove i adolescent. A més, aquesta escola és un espai de cohabitació on el menor aprèn a consolidar la seva nova identitat, a ser menor, jove i adolescent, ser un migrant per ser jove i/o adolescent, oferint a l'espai escola una importància insubstituïble en la construcció d'aquesta nova identitat, sempre i quan l'escola, com a sistema social, continuï adaptant-se als nous reptes.

3. **El món psíquic.** El món intern que afronta la tasca de gestionar la doble pertinença, integrant dolorosament una minva en la seva autoestima, perquè sap que no és estimat, i pitjor encara, sap que ell és portador de problemes.

Qualsevol intervenció s'ha d'adreçar a restablir una ressonància entre els tres sistemes: la família, l'escola i l'atenció específica individual, de cara a restablir l'equilibri necessari per a la supervivència integral dels menors.

Conclusió

Hem intentat aportar unes reflexions sobre el nostre context social actual, amb la idea que les actuacions psico-socioeducatives no han de ser mai mutilants, han de ser complexes i globals, i a la vegada cal desenvolupar instruments específics per a cada subsistema que entri en l'interjoc del conjunt.

Pensem que el marc de l'associació Atlàntida pot oferir aquest espai pel que fa al tema dels menors en general i dels menors migrants. Les dobles i triples pertinences culturals dels membres que formen l'associació haurien de ser profitoses per enfrontar-nos a tantes pertinences d'aquests menors, per ajudar-los a treure el màxim profit a imatge i semblança dels avantatges que volem extreure de les nostres diferències culturals.

Javier García Bonomi

President de FEDELATINA, Federación de Entidades Latinoamericanas de Catalunya

Juan Luis Linares: *Atlàntida és una associació, valgui la paradoxa, intermediterrània, però perquè quedi clar que els seus interessos no es limiten al Mediterrani, aquí està*

en Javier Bonomi, per demostrar-ho. És representant de FEDELATINA –Federació d'Entitats Llatinoamericanes de Catalunya–, advocat i periodista, però ha volgut ser presentat com immigrant llatinoamericà.

Parlaré en llatinoamericà, també vull dir que em sento molt còmode, primer per la qualitat de les ponències i també per estar tan aprop de tants psicòlegs i tants psiquiatres. Voldria dir també que FEDELATINA vol ser una entitat d'enllaç, de pont, de les dues bandes. És una entitat que va néixer fa menys de dos anys, però que venim treballant molt fort en el que és la integració, a no quedar-nos en un espai tancat, sense oxigen, sinó treballar conjuntament amb la xarxa d'entitats locals, amb l'administració i amb tots els interlocutors socials. Ens sembla que és una aposta una mica arriscada, però que és l'única que pot tenir un resultat: treballar amb tots i per a tots, i no de forma endogàmica solament per al nostre col·lectiu.

D'aquest projecte van sorgir diverses coses que comentaré i que tenen a veure amb la identitat. La identitat dels joves llatins és una prioritat que estem treballant a Fedelatina. M'agradaria explicar com a exemple el que estem fent en quant a la integració amb els *latin kings*, els nois de les bandes llatines. A Catalunya estem desenvolupant un model no sols per a l'Estat espanyol, sinó també per a diversos països europeus; s'està fent un treball que jo el titularia avui «Melody tiene trabajo», ja que Melody és la líder dels grups de *latin kings* i avui ha començat a treballar a l'Ajuntament de Barcelona. Em sembla que això no és un detall, sinó que té molta importància, ja que no sols Melody, sinó tots els joves dels grups de les bandes llatines estan trobant un espai. Això va sorgir d'un estudi de Carles Freixas, un antropòleg que va començar a estudiar el que són els grups o tribus urbanes, en els quals per descomptat els joves llatinoamericans no són els primers ni els últims que existiran com a tribus urbanes de joves. Es va començar a treballar a partir d'un estudi previ, i després l'Àrea de Seguretat i Mobilitat de l'Ajuntament de Barcelona es va involucrar en el projecte, també ho van fer les entitats d'immigrants, entitats de joves catalans, un teixit associatiu des de diferents sectors que està aconseguint últimament que aquests joves tinguin la seva associació. Han elegit un nom que no sona molt bé a Catalunya «Reyes y Reinas Latinos de Cataluña», és el nom que han escollit els *latin kings*, que avui són una associació de joves que realment és un exemple, que estan fent coses, que culturalment s'estan presentant en molts llocs, que estan fent difusió de la cultura dels joves.

Crec que aquest canvi pot marcar una mica el que és el model català d'immigració, el model català d'integració dels joves, perquè, fa una setmana, invitats pel Defensor del Menor de Madrid, hem assistit a una xerrada, a una conferència de premsa, on estaven els interlocutors de Madrid, la Delegació

del Govern, les forces de seguretat, etc., i la veritat és que va acabar sent més que una trobada un desencontre, perquè des de la Comunitat de Madrid s'insistia que el defensor del menor i que des de l'Administració de Madrid es buscava legalitzar delinqüents i que tots els joves llatinoamericans són en principi delinqüents i que no se'ls havia d'integrar sota cap forma. Llavors nosaltres en aquest moment ens vam sentir amb Melody bastant impotents i sincerament sentíem que hi ha molt més que 500 quilòmetres entre Madrid i Catalunya. Que hi ha societats, o grups o països que busquen verdaderament la integració a dues bandes, que busquen construir una societat de futur basant-se en els errors comesos, i en aquest cas sí que tenim el gran avantatge de ser temporalment tardans en el tema de la immigració a Catalunya i a Espanya, i que podem aprendre molt dels errors que han comès altres països.

Volia donar aquest exemple del que és la integració dels joves llatinoamericans a través de la participació de Fedelatina, i també donar una petita pinzellada del que va ser un cas emblemàtic per a nosaltres, d'una noia amb lesions, que va aparèixer en un hospital perquè va ser colpejada: Maria una noia de setze anys d'origen xilè, que no trobàvem la seva mare, que havia viatjat a Holanda i no es feia càrrec de la filla, no tenia per tant cap contenció familiar. Ens va dir que quan estava a l'hospital, mirava la porta i estava esperant l'entrada de la seva mare; la veritat és que en lloc de la mare va entrar el seu grup de contenció, que era el grup dels *latin kings*. A vegades el que es busca és aquest afecte i el pertànyer a algú; el conflicte de l'immigrant passa per ser o no ser, quan venim, sobretot si venim sense papers, no som ningú. És interessant quan algú passa de ser algú a no ser ningú, a no tenir cap participació, és més, a participar de la part dels perseguits, de la part dels que no tenen cap lloc. Això és l'estranger, l'estrany, això només es pot canviar amb la participació en xarxes, i evidentment es canvia amb el resultat de tot això que és la participació ciutadana a través del vot. Mentrestant, parlarem de falses premisses; d'una banda, podem dir que totes les causes dels problemes tenen a veure amb la immigració, la falta de treball, la manca d'habitatge, la seguretat, etc., i de l'altra, que els foros existents en què es parla d'immigració són molt bonics, es diu que no hi ha fronteres en el món, que el món és obert, que la gent viatja per on vol, però en realitat sabem que no és així. Què passa amb un romanès? Avui el romanès és un immigrant no estimat. Parlo en especial dels romanesos perquè dóna la casualitat que a partir del primer de gener seran ciutadans europeus, i veurem que a través d'una llei el ciutadà, la persona que no era acceptada, passarà per sort a poder votar i a ser un ciutadà amb ple dret.

La identitat no és innata, tampoc no es construeix d'una vegada i per sempre. Es tracta d'un procés dinàmic que es va transformant i dissenyant

al llarg de la història personal, social i familiar de cadascú, «l'home i les seves circumstàncies». Es tracta d'un procés de construcció en què l'individu i el seu entorn van definint, amb una interrelació estreta amb les persones, les institucions, l'Administració i el mercat laboral, el rol que ocuparà aquesta persona en aquesta societat en un moment determinat.

En definitiva, la identitat és un projecte simbòlic que es va construint d'una manera molt relacionada amb els grups socials en què la persona es desenvolupa i viu.

On vaig?, qui sóc?, qui seré?, seré d'aquí algun dia? Són les preguntes que ens fem una i mil vegades.

On vaig?

L'imaginari col·lectiu i la falta d'informació formen part de la vida quotidiana dels futurs emigrants, traduïts en imatges i en informacions donades als països d'origen, que deixen veure ciutats fastuoses plenes de riquesa i opulència; igual com aquí, els mitjans de comunicació distorsionen la realitat. Mentre que aquí relacionen directament la immigració amb les arribades massives de persones, la delinqüència i la marginalitat, als nostres països, els mitjans locals mostren solament l'èxit del més enllà, triomfadors, artistes, esportistes, empresaris o treballadors que aconseguen «en poc temps» allò que als seus països no haurien ni somniat.

El missatge és clar: el qui s'anima a deixar la seva terra buscant un futur millor amb una mica de sacrifici aconseguirà triomfar; la bonança, la riquesa, la prosperitat l'estan esperant.

D'altra banda, els immigrants som responsables de la informació distorsionada i en la majoria dels casos adaptada a allò que volen sentir els nostres familiars i amics. En l'era de la comunicació, tant per correu electrònic com per telèfon transmetem a qualsevol que ens vulgui escoltar que «estem bé» i que malgrat que ocupem la darrera escala tan social com econòmica, aquesta situació és temporal, ja que hem de poder justificar i justificar-nos, per tant d'esforç i sacrifici, tanta llunyania i dolor, i més encara, tenint en compte una realitat objectiva: que la misèria del nord és riquesa en un sud cada cop més empobrit, on amb 100 euros viu una família durant un mes. Tot això es reflecteix clarament en els més de 3.000 milions d'euros que s'envien al tercer món mitjançant les remeses.

El somni (o el malson) fet realitat: Arriba el moment d'aquest salt en el buit, «morim amb la il·lusió de tornar a néixer», fem un dol, ens allunyem dels nostres afectes, deixem la nostra cultura traduïda en coses mínimes, d'aquí en endavant no tornarem a compartir un passat comú, una història, una cultura.

Ningú d'allà sabrà qui era jo, tampoc no coneixeré el passat d'una societat en què acabo de néixer. Llocs, frases, conceptes, codis, idiomes... masses coses diferents. Deixem enrere la nostra història, els nostres llocs, les nostres olors, ho deixem tot, només portem una maleta amb 30 kg de la nostra vida, no hi cap més roba per a un mes. Llibres i una gran part de mi van quedar allà, juntament amb la pilota amb què jugava de petit...

Qui sóc?

Sé qui era, però no tinc clar qui seré. En aquesta societat, la identitat no es perd, es pot transformar o reconstruir.

Una nova realitat, ja no sóc el que era, fora o dins del sistema, no tinc amics ni família, tampoc posició social i encara menys laboral, tot està per construir, ningú no em coneix, ningú creu en mi, amb les dificultats que això comporta. A la vegada, tinc una gran oportunitat de reinventar-me per ser «un llibre en blanc». Unes altres normes, uns altres costums, un altre idioma i una altra realitat fan de mi una altra persona que podrà construir el seu futur o renegar del seu passat buscant una nova identitat: «ser d'aquí», negant i amagant les seves arrels, per poder ser acceptat ràpidament. En aquest cas, es comet un gran error, ja que l'assimilació sense més és una hipoteca al futur, perquè, sens dubte, en aquesta generació o en les següents, la reivindicació de la cultura autocensurada serà inevitable. Un clar exemple es veu avui en dia en països que han comès aquest error, com ara França, Holanda o Gran Bretanya: sense les aportacions de les diferents cultures es produeix un estancament del creixement cultural i social dels pobles, es divideixen entre uns i altres, transformant-se en una lluita dels uns contra els altres.

Un poble té identitat quan la cultura és compartida per «un pont a dues bandes».

Primer, treballador...

En el cas dels immigrants, en ser considerats per la societat d'acollida com a «força productiva», la seva identitat es comença a definir en relació amb el mercat laboral. La persona se sent útil, productiva, valorada i reconeguda en primer lloc quan és acceptada com a treballador pel mercat i es perfecciona quan l'Administració l'accepta i l'acull en la seva integració administrativa i aconsegueix tenir «papers» de treballador resident. La identitat no mira solament el passat, sinó que també es projecta en el futur.

El primer xoc amb l'Administració: malgrat ser requerits pel mercat laboral, al Consolat espanyol dels nostres països es comença a sentir una nova sensació, tant per les lleis espanyoles com pel funcionari que ens atén. Som

postulants a treballador, sense drets ciutadans, individus que hem d'esperar serenament per ser mal atesos, havent d'aparentar el que no som, anar ben vestits i perfumats per veure si caient en gràcia al funcionari de torn ens concedeix el visat amb què puguem canviar de vida i transformar el futur familiar. L'estrès és total i malgrat el maltractament, he de complaure, agrair i somriure com si res no passés. Aquesta història se seguirà repetint al llarg de la nostra vida administrativa com a «treballadors immigrants», fins que pugem obtenir els drets ciutadans, els que permeten la nostra transformació en ciutadans espanyols.

... després, ciutadà

Tenint en compte que la immigració representa un 12% de la població, és a dir, més de 4 milions de persones a Espanya i més de 800.000 a Catalunya, vivim avui un moment històric en què, amb el suport de totes les forces polítiques, socials, sindicals i des de les entitats del món llatinoamericà, ens decidim a ser protagonistes del present i del futur.

Polítiques basades en les desigualtats socials, polítiques i econòmiques porten com a conseqüència segregació, injustícia i marginació; avui, pobles sencers hipotequen el seu futur.

En moltes ocasions, als immigrants se'ns denomina *nous ciutadans*. M'agradaria aclarir que el concepte *nova ciutadania* no és pot sustentat en un dret abstracte o declaratiu, sinó que troba la seva raó de ser purament i exclusiva en l'exercici cívic, en la participació en les decisions d'una societat de la qual es forma part, fonamentalment, en poder elegir i ser elegit.

El que amaga avui aquest joc dialèctic és la pretensió de la societat d'acollida que els immigrants siguem «ciutadans», només per les obligacions i els drets cívics que això implica, però que no ho puguem ser en els drets que dóna la ciutadania. Per això, és fonamental que els immigrants, amb un cert temps d'arrelament, puguem, com a punt de partida, votar en les eleccions municipals.

El present i el futur són davant nostre, els podem construir o destruir. Hi ha partits que busquen perpetuar-nos en la marginalitat, negant-nos el dret a votar, a ser ciutadans.

Els immigrants que vivim a Catalunya som catalans per elecció i convicció; és per això que seguirem com fins ara complint amb les nostres múltiples obligacions, però també reclamant i reivindicant l'exercici d'un dret tan fonamental com és el dret a ser ciutadans d'aquest país.

Vull acabar dient que moltes vegades es parla molt i es fan coses perquè res canviï. I una frase que m'agrada molt «Català és tota persona que viu,

treballa i vota a Catalunya», volia afegir-ho per tal de sentir-nos catalans, i per sentir-se català acabar dient que tant de bo aconseguim que els nostres fills no siguin immigrants de segona, tercera o quarta generació, sinó simplement que siguin catalans de primera generació d'origen immigrant.

DEBAT

Pregunta (P): *En primer lloc volia fer un gran agraïment per la convocatòria, per l'esforç de reunir tants esforços tan vius, tan agosarats i de tanta qualitat, malgrat que l'espai, l'aforament ha resultat limitador i també el temps. Crec que aquest tipus de convocatòria potser ens requeriria més temps per compartir i per aprofundir. Un parell de qüestions que volia aportar en aquest debat. Una, fa temps que vaig dient i que ningú no m'escolta. Parlem d'immigració dels que amb tant d'esforç de desarrelament i amb tanta il·lusió i tanta frustració marxen de casa seva per anar a buscar alguna cosa millor, no parlem de la immigració anada a buscar. Aquí a Catalunya teníem una tradició empresarial, que ara ha canviat molt, que anava a buscar amb autocar persones d'altres pobles del sud perquè vinguessin a treballar aquí i se'ls muntaven vivendes, barris, etc. Ara, com que les empreses se les emporten a fora, anem a buscar criatures a països tercers, les comprem amb processos molt dolorosos, molt costosos per totes bandes i les portem aquí. Estem vivint un fet migratori molt diferent i no sé si es té en compte en un futur immediat, a mig i a llarg termini quins canvis ens pot portar —personals, familiars—; crec que pot portar altres conseqüències imprevisibles i sobretot pel que s'estava parlant aquí dels processos de construcció d'identitat, quan no tenen ni referents de les cultures d'origen o molt remotament.*

Una altra qüestió que avui sortosament no ha sortit gaire, normalment ens referim a l'immigrant en la forma gramatical que jo dic del present continuat anglès, que és una condició que és per a tota la vida, que arrossegarà tota la vida, no només aquella persona que ha emigrat en un moment donat, sinó també tota la seva parentela, de segones, terceres i quartes generacions i fins que vulguem. Evidentment, que ens saltem la seva història previsa, del seu context original, l'arrelament, el desarrelament, el segon arrelament i tots els altres trets característics de la persona; només és un immigrant. M'ha agradat molt la insistència de tots els ponents a assenyalar la importància, la necessitat del descentrament. Els que emigren, els que emigreu heu fet un descentrament imprevisit o involuntari però molt potent; tots estem cridats a descentrar-nos, a qüestionar-nos els propis referents, la manera de viure, els nostres valors però no només per acollir, per integrar, que és cosa de tots, sinó perquè som persones humanes amb un component social ineludible i, per tant, hem de ser oberts i això ens requereix un qüestionament continuat. Així doncs, s'ha apel·lat de diferents maneres a qüestions actitudinals, s'ha de fer un esforç polític, jurídic, institucional, de gran rigor professional i de canvis d'actituds de tots.

També s'ha parlat de la pressió dels professionals que han d'assumir les situacions quotidianes amb precarietat de recursos, amb formacions insuficients i amb conflictes o contradiccions personals a vegades no resoltes i amb grans solituds, com la de les persones que arriben amb tota la seva vulnerabilitat; la pressió de les famílies que a més a més de batallar per ser considerades algun dia persones de ple dret, per treballar, per integrar-se i resoldre els seus conflictes. En el benentès que la nostra cultura occidental és com es deia abans individualista i competitiva, venem moltes il·lusions als països tercers.

P: *Jo veig quatre coses que podrien ser interessants en el tema que tractem avui sobre els joves. El fet de pensar que existeix en els joves un factor de frustració que està relacionat no només amb ells, sinó amb com veuen els seus pares immigrants, quan estan discriminats, quan no tenen possibilitats d'insertar-se laboralment. Aquesta és una frustració que arrossegueu els joves, veure el que passa amb els seus pares, ja sigui perquè els seus pares estan discriminats per origen racial o religió, o en molts casos com el dels llatinoamericans, quan veuen que els seus pares que han sigut professionals en els seus països aquí estan fent treballs ja sigui de servei domèstic o altres feines.*

També hi ha la creació d'un rol d'immigrant, que el mateix jove assumeix i que està creat per les mateixes activitats que fa, i que caldria pensar en les causes que les remeses generen en els joves dels països d'origen que després seran reagrupats, ja que són famílies trencades en els països d'origen, i que el codesenvolupament podria arribar a ajudar bastant en el tema d'aquests joves aquí. Un altre tema que caldria relacionar amb el treball amb els joves és el treball de dones immigrants. En aquestes dones hi ha un procés afectiu que és la creació de noves famílies aquí, sobretot perquè majoritàriament són les dones les que estan emigrant i les que estan creant noves famílies i són les mares d'aquests nous catalans; penso que també han de ser insertades laboralment i ser reconegudes socialment.

Juan Luis Linares: Crec que els comentaris són interessants, hi ha una dimensió de diàleg, però també seria interessant generar preguntes. Aquesta tarda tenim els tallers per treballar aquesta dimensió més de diàleg.

P: *Moltes gràcies per totes les aportacions. Les aportacions que s'han fet aquí m'han suggerit una idea interessant, que és que al darrera de cada procés migratori hi ha una construcció d'una identitat, les seves aportacions ens ajuden a la gent que estem treballant a poder entendre. Que en cada construcció identitària el procés que es segueix és segurament molt diferent en un noi que arriba tot sol aquí amb una patera, del noi que arriba amb un familiar, o aterra i està en un centre; aquesta diversitat. Això em suggeriria la següent pregunta: en les dues ribes entenem l'adolescència igual? Els professionals hem de tractar igual però què hem de conèixer? S'entén igual l'adolescència en el Marroc, a Colòmbia o a Veneçuela de com l'entendem aquí?*

Javier García Bonomi: Jo diria que ens crida molt l'atenció que amb els grups de joves llatins, amb els *latin kings* participen molts joves d'altres llocs, catalans i espanyols. És estrany que s'hi estan integrant joves de diferents llocs, això té a veure amb una carència o amb uns problemes generals.

Margalit Cohen-Emerique: Responent a la pregunta feta, es podria contestar des del punt de vista antropològic i també a nivell, jo diria, més sociològic o psicosociològic. L'important és veure els casos entre la concepció de l'adolescència dels pares que viuen aquí i la concepció de l'adolescència que està difosa pels mitjans de comunicació en la nostra societat. En la nostra societat l'individualisme és molt fort, la idea de no acceptar l'autoritat; en la nostra societat la publicitat i els mitjans de comunicació reforcen el fet que l'adolescent és un consumidor, i al costat d'això hi ha famílies que no tenen mitjans i famílies immigrades, en les quals l'autoritat i la jerarquia són molt importants. Cal afegir un darrer factor, hi ha desestructuració en les famílies, quan el pare està a l'atur; a França tenim famílies en les quals el noi no ha vist mai el seu pare treballar perquè està a l'atur, cada vegada és més gran el nombre de divorcis en què la dona ha d'educar ella sola els adolescents. Tot això fa que hi ha sempre una crisi identitària de l'adolescent; jo mateixa sóc àvia d'un adolescent i puc veure com vivint en una família harmoniosa ha fet plorar la seva mare, i a mi m'ha posat molt nerviosa. Ens podem imaginar com quan es ve d'una família en què la jerarquia és molt important, en què l'autoritat és primordial la crisi que es pot donar.

P: *Voldria assenyalar el tema de la immigració adoptada, potser encara no tenim respostes.*

Javier García Bonomi: Voldria fer una reflexió, m'agradaria que tota la societat d'acollida prengués els immigrants amb aquest afecte, aquesta obertura i tot el que té a veure amb els nens adoptats. No hi ha dubte que hi ha necessitat d'adoptar nens per part de la gent d'aquí, l'oferta està en els països pobres, passa com amb la mà d'obra, però aquest acolliment, aquest afecte i aquesta entrega que es té envers un nen adoptat, voldria que els treballadors tinguessin la mateixa amplitud d'obertura.

Amina Bargach: Jo volia fer un comentari. A l'Islam no hi ha adopció; el Marroc és un país musulmà on el cap religiós, el cap d'Estat és tot, i en aquest context mundial no pot canviar les lleis, llavors es fa una adopció entre comes, perquè no hi ha adopció, hi ha tutela. El Govern francès, que coneix molt el Marroc, no permet que la gent faci l'adopció al Marroc, però vénen persones de Suïssa, d'Espanya, i es fa una adopció quasi clandestina, ja que s'han de

fer musulmans, llavors tot és un procés de com si, i quan pregunto què és el que fa que vinguin al Marroc, la gent evoca valors en aquests nens que ells rebutgen en adults que estan aquí, que són famílies tradicionals, que hi ha una cohesió, que segurament no hi ha droga, no hi ha promiscuitat, és una garantia que estan sans, és el mateix clima, està a prop, és un avantatge, costa menys, etc. Crec que tot això fa que passin per tot aquest procés de tutela, ja que quan vénen aquí s'han de comprometre's al Marroc que els educaran com a musulmans. Em pregunto, quan aquests nens siguin grans tindran aquesta contradicció de veure que als adults immigrants aquí se'ls rebutja pels valors que han motivat la immigració, i llavors aquests nens tindran problemes.

Teresa Crespo, Atlàntida-Catalunya: *Sentin les aportacions que s'han fet que són molt interessants, em plantejo una qüestió, que potser haurem de treballar aquesta tarda. En aquesta Jornada em sembla que el que busquem la majoria de gent que està aquí és veure com hem de treballar per ajudar a aquesta integració de la segona generació. Em sembla que hauríem d'intentar d'alguna manera identificar com hem de treballar i veure quin són els punts, aquí a la taula se n'han dit alguns, però jo crec que hauríem de fer un esforç per trobar quin són els altres punts que ens poden ajudar a aquesta integració. Evidentment el conflicte de la recerca de la identitat en cada jove, això ho té tothom, els conflictes pares-fills existeixen. Veure quins són els elements que diferencien el jove europeu de les nostres ciutats i el jove que ha vingut amb els seus pares emigrants, però que ara també són europeus.*

Demana que en el treball dels tallers es pogués concretar una mica més quins són els factors d'intervenció, d'ajuda. Aquí s'ha dit l'escola, em sembla fabulós, però crec que no és l'únic, l'educació, la formació no només d'un costat; es parla com si haguéssim d'educar només els immigrants, però la societat acollidora ha de formar-se per entendre i per veure què és la interculturalitat, la pluralitat. No només és això, jo treballo amb molts professionals que no saben què fer, no saben per on començar, cal molta formació, molt intercanvi. Faria com una crida per concretar quines possibilitats demà podem tenir a la nostra feina per millorar aquesta integració.

Juan Luis Linares: Estimulat per la teva intervenció, volia apuntar una resposta molt general. Seria com aquests deu manaments es resumeixen en un. Fer que aquesta gent se senti complexament estimada, allà on treballem, sigui quin sigui el context en el qual intervenim, fer el possible perquè se sentin complexament estimats, reconeguts, valorats, tractats amb tendresa i evidentment també ajudar-los a conèixer el nou context social en el qual s'han d'adaptar. Segurament hi ha moltes respostes.

Amina Bargach: Jo demanaria, és clar que és una cosa dels tallers, diria que en general a nivell socioterapèutic seria una cosa basada en la creació de vin-

cles; hi ha nivells complexos, com es deia, la creació d'un vincle amb si mateix, que és el treball específicament interactiu psicològic, creació d'un vincle amb la família, amb la pròpia família present o absent, que ens agradi o no, i creació d'un vincle a nivell social. La creació del vincle amb la família suposa per a aquests tres nivells que el que va a intervenir ha d'haver passat realment pel filtre de ventilar les pròpies resistències, les pròpies pertinences, etc. En aquest sentit cal fer un treball, per no topat, per no impactar el noi, que vaig a treballar amb tu, però en el fons odio la teva família perquè t'ha enviat aquí, perquè és musulmana, etc. A nivell social he insistit en l'escola, també ho faria en l'espai lliure, ja que el problema no es dona dins la classe quan l'adult dirigeix, sinó realment en l'esbarjo, en la possibilitat de celebrar les festes, els aniversaris, de ser invitats, ja que és el moment en què l'adolescent planteja a qui pertany, què fa amb la seva vida. Són d'allà i d'aquí, són les dues arrels i ha de tenir-les, però si la societat no li dona aquest vincle, només ho diu teòricament, estarà tan desvinculat que sols tindrà l'alternativa en grups marginals que li donaran la il·lusió que podrà ser un líder o podrà ser algú.

Síntesi de la Jornada i grups de treball

Magda Garcia

Secretaria per a la Immigració. Generalitat de Catalunya

Aquesta síntesi té un objectiu clar: ser útil. Desitgem que la seva lectura permeti, d'una banda, identificar els elements essencials de les diferents ponències presentades i, d'altra banda, conèixer les temàtiques abordades en els grups de treball. Per això hi trobareu una primera part, genèrica, on es recullen les constatacions, les propostes de treball i els reptes esmentats pels diferents ponents, i una segona part, temàtica, centrada en els àmbits de l'educació, els serveis socials, la salut i el món associatiu.

Som conscients de la limitació que suposa centrar-se únicament en les ponències i en els grups de treball de la Jornada a l'hora d'extreure'n els punts rellevants i creiem que s'hauria d'adscriure a un marc teòric més general.³

Voldríem fer palès que la majoria de reflexions recollides se centren en el col·lectiu marroquí i en l'eix d'anàlisi marcat per l'experiència francesa. Hi apareix una visió molt problemàtica i conflictiva sobre la realitat dels fills i filles de famílies immigrades i sobre les mateixes famílies. Aquest enfocament, netament problemàtic, es reflecteix en les opinions expressades respecte a la relació pares-fills, malgrat que els conflictes dels adolescents acostumen a ser, en la majoria de casos, transitoris.

Sigui com sigui, la família és l'espai de seguretat afectiva per excel·lència, on es gesta la negociació i la gestió de l'autoritat que representen els pares. Caldria destacar que, alhora, hi ha moltes trajectòries d'èxit, i per tant no tan visibles, de joves fills de famílies immigrades de les quals gairebé no se n'ha parlat en aquest debat, però que també hem de tenir presents.

3. Agraïm els comentaris de Fathia Benhammou i recomanem consultar el document «També catalans: fills i filles de famílies immigrades», coordinat per Marta Casas, *Finestra Oberta*, 38, Fundació Jaume Bofill.

SÍNTESE DE LA JORNADA

Conceptualització

En primer lloc hauríem de demanar-nos si realment, a Catalunya, tenim un nombre consolidat de joves⁴ pertanyent a una mateixa cohort que comparteix característiques similars, o si la qüestió de les *segones generacions* és més pròpia de països veïns, com ara França, i que nosaltres l'hem feta nostra, sense una reflexió prèvia i profunda.

Sovint s'anomena aquests joves, erròniament, *joves entre dues cultures* quan, de fet, es troben *en dues cultures, en dos móns*, el d'aquí i el d'allà. Se'ls coneix com a *joves de la segona generació*, malgrat que alguns són nascuts al país d'acollida. El problema, però, no són ells o quelcom inherent a la seva cultura, sinó el context de privacions i de carències en què es troben.

De fet, poden trobar-se *entre dues cultures* fins i tot abans de sortir del seu país d'origen, quan reben un impacte mediàtic que es contradiu amb la seva quotidianitat. Es troben, llavors, en una cruïlla difícil: són al seu país, però amb la mirada posada aquí; això els provoca viure una confusió cultural i identitària que els pot portar a percebre els seus pares com a incompetents i a acusar-los de no voler ajudar-los. Els pares poden sentir-se incapaços de desmitificar l'entorn mediàtic o informal a què se senten sotmesos els seus fills i de fer front a les seves dificultats.

En definitiva, els pares ja no se senten capaços de liderar el procés maduratiu dels seus fills per desfer-los la confusió en què es troben, i és en aquest moment que el menor, per sortir-se'n, vol convertir-se en el líder de la seva pròpia família.

Malauradament, quan aquest menor arriba al país d'acollida, a Catalunya, fins i tot amb la seva família, constata que irromp també en un context social fràgil en el qual se sent maltractat, sovint, pels mitjans de comunicació.

Els mitjans de comunicació contribueixen a donar una visió estandarditzada del migrant magrebí o subsaharià i dels seus descendents, que són vistos de manera homogènia: pobres, amb un nivell d'estudis baix, poc preparats i percebuts com a mals pares que deixen marxar els seus fills.

Sigui com sigui, la denominació *de segona o tercera generació* no sembla apropiada, atès que aquest tipus de diferenciació els pot estigmatitzar. Parlar de fills i filles de famílies immigrades sembla més apropiat.

4. Per alleugerir el text parlem de joves per referir-nos també als infants i adolescents, d'ambdós sexes.

Joves, per sobre de tot, joves

Tenir cura de l'especificitat dels joves fills de famílies migrants no exclou reconèixer que comparteixen molts punts de vista amb joves de la seva mateixa classe social. Dit això, en un context intercultural, tota la dificultat resideix en el fet que allò que és implícit per a uns no és compartit per tothom.

Ja des de l'any 1994, quan es va fundar l'Associació Ibn Batuta a la ciutat de Barcelona, es van començar a detectar problemes entre els pares nascuts al Marroc i els seus fills i filles: hi havia pares, per exemple, que deien que les seves filles havien de quedar-se a casa seva perquè no calia que continuessin els estudis.

A la família és on el jove comença a aprendre a interioritzar les normes i el sentit de pertinença. No es pot parlar d'infants i d'adolescents sense parlar dels pares, de les seves famílies i, per tant, de les seves cultures. De vegades, les famílies entren fins i tot en contacte amb la societat d'acollida sense desitjar encetar, necessàriament, un procés d'aculturació.

L'explosió de conflictes intergeneracionals és el signe de les mutacions profundes que viuen les famílies migrants, confrontades, entre d'altres, a l'exercici de l'autoritat del pare (matrimonis ja arranats, etc.) i a una demanda d'autonomia dels joves i dels adolescents. Poden contribuir-hi també factors de desestructuració com la presència d'un pare no valorat socialment (a l'atur, malalt o accidentat).

A moltes noies filles de famílies marroquines els sorprèn i amoïna la llibertat en què viuen les seves cosines i amigues al Marroc, mentre que aquí elles són víctimes del conservadorisme cultural dels seus pares i de la seva comunitat envers elles. Aquest fet determina l'estil i els processos de construcció identitària d'aquestes noies.

Els adolescents fills de pares que van emigrar amb la idea de tornar algun dia al seu país d'origen viuen amb uns pares que s'han establert aquí de manera provisional, vivint amb el somni d'un retorn impossible. Aquests adolescents carreguen amb la gran responsabilitat de gestionar els dols migratoris de les seves famílies. Les famílies han d'assumir canvis irreversibles i la societat també ha d'incloure aquestes persones com a ciutadans de ple dret.

En el cas de les noies, la marginalitat de certs barris en què viuen s'afegeix a la marginalitat que ja pateixen per raons d'origen i de llur condició de dones. També hi ha el racisme per omissió, que es dona quan se'ls impedeix de viure en determinats barris i poblacions catalanes.

A més, la concentració en certs immobles, on es retroben poblacions vulnerables, afavoreix la constitució de bandes de delinqüència i l'economia paral·lela per assegurar la subsistència de les famílies.

Àmbit escolar

A banda de la família, l'escola és un espai on el menor aprèn a consolidar la seva nova identitat, de menor, de jove i d'adolescent. A més, és un espai d'homogeneïtzació on es comparteix espai amb els altres i amb un líder adult, deixant de ser migrant per ser jove i/o adolescent.

Resulta difícil parlar d'aquests infants i joves sense parlar de l'escola, ja que és bàsicament gràcies a ella, i malgrat les seves deficiències, que la integració s'inicia.

Malgrat que els lingüistes estan d'acord a reconèixer que el bilingüisme no és un obstacle per al desenvolupament de l'infant, l'escola no valora adequadament les llengües parlades per les famílies, que es perceben fins i tot com un obstacle per a l'aprenentatge. Alguns pares arriben a anticipar-se a aquest fet afavorint l'aprenentatge dels seus fills en el país d'acollida, no ensenyant-los la seva llengua materna, la qual cosa fa que de vegades entenguin la llengua dels seus pares però que no la parlin.

El paper de l'escola, primària i secundària, és fonamental en el procés de construcció identitària per millorar l'aprenentatge, reduir el fracàs escolar, promoure les capacitats de les noies i dels joves fills de famílies immigrades i detectar els elements que intervenen en el reconeixement i la construcció de la pròpia identitat. És important l'acompanyament personal, educatiu, formatiu i social que poden desenvolupar els educadors i també els companys i companyes.

Des de l'educació secundària, la immigració és viscuda, sovint, com un problema (fracàs escolar, problemàtiques juvenils, descens del nivell educatiu). Així, el fracàs escolar es pot veure influït perquè l'escola imposa un model que ignora l'experiència d'aquests joves en el seu medi familiar, com també les seves arrels.

Es constata un alt grau d'abandonament a secundària, així com poca presència de joves fills i filles de famílies immigrades al batxillerat, als cicles formatius i a la universitat.

Les noies d'origen estranger que han viscut una trajectòria d'escolarització més reeixida solen haver estat soles a l'aula, han tingut un professor/a o més d'un que ha cregut en elles, han tingut objectius clars de futur, han lluitat per elles i han mostrat fortalesa i fermesa personals.

Les noies amb trajectòries escolars poc reeixides no s'han trobat prou motivades per l'escola i se n'han anat desvinculant de mica en mica, fins a acabar abandonant els estudis per passar a col·laborar en l'economia familiar.

Construcció i posicionament identitari

Juntament amb l'entorn familiar i escolar, la construcció identitària és el tercer dels espais clau on el jove aprèn a superar les seves dificultats.

La complexitat i la diversitat de la construcció identitària d'aquests joves, amb l'espessor de llur dimensió humana universal, però, alhora, com a creació única per a cadascun d'ells, genera un sentiment d'impotència en els professionals, que no saben com resoldre certs problemes.

El terme *posicionament identitari* reflecteix millor que el terme *identitat* l'evolució d'aquesta al llarg de la vida i de les diferents situacions d'interacció. En els joves fills de famílies immigrants, aquesta identitat és complexa i conflictiva, però si es construeix de manera adequada és font de riquesa tant per al mateix jove com per al conjunt de la societat.

Tot i que hi ha un gran desconeixement dels diferents col·lectius, es percep que molts elements de la construcció identitària de les noies filles de famílies marroquines són comuns a moltes noies autòctones. Majoritàriament, aquestes noies s'adscriuen a una identitat musulmano-marroquina i múltiple, sovint amb la convicció de ser pioneres en aquesta tasca. Les famílies i les comunitats marquen amb diferent intensitat la construcció identitària de les noies. És significatiu el paper «frenador» de les mares, el paper «controlador» dels germans grans i el tancament de moltes famílies per por a la dilució cultural.

El conflicte identitari dels joves fa que es tolerin malament les diferències i que, de vegades, s'acabi renegant o exaltant una de les identitats. Si el grup d'iguals augmenta en nombre, augmenta la sensació de recolzament i de reivindicació de la seva dignitat, trencant la vivència silenciosa d'aquest conflicte de fidelitat envers les identitats.

El conflicte identitari s'accentua amb el fet que:

- La immigració ha esdevingut un contenidor on dipositar molts dels malestars que té la societat. A les escoles, aquests alumnes han passat a ser els dipositaris de moltes projeccions de l'agressivitat i de les frustracions dels seus companys i professors. De fet, alguns professors no es veuen disposats a revisar algunes de les seves formes d'actuar per ajustar-se a la nova realitat de l'alumnat.
- Les famílies i la societat d'acollida fan sentir als adolescents que els canvis que ells forcen traeixen la seva cultura. El que al Magrib és una legítima diferència generacional, aquí es complica més, perquè la societat fa viure al jove que les diferències amb els seus pares són fruit de la seva occidentalització. D'una banda, això nega als joves la possibilitat de qüestionar i retocar la cultura dels seus pares, percebuda com un

bloc de formigó impenetrable, i, d'altra banda, contribueix a la rigidesa de certes famílies que, en sentir-se desarrelades, fan més rígides les seves tradicions, mantenint fins i tot patrons de relacions familiars que actualment al Magrib estan desapareixent.

Com a resultat de tot això, aquests joves es troben en una situació de soledat i d'indefensió que intenten equilibrar formant part d'un grup d'adolescents, com ells.

Aquests adolescents viuen en una societat plena de clixés falsos respecte a les cultures dels seus pares i, sobretot, respecte a la seva religió, si aquesta és l'Islam. Aquest fet acaba produint una desvaloració de la cultura dels seus pares (i, per tant, de la pròpia figura dels pares) que els deixa més desprotegits, sols i dolguts.

Marc de treball dels professionals: la intervenció des del reconeixement

Qualsevol intervenció ha d'anar adreçada a restablir un vincle entre la família, l'escola i l'atenció específica individual, de cara a restablir un equilibri necessari per a la supervivència integral dels menors.

Les actuacions psicossocioeducatives mai han de ser mutilants. Han de ser complexes i globals i, alhora, han de desenvolupar instruments específics per tal que cada subsistema formi part del conjunt.

Qualsevol proposta o programa s'ha de plantejar des del reconeixement i l'adhesió a la població destinatària.

Si es treballa en un marc on es nega l'especificitat cultural d'aquests joves, els professionals (animadors, educadors, assistents socials, etc.) operen en un marc molt estret en què la qüestió de la integració d'aquests joves no es formula mai de manera clara.

Per als professionals del camp mèdic, psicossocial, escolar o judicial, els infants de pares migrants han de ser considerats en el seu context familiar i cultural. S'han d'entendre dins la seva complexitat, però també en la seva singularitat per comprendre'ls, ajudar-los, educar-los o tenir cura d'ells de la millor manera possible. En aquest sentit, l'acció del moviment associatiu afavoreix la integració dels joves i dels infants.

Els professionals han d'acceptar sortir dels seus marcs de referència per co-construir amb l'altre. Cal abandonar l'estratègia de confrontació, de clivatge, i afavorir tot allò que va en el sentit del reconeixement dels pares d'origen immigrant i de llur experiència.

S'han de fer emergir punts de referència culturals importants per als pares i ser capaços d'entendre'ls, tenint en compte les representacions culturals

que se'n deriven. Tenir cura d'aquests aspectes permet comprendre diverses dificultats en l'aprenentatge, com les lligades al mètode pedagògic emprat, o d'altres, com les dificultats psicològiques que poden passar desapercebudes sota el pretext de la diferència cultural.

Aquest enfocament, que parteix del mecanisme del descentrament, de la curiositat envers l'altre i del rigor professional, permet veure l'infant/el jove/la jove i la seva família en la seva singularitat i dins d'un context de pràctiques culturals que s'han de conèixer a fons.

Les propostes incideixen sobre tres grans eixos:

- En l'**àmbit individual i familiar**, entendre les complexitats del conflicte de fidelitats identitàries, ajudant les famílies a flexibilitzar les seves posicions i afavorint l'elaboració dels dols migratoris. Per fer-ho, els professionals han d'estar formats, havent revisat prèviament molts dels prejudicis que envolten aquesta qüestió.
- En l'**àmbit escolar**, introduir canvis en els continguts vehiculats per evitar tensions i per aconseguir deixar un lloc a l'**altre**.
- En l'**àmbit institucional**, ensenyant i difonent la cultura dels pares, bo i entenent que la cultura d'origen i la d'acollida són múltiples i diverses.

La recerca en l'àmbit de la segona generació ha donat lloc al plantejament de diferents elements relacionats amb la dimensió psicosocial:

Cal tenir cura a l'hora de diferenciar els processos d'aculturació dels pares –amb una identitat viscuda com una màscara que es troba separada de la seva identitat real– **de la identitat dels fills**.

Amalgamar pares i fills en l'anàlisi de problemàtiques i en la seva manera d'abordar-les és font d'errors.

Els joves es veuen influïts per les dues cultures. Al conflicte de l'adolescència s'hi afegeix un conflicte cultural, més intens si la diferència entre les dues cultures és més gran, si la cultura dels pares es troba socialment desvalorada o si, com en el cas dels joves musulmans, la situació sociopolítica s'exacerba per la por al terrorisme. D'altra banda, el retorn al país d'origen durant les vacances comporta un reforçament simbòlic de les arrels –per les visites molt ritualitzades a la família extensa– i els etiqueta d'estrangers al país d'origen. Així, per totes les interaccions amb l'alteritat, al país d'origen i al país on resideixen, els joves construeixen una identitat plural.

La influència de la transmissió dels pares és important fins i tot quan el jove/la jove declara que aquesta influència no existeix.

Per construir la seva identitat, el jove/la jove ha de gestionar codis culturals heterogenis, com també el fet de pertànyer a un grup minoritari. Si decideix rompre amb el seu grup, trencant la continuïtat familiar, sorgeix el conflicte de la doble pertinença.

Els conflictes entre pertinença a les arrels i el sentiment de traïció si hom se n'allunya, com també els esquarteraments entre la fidelitat a les tradicions i el desig de trobar un lloc en la societat on han crescut, impliquen un procés que no sempre es produeix de manera conscient, però que ocupa un lloc rellevant en la construcció identitària.

La topada amb la discriminació i el racisme. Les experiències negatives, de no reconeixement i de xenofòbia, són integrades en la construcció identitària, tant en la *identitat afirmada* com en la *identitat atribuïda*. Quan la identitat *afirmada* i l'*atribuïda* s'oposen, el jove/la jove se'n ressent negativament. El racisme existeix en la vida dels nois i noies de famílies immigrades i pot presentar moltes formes diferents.

Els joves han de parlar de la seva experiència de discriminació, se'ls ha d'escoltar i se'ls ha d'impedir de caure en la victimització, ajudant-los a trobar vies de valoració personal.

Els professionals socials necessiten ser formats per a copsar la complexitat d'aquesta construcció identitària. Es vehicula una representació esquemàtica de l'aculturació dels pares i de la identitat dels joves que no permet un veritable acompanyament educatiu. Aquestes representacions simplistes i esquemàtiques es tradueixen en la pràctica per una desvaloració del retorn a les arrels, per una exigència de coherència i una actitud assimiladora que té per efecte el tancament de l'altre en una identitat esquemàtica, amputada d'un mateix.

Per manca de formació, els professionals del camp social i educatiu —una de les funcions dels quals és l'acompanyament dels joves en l'elaboració de la seva identitat— tenen dificultats per comprendre i per acceptar que aquests joves expressin, de maneres variades, identitats complexes, d'aparences de vegades poc coherents i en discontinuïtat.

La identificació jurídic-administrativa d'aquests joves. Hem parlat de la *identitat reivindicada* i de la *identitat atribuïda*. Hi ha també la *identitat instituïda* per les lleis: l'estatus jurídic. La nacionalitat és una identitat instituïda, com l'autorització administrativa de residència, i totes dues tenen un rol important en la construcció identitària.

Per als joves en situació de precarietat i amb pèrdua de referents, l'ancoratge jurídic-administratiu juga un rol important en les seves tries identitàries i en la seva integració en la societat.

Cal evitar les contradiccions i les incoherències en la política de migració i d'integració eliminant divergències entre els diferents governs implicats en el procés, en les polítiques socials a implementar i en els recursos destinats a aquest efecte.

Per exemple, la gestió dels fluxos migratoris i l'ajuda al codesenvolupament poden resultar deficientes per l'incompliment de les negociacions i adaptacions mútues.

Els menors migrants no acompanyats, que constitueixen una de les facetes més dures de la migració actual, reactualitzen les deficiències en matèria de cohesió dels teixits socials del país d'origen i del d'acollida. Respecte al país d'origen, aquesta fugida podria representar la incapacitat dels adults per estimular en aquests menors uns desitjos per establir un projecte de vida al país d'origen.

El tipus d'orientació de les polítiques socials influeix en la qualitat de la tasca socioeducativa.

Aquestes qüestions mostren la complexitat de la construcció identitària, atès que depèn de múltiples variables com ara la relació de l'individu amb ell mateix, la història familiar, l'èxit o el fracàs del projecte migratori dels pares, les problemàtiques viscudes en la infància, els èxits i els fracassos escolars i la personalitat de cadascú. Variables exògenes, de caire sociològic i polític, com la ideologia nacional pel que fa la gestió de les diferències, les polítiques d'integració i també l'opinió pública, poden desenvolupar reaccions de rebuig contra els joves d'origen estranger.

L'acció educativa ha de tenir un rol d'acompanyament en la construcció identitària dels joves: cal acompanyar i no només ajudar o orientar. És el jove qui elabora i crea la seva identitat, i no ha de rebre cap pressió, ni en un sentit ni en un altre. El rol de l'educador serà facilitar la conscienciació i preparar la construcció d'una identitat plural i adaptativa. Tant els educadors com els propis joves han de treballar la seva pròpia identitat per poder ser sensibles a aquestes qüestions sense projectar la seva pròpia concepció de la integració. Necessiten crear una certa distància, descentrar-se, per ser objectius i atents.

Aquesta formació de l'educador (mitjançant un treball sobre si mateix, i reforçada pel coneixement teòric de la identitat i les estratègies identitàries, per estudis de cas, pel·lícules, per recerques-accions, i, per què no, per viatges

al país d'on són originàries les famílies dels joves) permet als professionals de tenir cura de tots aquests aspectes. També cal que els educadors aprenguin a treballar amb les famílies i amb les institucions i a sensibilitzar els actors polítics de la urgència en el tractament d'aquesta problemàtica, d'una manera preventiva impulsant recerques i finançant la formació i la consolidació de projectes educatius nous, en col·laboració amb diferents institucions i associacions.

Reptes: l'escola inclusiva

A països com ara França encara es parla dels joves de terceres i quartes generacions com a immigrants i, en realitat, són fills d'Europa. El repte europeu és com fer que aquests joves, anomenats *de terceres i quartes generacions*, se sentin plenament europeus, sigui quin sigui l'origen dels seus pares.

Els centres educatius i els seus professionals són els primers agents integradors. Encara falta recórrer molt camí en el camp de la formació del professorat en l'àmbit de la interculturalitat i per a la consecució d'una escola inclusiva. És molt important treballar l'aspecte preventiu, el treball comunitari en xarxa i la recerca de la identitat.

Les orientacions i propostes pedagògiques se centren en diferents eixos: la tutoria, el currículum, els centres educatius, el treball comunitari (barri, plans d'entorn, projectes) i les famílies. Bàsicament, es planteja el repte de treballar l'autoconeixement, l'autoestima, l'empatia i el coneixement mutu introduint una aproximació intercultural de manera transversal. Fomentar l'ensenyament interactiu, adaptat als contextos actuals, introduint criteris de solidaritat i humanització, no exclouent els migrants del Sud pel seu origen, sinó aprendre a concebre'ls com a persones que viuen entre nosaltres en el present i amb projecció cap al futur.

S'ha de treballar més per l'escola inclusiva, el treball cooperatiu i la promoció de cadascun dels joves. El treball en xarxa i les dinàmiques comunitàries amb l'entorn són encara una assignatura pendent. Val a dir, però, que el Departament d'Educació ha fet un gran esforç aquests darrers anys per capgirar aquesta tendència amb la creació de la Subdirecció General de Llengua i Cohesió Social i amb la implementació dels plans d'entorn i de les aules d'acollida en el territori.

L'àmbit dels instituts d'educació secundària constitueix una comunitat d'aprenentatge molt afavoridora d'èxit, amb una incidència molt important en la creació d'espais d'acollida afectiva i de desconstrucció de falses representacions per part dels joves i dels adults.

L'educació intercultural aporta un marc d'igualtat per a tot l'alumnat i hauria de ser un dret explicitat en tot tipus de centre educatiu, que permetés redimensionar i resituar les cultures pròpies de cadascú, amb respecte, però sobretot amb la convicció de la igualtat cultural. Aquesta educació afavoreix la construcció de la identitat i l'èxit en els processos d'aprenentatge de les noies filles de famílies immigrades, perquè les posiciona en igualtat de condicions, amb el seu bagatge personal, en diàleg constant i desenvolupant estratègies de descoberta i aprenentatge mutus.

Les noies, per la seva invisibilitat i com a motor de canvi familiar, comunitari i social, poden contribuir a perfilar millor l'educació intercultural, afavorir la construcció de la identitat, augmentar el nivell d'èxit en els processos d'aprenentatge i millorar la seva promoció personal.

La dèbil presència de les noies dificulta la detecció de casos d'abandonament d'estudis, i els estereotips de la societat d'acollida fan que la intervenció en aquests casos sigui baixa, perquè es pensa que els pares han decidit sobre elles.

No es coneixen dades relacionades amb l'èxit i el fracàs escolar de fills i filles d'immigrants a Catalunya, en relació amb les diferències de gènere, als abandonaments i les seves causes o els possibles reptes discriminatoris o de possible marginalitat que cal afrontar.

Dit això, no és només l'èxit acadèmic el que iguala. Segurament cal fer caure altres estereotips i certes representacions mentals per trobar la veritable igualtat en drets i oportunitats.

La vivència religiosa i les seves expressions externes poder ser elements culturals de negociació amb els joves i adults autòctons. S'haurien de cercar elements positius que ens apropin els uns als altres: l'Islam que hem de desenvolupar a Catalunya ha de ser l'Islam dels musulmans de Catalunya, no el d'uns moviments religiosos amb uns interessos allunyats de casa nostra.

Estratègies: l'empatia, la pertinença i el reconeixement

L'empatia, el saber-se posar al lloc dels altres, es considera una estratègia bàsica per a trencar les representacions mentals que tenim els uns i els altres.

Desenvolupar el sentit de pertinença, aconseguir que aquests fills i filles procedents de famílies immigrades tinguin un sentiment de pertinença al país on viuen i que la igualtat d'oportunitats els arribi en les mateixes condicions que a la resta de joves autòctons.

Aconseguir el reconeixement d'aquests joves com a ciutadans amb drets i deures, mitjançant la igualtat d'oportunitats, l'apropament i el coneixement dels uns i dels altres.

GRUPS DE TREBALL

Grup de treball d'Educació

Coordinadores: Carme Oroval i Gemma Clapés

Relatores: Magda Garcia i Rosa Oliveros

Necessitats identificades

- Trobar noves eines d'avaluació psicopedagògiques, perquè les actuals no s'adaptin a la nova realitat dels centres.
- Adaptar els temaris a la realitat de l'aula, de manera que incloguin la diversitat cultural i lingüística.
- Aconseguir que els professors prenguin més consciència que la seva tasca no només passa per ensenyar, sinó també per educar.
- Treballar interdisciplinàriament i en xarxa (professors, educadors, pedagogs, traductors, etc.), com també amb els serveis socials, per tal d'abastar els espais a què l'escola no arriba.
- Crear més espais per facilitar que els professionals pugin compartir les seves experiències i reflexionar conjuntament per tal de rendibilitzar els esforços esmerçats.
- Intentar evitar l'absentisme per part de les noies adolescents, sobretot magrebines, i dels alumnes de P3 i P4 que els pares no porten a l'escola perquè el centre els queda lluny de casa o perquè realment no veuen la importància d'escolaritzar un fill d'aquesta edat.
- Trencar els agrupaments d'alumnes per raons d'origen i fer que es relacionin amb la resta d'alumnes.
- Crear espais de diàleg per tal que l'alumnat nouvingut comparteixi la seva pluriidentitat i els seus problemes d'adaptació, i fer extensius aquests espais a la resta d'alumnes.
- Pensar estratègies globals per a tots els adolescents, perquè moltes de les dificultats amb què es troben els nouvinguts ho són també dels adolescents autòctons.
- Aconseguir que la família s'impliqui més en el procés educatiu dels fills i millorar la relació escola-pares, explicant-los com funciona el sistema escolar, evitant així que creguin tot el que els fills els diuen sense contrastar-ho amb el centre escolar.
- Sovint, el domini insuficient de la llengua esdevé un problema que afavoreix la comunicació entre pares i professorat. Per això, l'escola ha de disposar de traductors i mediadors que intercedeixin per tal de millorar aquesta relació.

- Els participants coincideixen a opinar que posar tot el pes del canvi social en l'educació és un gran error, perquè hi ha qüestions que no en són competència. Es detecta, per tant, la necessitat d'una major implicació per part d'altres àmbits de l'Administració (per exemple, del Departament de Treball).

Reptes educatius

- Propiciar el contacte entre família i escola i entre escola i municipi, i concebre el procés d'integració de manera global.
- Promoure accions per minimitzar el greuge que provoca la situació dels joves adolescents entre 16-18 anys que es troben sense autorització administrativa per poder treballar o estudiar.
- Eradicar prejudicis mutus que es reflecteixen en les relacions i en l'abordatge dels conflictes, tant en el professorat com en les famílies. Els centres escolars i les famílies haurien de propiciar vincles més intensos, per evitar estereotips.
- Millorar la formació dels professionals i facilitar pautes clares d'intervenció: manca un pla general que englobi tots els perfils professionals vinculats a l'ensenyament que faciliti pautes clares d'intervenció en casos de conflicte, on no s'ha pogut arribar a un consens. La formació, dels pares i dels professionals de l'ensenyament, comença per un mateix.
- Consolidar el procés d'acollida de l'alumnat amb respostes i criteris comuns. A hores d'ara, tot depèn del tarannà de l'escola i encara hi ha factors subjectius o percepcions diferents de l'acollida als diferents centres escolars.
- Trencar l'aïllament de les famílies i la soledat de la mare i del pare immigrant davant l'educació dels seus fills i la seva relació amb les diferents institucions, provocats per situacions de desbordament per massa hores de treball i poc temps lliure per estar amb els fills i gaudir-ne.
- Apaivagar la soledat ressentida pels propis fills.
- Possibilitat de promoure l'ensenyament de llengües maternes (l'àrab, per exemple) per ajudar a la construcció de la identitat dels joves. S'hauria de planificar com fer-ho: mitjançant les AMPA (en hores extraescolars), els serveis municipals o les entitats.
- Actuar per minimitzar el xoc cultural: cal cercar estratègies d'intervenció genèriques per no quedar-nos en el cas per cas individual.
- Trobar un equilibri entre la concentració i la dispersió de l'alumnat d'origen immigrant. A hores d'ara, es critica l'excessiva concentració d'alumnes estrangers en els barris on resideixen, però també es critica els ajuntaments que proporcionen serveis d'autocars per «dispersar» l'alumnat en la totalitat

d'escoles del municipi. S'ha citat l'exemple de Banyoles. Aquesta acció ha creat un efecte no desitjat (*bumerang*) tot i que la intenció de dispersar l'alumnat estranger és per facilitar-los la integració.

- Es constaten diferències entre escoles de primària i de secundària. Dit això, s'haurien de posar llums d'alerta a primària, que és on es gesten els conflictes que esclaten a secundària. El repte major és transformar els conflictes en oportunitats.
- Entendre que l'escola ha d'estar al servei de les famílies i de les seves necessitats.
- Afavorir la participació a les AMPA per part de tothom: de totes les famílies, tant les d'origen immigrant com la resta.

Bones pràctiques dins l'àmbit educatiu

- Promoure accions de famílies acollidores, que podrien organitzar les associacions de pares i mares.
- Impulsar la tasca dels alumnes acollidors («padrins») d'alumnes estrangers acabats d'arribar al centre escolar.
- Desenvolupar els plans d'entorn del Departament d'Educació.
- Planificar de manera fefaent, amb més antelació, les aules d'acollida.
- Desenvolupar serveis d'acollida des dels ajuntaments.

Grup de treball de Serveis Socials

Coordinadora: Teresa Crespo

Relatora: Meritxell Fité

Dificultats

Es constaten dificultats a l'hora de treballar en xarxa entre les administracions públiques –com ara els serveis socials d'assistència primària–, les escoles i el món associatiu.

La majoria dels adolescents viu en un context social i familiar estructurat. Dit això, el jove adolescent es troba, de vegades, en situacions de solitud, ja que els pares o dels cuidadors dediquen bona part del temps a treballar, sovint en feines força precàries. La intervenció des dels serveis socials queda, aleshores, molt limitada per la dificultat de treballar conjuntament amb el jove i la seva família.

A banda de la solitud, l'aïllament és una de les dificultats amb què es troba el jove.

Es detecten barreres idiomàtiques als centres de menors, on hi conviuen infants de diverses nacionalitats, que es comuniquen en diferents idiomes. Aquesta diversitat lingüística dificulta el treball dels educadors i contribueix a la creació de grups per afinitats entre els menors.

Els professionals requereixen que se'ls ofereixi un ventall de formació específica i que se'ls recolzi en l'experiència de treball amb fills de famílies immigrades. El desconeixement sobre com intervenir provoca por, angoixa i inseguretat entre els professionals.

Bones pràctiques

En qualsevol intervenció és important establir una relació d'escolta i d'acollida, ja que els professionals no són purs prestadors de serveis, i és tant o més important escoltar que actuar amb aquest grup de població.

S'han esmentat diverses experiències de treball amb el jove i la família o mares soles: a Manresa, per exemple, s'està fent formació a mares soles immigrades i, alhora, s'estan potenciant les xarxes d'ajuda mútua amb serveis de cangur oferts entre mares. També, mitjançant els serveis socials d'atenció primària del barri d'Horta de Barcelona, s'està treballant perquè els fills de famílies immigrades participin, durant el seu temps lliure, en activitats esportives d'entitats del barri, i que aquest treball sigui recolzat pels pares dels participants.

S'ha de potenciar el treball en grups homogenis o heterogenis, tenint en compte que cada persona porta un bagatge de diversa procedència i que cal respectar la individualitat de cadascú.

En les intervencions cal proposar accions que permetin la gestió de la diversitat en àmbits com ara la salut, la feina i les activitats de culte i per a joves. Així, cal promoure que els joves es trobin en la cultura pròpia dels joves i propiciar estratègies de reparacions destinades a persones adultes immigrades per tal de contribuir al seu compromís social (participació ciutadana en actes contra el racisme, les desigualtats socials, etc.).

S'han de dur a terme accions de sensibilització que permetin el coneixement i l'apropament a la realitat del nouvingut.

Reptes

Un dels reptes més importants és com gestionar adequadament la problemàtica dels menors estrangers, en situació irregular, que delinqueixen. Hi ha una dificultat de reinserció sociolaboral dels menors residents en un centre, que, un cop arribats a la majoria d'edat, es troben al carrer sense autorització de residència o treball, i per tant, en una situació d'extrema precarietat.

Es detecta certa manca d'iniciatives adequades que potenciïn el treball per a una millor integració i convivència entre els joves nouvinguts i la societat d'acollida, tant pel que fa a l'àmbit governamental com al local. S'haurien de potenciar dinàmiques que fomentin la participació dels joves amb el seu entorn.

S'haurien de crear espais de convivència d'acord amb les possibles afinitats que es trobin entre els joves i els pares.

Es constata l'estigmatització de la població immigrada per part de la premsa i de la població d'acollida en general, transmetent una imatge de l'immigrant com a perill social.

Grup de treball de Salut

Coordinadora: Doris Espeso

Relatora: Clara Linares

Constatacions

La salut no és simplement l'absència de malaltia, sinó el benestar físic, psicològic, social, familiar, espiritual, etc. Els infants i els adolescents participen en diversos sistemes (família, escola i altres entorns educatius, lleure i associacionisme, circuits sanitaris, serveis socials).

Respecte a l'atenció en els dispositius de salut, en el grup de treball s'ha debatut si és convenient l'existència de serveis específics adreçats a població immigrada. En aquest sentit, i pel que fa a la salut en general (entenent, de manera simplificada, per *salut en general* tot allò que no és salut mental), hi ha consens amb la no conveniència de serveis especialitzats. Més aviat caldria apostar per una xarxa sanitària que atengui de manera eficient tota la població, potenciant la formació i el reciclatge dels professionals en competència cultural i disposant de mediadors culturals i intèrprets.

La salut mental, en canvi, presenta més complexitat i divergència d'opinions: tot allò que comença amb la partícula *psi* continua essent un camp ple d'estigmes i de rebuig.

L'àmbit de la salut és un terreny amb un component cultural important: la ciència, la concepció de la malaltia mental, les creences i l'expressió del malestar psicològic.

Un infant o un adolescent rarament demana ajuda a un equip de salut, sobretot de salut mental, i probablement menys encara si és d'origen immigrant.

Sovint, els trastorns de conducta d'alguns alumnes als instituts responen a un malestar emocional fruit d'una situació sociofamiliar difícil. Des d'espais com una aula de crèdit variable es pot donar una atenció individualitzada o grupal a aquests alumnes que els pot ajudar a entendre i afrontar la situació d'una manera diferent.

De vegades, els centres educatius no coneixen les famílies d'alguns alumnes, o aquestes no són conscients dels problemes dels fills i no fan cap demanda. En altres ocasions, un dispositiu de salut mental és vist amb recel.

Sovint succeeix que després d'una o dues visites en un servei especialitzat, el nen o l'adolescent no continua acudint-hi. Una participant opina que, des de la seva experiència com a mediadora sociosanitària, de vegades una mala coordinació dels professionals amb la família condueix a la suposició que la família no s'interessa pel fill.

Caldria elaborar protocols perquè, des de l'atenció primària, els metges de capçalera i els pediatres poguessin detectar símptomes o signes d'alerta indicatius d'un augment d'estrès o d'un malestar psicològic en un infant o adolescent que, en un primer moment, podrien quedar emmascarats a causa de les diferències culturals.

En els casos en què calgués derivar a un servei d'atenció secundària, els professionals de salut mental haurien d'estar preparats per a atendre qualsevol persona, siguin quins siguin els seus orígens.

Com a últim recurs, hi hauria els serveis supraespecialitzats, que interviendrien en aquelles situacions en les quals no s'acabin d'entendre els matisos culturals de certs problemes de salut mental.

Propostes i reptes

És important tenir en compte la figura del professional. Davant un grup d'adolescents, per exemple en un taller de salut sexual i reproductiva, pot ser més útil crear una proximitat i un clima de confiança des de la diferència generacional entre l'agent de salut i els adolescents, com a grup, que abordar directament les diferències de valors entre ells, vinculades al seu grup cultural de referència.

Un dels pilars de la promoció de la salut és la prevenció. Caldrien les actuacions següents:

- Tenir cura de la primera acollida, de la comunicació i de la inclusió de la família.
- Potenciar una intervenció global, transversal i coordinada dels diferents agents del mapa social, apostant per un abordatge comunitari i articulant una xarxa de salut que doni respostes inclusives des dels diferents nivells d'atenció (primària, secundària, supraespecialitzada).

- Desenvolupar mecanismes d'identificació dels problemes dels infants i els adolescents en els diferents àmbits en què participen.
- Dotar d'eines i instruments els professionals perquè puguin treballar de manera eficient davant la diversitat cultural.
- Substituir progressivament la mediació cultural per la competència cultural, i també fomentar la incorporació de professionals d'origen cultural divers.

Hi ha espais d'intervenció psicoeducativa que poden ser espais privilegiats, perquè són més accessibles als infants i adolescents que l'atenció sanitària ambulatoria o hospitalària.

Les aules d'acollida, el programa Salut i Escola i els programes de salut sexual i reproductiva, per exemple, poden ser entorns on es poden detectar amb més facilitat les necessitats, les inquietuds i les dificultats, poden fer-s'hi les primeres intervencions i, si és necessària, una derivació a serveis de salut més especialitzats.

Sigui quin sigui el punt d'arribada a la xarxa professional d'un infant o adolescent d'origen immigrant, seria necessari posar en marxa una acollida transversal de la família per donar una resposta integral i coordinada a la situació familiar des dels diferents agents socials.

Pot ser útil fer un esforç per transformar el llenguatge professional en un de menys amenaçador.

Iniciatives com ara el programa Salut i Escola estan pensades per atendre les demandes als mateixos instituts, encara que cal dotar-los de professionals del camp de la salut, tant d'atenció primària com de salut mental.

Un abordatge comunitari ha de preveure la inclusió de mediadors culturals i socio-sanitaris que ajudin a reforçar el vincle amb les famílies i l'adhesió als tractaments. Hi ha experiències en altres països que mobilitzen també persones no professionals de la comunitat de referència (cultural, religiosa, geogràfica, d'ubicació en destinació, etc.) de la família migrada.

Grup de treball del Món Associatiu

Coordinador: Joaquim Sabater

Relatora: Mercè Janer

Constatacions, experiències i bones pràctiques

- Entitats treballant en xarxa –compartint recursos i possibilitats amb altres entitats i serveis– construeixen projectes amb més força i influència social, i donen millors condicions d'integració als joves.

- Promoure situacions en què es reconegui el paper de pont de les associacions d'immigrants en processos d'acollida i integració. Per exemple, en el treball de grups de joves i d'adolescents en medi obert, en activitats esportives, en la utilització de la via pública, així com també en situacions d'intervenció individual, mitjançant centres escolars i en activitats d'integració mitjançant pràctiques laborals i de lleure.
- Formar i incorporar adolescents i joves com a monitors en activitats de lleure, esports o com a participants en el disseny i la producció de continguts en mitjans de comunicació (diaris, revistes de les entitats, producció d'audiovisuals).
- Promoure experiències d'acompanyament d'entitats en processos d'educació i d'integració sociolaboral de joves, capitalitzant la capacitat que tenen les entitats per detectar situacions de vulnerabilitat d'adolescents i joves i per orientar-los en el coneixement i l'ús de recursos de proximitat.
- Propiciar experiències donant l'oportunitat de tirar endavant projectes de codesenvolupament en què hi participin joves del país d'origen.

Reptes

- Reforçar el treball territorial a nivell *micro*, als barris, com un dels espais fonamentals d'intercanvi i de possibilitat de treballar en xarxa entre els diferents serveis, associacions i veïns.
- Facilitar que els joves participin, conjuntament amb altres persones, en projectes de millora del seu medi quotidià de vida (escola, lleure, barri, feina).
- Aconseguir més reconeixement, per part de les administracions, del paper del món associatiu en la seva funció de facilitar la cohesió social mitjançant activitats d'acollida i integració (orientació laboral, educació, lleure, esport, cultura). Aquest reconeixement es pot concretar atorgant suport econòmic i en la participació en projectes compartits: Administració/món associatiu.
- Les entitats d'immigrants haurien de sortir de l'endogàmia inicial dels col·lectius de referència i participar en les xarxes i els espais de convivència quotidiana i de participació normalitzats.
- Potenciar el desenvolupament i la incorporació de joves com a monitors i com a dirigents en tots els àmbits associatius, de lleure, d'esports, de mitjans de comunicació, socials i culturals.
- Contribuir a millorar la capacitat de comunicar (què fan les entitats i per què), influint en els mitjans de comunicació perquè facin un tractament positiu dels joves i es modifiqui la insistència actual de relacionar jove amb delictes.

Bibliografia

Intervenció de Marie Jo Bourdin

- BOURDIN, M.J., *L'excision: une coutume à l'épreuve de la loi*, Editions A3, Paris, 2005.
- CAMILLIERI, C., COHEN-EMERIQUE, M., *Chocs de cultures: concepts et enjeux pratiques de l'interculturalité*, Editions l'Harmattan, Paris, 1989.
- LEGAULT, G. (dir.), *L'intervention interculturelle, pratiques professionnelles*, Editions Gaëtan-Morin, Montreal, 1999.
- MORO, M. R., *Enfants d'ici venus d'ailleurs-nâître et vivre en France*, Editions La Decouverte, Paris, 2002.
- TIMERA MAHAMET, *Le travail social et les nouvelles formes de médiation interpartenariale. Pour l'intégration des familles des jeunes de la seconde génération*, SSAE et le Conseil Général de l'Essonne, 1er. rapport, 1999; rapport final, 2003.
- TODOROV, T., *La conquete de l'Amérique*, Editions du Seuil, Paris, 1982.

Intervenció de Margalit Cohen-Emerique

- CAMILLIERI, C. *et al.*, *Stratégies Identitaires*, PUF, Psychologie d'aujourd'hui, Paris, 1990.
- CAMILLIERI, C. «Enjeux, mécanismes et stratégies identitaires dans les contextes pluriculturels», a *Les hommes, leurs espaces et leurs aspirations. Hommage à Paul-Henry Chombart Delaune*, L'Harmattan, Paris, 1994.
- CAMILLIERI, C., MALEWSKA-PEYRE, H., «Socialization and identity strategies», a Berry, J. W., Dasen, P. i Saraswathi, T.S. (ed.), *Handbook of Cross-Cultural Psychology* (p. 41-67), vol. 2, 2a edició. Allyn & Bacon. Boston, London, Toronto, etc. 1996.
- COHEN-EMERIQUE, M., *L'approche interculturelle dans le processus d'aide. Santé mentale au Québec* (p.71-92), 1993, XVIII, 1.
- DORON, R., PAROT, F., *Dictionnaire de Psychologie*, PUF, Paris, 1991.
- GOFFMAN, E., *Stigmates-Les usages sociaux des handicaps*, Édition de Minuit (traduit de l'anglais), Paris, 1975.
- KASTERSZTEIN, J. «Approche dynamique et finalité de l'identité», a Camilleri, C. *et al.* *Stratégies Identitaires* (p. 27-42). PUF, Psychologie d'aujourd'hui, Paris, 1990.
- LIPIANSKY, M., TABOADA-LEONETTI, I., VASQUEZ, A., «Introduction à la problématique de l'identité», a Camilleri, C. *et al.*, *Stratégies Identitaires, Identitaires* (p. 7-26). PUF, Psychologie d'aujourd'hui, Paris, 1990.

- MALEWSKA-PEYRE, H. «L'image négative de soi chez les enfants de migrants et les stratégies identitaires contre la dévalorisation», a *La recherche Interculturelle* (p. 47-59), L'Harmattan, París, 1989.
- MALEWSKA-PEYRE, H., GACHON, C., COHEN-EMERIQUE, M. *et al.*, *Le travail social et les enfants de migrants, racisme et identité - Recherche - Action*. CIEMI, L'Harmattan, París, 1988.
- ORIOU, M., «L'effet Antée ou le paradoxe de l'identité symbolique», a *Peuples-Méditerranéens* (p. 45-60), 24. 1983.
- ORIOU, M. «Génération, transmissions et ruptures», a *Migrants-Formation*, núm. 98, setembre de 1994.
- SELIM, ABOU, *L'identité culturelle-Relations Interethniques et problèmes d'acculturation*, Anthropos, París, 1981.
- REDFIELD, LINTON, R., HERSKOVITS, M.J., «A Memorandum for the study of acculturation», *American Anthropologist* (p. 649-652), 1936.
- TAJFEL, H., «Social categorisation, social identity and social comparison», a Tajfel, H. (ed.), *Differentiation between social groups. Studies in social psychology of intergroup relations*, London Academy Press, 1978.

Intervenció de Núria Terés i Bonet

- AJA, E., CARBONELL, F., COLECTIVO IOÉ, FUNES, J, VILA, I., *La immigració estrangera a Espanya. Els reptes educatius*, Col·lecció Estudis Socials, núm. 1, Fundació «la Caixa», Barcelona, 1999.
- ALEGRE, M., HERRERA, D., *Escola, oci i joves d'origen magribí*, Diputació de Barcelona, Barcelona, 2000.
- BENHAMMOU, F., *Amb veu de dona*, Treball de pràcticum (inèdit), 2000.
- BESALÚ, X., *Diversidad cultural y educación*, Síntesis Ediciones, Madrid, 2002.
- CARBONELL, F. (coord.), *Educació i immigració*, Fundació J. Bofill, Col. Polítics, 27, Barcelona, 2000.
- COLECTIVO IOÉ, *La escolarización de hijas de Familias Inmigrantes*, CIDE, Instituto de la Mujer, Madrid, 2003.
- Departament d'Ensenyament, Generalitat de Catalunya, *Educació intercultural. Orientacions per al desplegament del currículum*, Barcelona, 1996.
- FULLANA, J., BESALÚ, X., VILÀ, M., *Alumnes d'origen africà a l'escola*, CCG Edicions, Girona, 2003.
- MONTÓN, M.J., *Integración del alumnado inmigrante en el centro escolar. Orientaciones, propuestas y experiencias*, Ed. Graó, Barcelona, 2004.
- SIGUAN, M., *Inmigración y escuela*, Paidós Educador, Barcelona, 2003.
- TORRABADELLA, L., TEJERO, E. «Experiencias migratorias y de integración de chicas marroquíes en Barcelona», a *Anuario de Psicología 2002*, vol. 33, núm. 4, 2002, p. 535-549.